

مرکز تحقیقات اسلامی

اصفهان

گامی

عمران
علیه السلام

www.

www.

www.

www.

Ghaemiyeh

.com

.org

.net

.ir

**بررسی آثار تربیتی یاد خدا
باتاکید بر اندیشه امام خمینی علیه السلام**

اسماعیل نوری
سیدجواد حسینی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بررسی آثار تربیتی یاد خدا با تاکید بر اندیشه امام خمینی رحمه الله

نویسنده:

اسماعیل نوری

ناشر چاپی:

مرکز پژوهش‌های اسلامی صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران

ناشر دیجیتال:

مرکز تحقیقات رایانه‌ای قائمیه اصفهان

فهرست

۵	فهرست
۱۱	بررسی آثار تربیتی یاد خدا با تاکید بر اندیشه امام خمینی رحمه الله
۱۱	مشخصات کتاب
۱۱	اشاره
۱۳	فهرست مطالب
۲۲	دیباچه
۲۴	پیش گفتار
۲۶	فصل اول: کلیات
۲۶	اشاره
۲۶	۱. بیان مسئله
۲۶	۲. اهمیت موضوع
۳۰	۳. اهداف تحقیق
۳۰	۴. پرسش های پژوهش
۳۱	۵. پیشینه تحقیق
۳۳	۶. مفهوم شناسی
۳۳	اشاره
۳۳	الف) تربیت
۳۳	ب) یاد = ذکر
۳۶	ج) تفاوت ذکر با علم و خاطر
۳۶	د) مراتب ذکر و یاد خدا
۳۶	اشاره
۳۷	یک _ ذکر لفظی
۳۹	دو _ ذکر معنوی
۴۰	سه _ ذکر قلبی

۴۲	چهار _ ذکر عملی و یاد خدا در همه حال (رفتار و عملکرد)
۴۳	پنج _ یاد خدا هنگام معصیت
۴۵	فصل دوم: عوامل تقویت و تضعیف یاد خدا
۴۵	اشاره
۴۵	۱. عوامل تقویت یاد خدا
۴۵	اشاره
۴۵	الف) شناخت خدا و توجه به خویشتن
۴۹	ب) تحصیل محبت و یادآوری نعمت های الهی
۵۰	ج) مواظبت بر عمل
۵۲	د) پالایش دل
۵۲	هـ) سختی و مصیبت
۵۳	و) نقش عبادت در نهادینه سازی یاد خدا
۵۶	۲. عوامل تضعیف یاد خدا
۵۶	اشاره
۵۶	الف) پیروی از شیطان
۵۷	ب) پیروی از شهوات
۵۸	ج) دنیادوستی
۶۱	د) دوستی با منحرفان
۶۲	فصل سوم: آثار و برکات یاد خدا
۶۲	اشاره
۶۲	۱. آثار فردی یاد خدا
۶۲	اشاره
۶۳	الف) سلامت قلب
۶۳	اشاره
۶۳	آثار سلامت قلب
۶۳	اشاره

- یک _ آرامش دل ۶۳
- اشاره ۶۳
- عوامل اضطراب و نگرانی ۶۵
- اشاره ۶۵
- اول _ آینده تاریک و مبهم ۶۵
- دوم _ گذشته تاریک ۶۵
- سوم _ ضعف در برابر عوامل مخالف ۶۶
- چهارم _ احساس پوچی ۶۶
- پنجم _ قدرشناسی ۶۶
- ششم _ بدگمانی ها و خیال های پوچ ۶۶
- هفتم _ دوستی دنیا ۶۷
- هشتم _ وحشت از مرگ ۶۷
- دو _ حیات دل ۶۸
- سه _ شفای دل ۶۸
- (ب) ایجاد بصیرت ۶۹
- (ج) تقویت ایمان ۷۰
- (د) خودیابی ۷۱
- هـ _ وارستگی از لذت های مادی ۷۱
- (و) دوری از نفاق ۷۲
- (ز) توفیق ترک گناه ۷۳
- (ح) استقامت ورزی ۷۶
- (ط) افزودن بر منزلت ۷۶
- (ی) غلبه بر نگرانی ها ۷۷
- (ک) زمینه سازی توبه ۷۸
- (ل) جلب نظر الهی و نصرت او ۷۹
- (م) قرب خدا ۸۱

۲. آثار خانوادگی یاد خدا ۸۲
- اشاره ۸۲
- الف) دوری اعضای خانواده از رفتارهای ناپسند ۸۳
- ب) پایبندی به ارزش های اخلاقی ۸۴
- ج) پیدایش محیط معنوی ۸۴
- د) برقراری صفا و صمیمیت ۸۵
- هـ) مشارکت در حل مشکلات ۸۶
- و) تربیت فرزندان مؤمن ۸۷
۳. آثار اجتماعی یاد خدا ۸۸
- اشاره ۸۸
- الف) احساس مسئولیت در قبال وظایف اجتماعی ۸۹
- ب) دفع بلا از جامعه ۹۱
- ج) یاری و امداد الهی ۹۲
- د) انواع امداد های الهی ۹۳
۴. آثار اخروی یاد خدا ۹۳
- اشاره ۹۳
- الف) رهایی از مرگ با صاعقه ۹۳
- ب) رهایی از تشنگی سكرات مرگ ۹۴
- ج) عامل مهربانی ملك الموت ۹۶
- د) رهایی و نجات از سختی های قبر ۹۶
- هـ) آمرزش گناه و افزایش ثواب ۹۷
- و) سنگینی میزان اعمال ۹۸
- ز) رهایی از دوزخ ۹۹
- ح) ورود به بهشت ۱۰۰
- ط) آباد کردن بهشت ۱۰۱
- ی) علو درجات ۱۰۲

- فصل چهارم: آثار غفلت از یاد خدا ۱۰۳
- اشاره ۱۰۳
۱. پیامدهای فردی فراموشی یاد خدا ۱۰۳
- اشاره ۱۰۳
- الف) سنگ دلی ۱۰۳
- ب) تسلط شیطان ۱۰۷
- ج) زندگی تنگ در دنیا و کوری در قیامت ۱۰۸
- د) مردودی در آزمون الهی و گرفتار شدن به عذاب ۱۱۰
- هـ) خودفراموشی ۱۱۱
- و) عادی شدن گناه و موفق نشدن به توبه ۱۱۲
- ز) مرگ دل ۱۱۳
- ح) حسرت در قیامت ۱۱۴
- ط) ورود به جهنم ۱۱۵
۲. پیامدهای اجتماعی غفلت از یاد خدا ۱۱۶
- اشاره ۱۱۶
- الف) پیدایش بزهکاری و رشد انحراف های اجتماعی ۱۱۶
- ب) سست شدن بنیاد خانواده ۱۱۷
- ج) تجاوز به حقوق دیگران ۱۱۹
- د) فروپاشی و سقوط جامعه ۱۱۹
- فصل پنجم: نقش رسانه در ترویج و گسترش یاد خدا ۱۲۱
- اشاره ۱۲۱
۱. تأثیر یاد خدا در برنامه سازی ۱۲۱
۲. تأثیر یاد خدا در برنامه ریزی های صداوسیما ۱۲۲
۳. نقد و ارزیابی برنامه های پخش شده در رسانه ملی ۱۲۴
- اشاره ۱۲۴
- الف) نقاط قوت در رسانه ملی ۱۲۴

۱۲۵ ----- (ب) نقاط ضعف در رسانه ملی

۱۲۷ ----- ۴. پیشنهادهای برنامه ای

۱۲۸ ----- ۵. معرفی سوژه ها

۱۳۱ ----- کتاب نامه

۱۳۶ ----- درباره مرکز

بررسی آثار تربیتی یاد خدا با تاکید بر اندیشه امام خمینی رحمه الله

مشخصات کتاب

سرشناسه: نوری، اسماعیل، ۱۳۲۷ -

عنوان و نام پدیدآور: بررسی آثار تربیتی یاد خدا با تاکید بر اندیشه امام خمینی رحمه الله / اسماعیل نوری، جواد حسنی؛ تهیه کننده مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما [استان قم].

مشخصات نشر: قم: دفتر عقل، ۱۳۸۸.

مشخصات ظاهری: [۴]، ۱۱۵ ص.

فروست: مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما؛ ۱۴۶۹.

شابک: ۱۳۰۰۰ ریال ۹۷۸-۶۰۰-۵۵۶۳-۱۸-۴:

وضعیت فهرست نویسی: فایا

یادداشت: کتابنامه: ص. [۹۵] - ۹۷؛ همچنین به صورت زیرنویس.

موضوع: خمینی، روح الله، رهبر انقلاب و بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران، ۱۲۷۹ - ۱۳۶۸. -- دیدگاه درباره ذکر

موضوع: ذکر -- فلسفه

موضوع: ایمان (اسلام)

شناسه افزوده: حسنی، جواد، ۱۳۳۸ -

شناسه افزوده: صدا و سیما جمهوری اسلامی ایران. مرکز پژوهشهای اسلامی استان قم

رده بندی کنگره: BP۲۶۶/ن۸۵۴ب۴ ۱۳۸۸

رده بندی دیویی: ۲۹۷/۷۷

شماره کتابشناسی ملی: ۱۸۲۲۸۲۵

ص: ۱

اشاره

فهرست مطالب

دبیاچه ۱

پیش گفتار ۳

فصل اول: کلیات ۵

۱. بیان مسئله ۵

۲. اهمیت موضوع ۵

۳. اهداف تحقیق ۸

۴. پرسش های پژوهش ۸

۵. پیشینه تحقیق ۹

۶. مفهوم شناسی ۱۱

الف) تربیت ۱۱

ب) یاد = ذکر ۱۱

ج) تفاوت ذکر با علم و خاطر ۱۳

د) مراتب ذکر و یاد خدا ۱۳

یک _ ذکر لفظی ۱۴

دو _ ذکر معنوی ۱۶

سه _ ذکر قلبی ۱۷

چهار _ ذکر عملی و یاد خدا در همه حال (رفتار و عملکرد) ۱۹

پنج _ یاد خدا هنگام معصیت ۲۰

فصل دوم: عوامل تقویت و تضعیف یاد خدا ۲۲

۱. عوامل تقویت یاد خدا ۲۲

الف) شناخت خدا و توجه به خویشتن ۲۲

ب) تحصیل محبت و یادآوری نعمت های الهی ۲۵

ج) مواظبت بر عمل ۲۶

د) پالایش دل ۲۸

هـ) سختی و مصیبت ۲۸

و) نقش عبادت در نهادینه سازی یاد خدا ۲۹

۲. عوامل تضعیف یاد خدا ۳۲

الف) پیروی از شیطان ۳۲

ب) پیروی از شهوات ۳۳

ج) دنیادوستی ۳۴

د) دوستی با منحرفان ۳۷

فصل سوم: آثار و برکات یاد خدا ۳۸

۱. آثار فردی یاد خدا ۳۸

الف) سلامت قلب ۳۹

آثار سلامت قلب ۳۹

یک _ آرامش دل ۳۹

عوامل اضطراب و نگرانی ۴۱

اول _ آینده تاریک و مبهم ۴۱

دوم _ گذشته تاریک ۴۱

سوم _ ضعف در برابر عوامل مخالف ۴۲

چهارم _ احساس پوچی ۴۲

پنجم _ قدرشناسی ۴۲

ششم _ بدگمانی ها و خیال های پوچ ۴۲

هفتم _ دوستی دنیا ۴۳

هشتم _ وحشت از مرگ ۴۳

دو _ حیات دل ۴۴

سه _ شفای دل ۴۴

ب) ایجاد بصیرت ۴۵

ج) تقویت ایمان ۴۶

ص: ۵

(د) خودیابی ۴۷

هـ) وارستگی از لذت های مادی ۴۷

و) دوری از نفاق ۴۸

ز) توفیق ترک گناه ۴۹

ح) استقامت ورزی ۵۲

ط) افزودن بر منزلت ۵۲

ی) غلبه بر نگرانی ها ۵۳

ک) زمینه سازی توبه ۵۴

ل) جلب نظر الهی و نصرت او ۵۵

م) قرب خدا ۵۷

۲. آثار خانوادگی یاد خدا ۵۸

الف) دوری اعضای خانواده از رفتارهای ناپسند ۵۹

ج) پیدایش محیط معنوی ۶۰

د) برقراری صفا و صمیمیت ۶۱

هـ) مشارکت در حل مشکلات ۶۲

و) تربیت فرزندان مؤمن ۶۳

۳. آثار اجتماعی یاد خدا ۶۴

الف) احساس مسئولیت در قبال وظایف اجتماعی ۶۵

ب) دفع بلا از جامعه ۶۷

ج) یاری و امداد الهی ۶۸

د) انواع امداد های الهی ۶۹

۴. آثار اخروی یاد خدا ۶۹

الف) رهایی از مرگ با صاعقه ۷۰

ب) رهایی از تشنگی سكرات مرگ ۷۰

ج) عامل مهربانی ملك الموت ۷۲

د) رهایی و نجات از سختی های قبر ۷۲

هـ) آرمزش گناه و افزایش ثواب ۷۴

و) سنگینی میزان اعمال ۷۴

ز) رهایی از دوزخ ۷۵

ح) ورود به بهشت ۷۶

ط) آباد کردن بهشت ۷۷

ی) علو درجات ۷۸

فصل چهارم: آثار غفلت از یاد خدا ۷۹

۱. پی آمدهای فردی فراموشی یاد خدا ۷۹

الف) سنگ دلی ۷۹

ب) تسلط شیطان ۸۲

ج) زندگی تنگ در دنیا و کوری در قیامت ۸۳

د) مردودی در آزمون الهی و گرفتار شدن به عذاب ۸۵

هـ) خود فراموشی ۸۶

و) عادی شدن گناه و موفق نشدن به توبه ۸۷

ز) مرگ دل ۸۸

ح) حسرت در قیامت ۸۹

ط) ورود به جهنم ۹۰

۲. پی آمدهای اجتماعی غفلت از یاد خدا ۹۱

الف) پیدایش بزهکاری و رشد انحراف های اجتماعی ۹۱

ب) سست شدن بنیاد خانواده ۹۲

ج) تجاوز به حقوق دیگران ۹۴

د) فروپاشی و سقوط جامعه ۹۴

فصل پنجم: نقش رسانه در ترویج و گسترش یاد خدا ۹۶

۱. تأثیر یاد خدا در برنامه سازی ۹۶

۲. تأثیر یاد خدا در برنامه ریزی های صداوسیما ۹۷

۳. نقد و ارزیابی برنامه های پخش شده در رسانه ملی ۹۹

الف) نقاط قوت در رسانه ملی ۹۹

ب) نقاط ضعف در رسانه ملی ۱۰۰

۴. پیشنهادهای برنامه ای ۱۰۲

ص: ۷

۵. معرفی سوژه ها ۱۰۳

کتاب نامه ۱۰۶

دیباچه

دیباچه

از اساسی ترین عوامل سعادت و کمال یابی انسان، ذکر خداوند است. یاد خدا کلید فضیلت های اخلاقی و عنصر اصلی تمام خوبی هاست. اگر آدمی همواره به یاد خدا باشد، دیگر خطا و گناهی از او سر نخواهد زد. یاد و ذکر خداوند مایه هر خیر و نیکی و عامل اصلی پرهیز از فحشا و منکرات است. ذکر خداوند آرامش قلب و وارستگی از دنیا و مادیات را به ارمغان می آورد. سلامت قلب، ایجاد بصیرت، خودیابی، چیرگی بر نگرانی ها، احساس مسئولیت در جامعه، امداد الهی و دفع بلا، برخی از پیامدهای فردی و اجتماعی ذکر خدا و توجه به ذات الهی است.

در مقابل، غفلت از ذات احدیت، انسان را به گمراهی می کشاند و خودفراموشی، سنگ دلی، حسرت در قیامت، سست شدن بنیان خانواده و فروپاشی جامعه، برخی از پیامدهای منفی غفلت از خداوند است. سکون

و آرامش اهل ایمان، در پرتو یاد خداوند تحقق می یابد و غفلت از آن، تلخ کامی در زندگی دنیایی و حسرت را در روز واپسین به دنبال دارد.

پژوهش حاضر با تمرکز بر دیدگاه های امام راحل رحمه الله در مسئله ذکر و یاد خدا، ضمن بررسی جنبه های گوناگون این موضوع فراهم آمده است. امید است این اثر دست مایه ای ارزشمند برای اصحاب رسانه ملی، در تولید برنامه های مناسب باشد.

اداره کل پژوهش

مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما

پیش‌گفتار

پیش‌گفتار

قرآن کریم، همواره در پی هوشیارسازی انسان و غفلت زدایی اوست. برانگیختن یاد خدا را، نه تنها در نماز که ویژه‌ترین شکل عبادت است، بلکه می‌توان در میان کنش‌های طبیعی و انسانی آدمی نیز یافت. هنگامی که در قرآن از نماز یاد می‌شود، هدف، به یاد خداوند بودن است و هرگاه از نعمت‌های الهی سخن به میان می‌آید، هدف، برخورداری ایشان از نعمت‌ها، سپس شکرگزاری و فروتنی است. قدردانی از خداوند، بزرگ‌ترین نشانه یادآوری نعمت‌های او و غفلت زدایی است.

امروزه بشر به این نتیجه رسیده است که تنها راه رهایی و رستگاری، توجه به معنویت است. حتی بسیاری از ملحدان با تمسک به مفاهیم معنوی، می‌کوشند جای خالی خدا را پر کنند و با تکیه به عاملی معنوی، به آرامش دست یابند تا دغدغه‌هایشان پایان پذیرد. برای ما که خدا را خالق هستی می‌دانیم، توجه به خدا، به منزله یافتن مسیر درست زندگی و رسیدن به خوشبختی در دنیا و آخرت است.

نوشتار حاضر، با توجه به اهمیت ممتاز یاد خدا در زندگی انسان، به آثار و پیامدهای آن و عوامل تقویت‌کننده یاد خدا و همچنین عوامل

تضعیف کننده و آسیب زای آن پرداخته است و در نهایت، آسیب های ناشی از غفلت و راهکارهای غفلت زدایی و تقویت یاد خدا را یادآور می شود. امیدواریم این نوشتار دست مایه ای برای پرداختن هرچه بیشتر به این امر مهم باشد.

فصل اول: کلیات

اشاره

فصل اول: کلیات

زیر فصل ها

۱. بیان مسئله

۲. اهمیت موضوع

۳. اهداف تحقیق

۴. پرسش های پژوهش

۵. پیشینه تحقیق

۶. مفهوم شناسی

۱. بیان مسئله

۱. بیان مسئله

یکی از مشکلات اساسی جوامع بشری، بی توجهی به خدای بزرگ و غفلت از اوست. این امر در عصر حاضر، پیامدهای خطرناکی داشته است، به گونه ای که می توان آثار تلخ آن را دید. برخی انسان ها بر اثر غفلت از یاد خدا، مرتکب اعمالی می شوند که قلم از بیان آن ناتوان است. (۱)

چگونگی حل این مشکل و شیوه های پاسخ گویی به آن، همواره یکی از پرسش های اساسی دست اندرکاران تعلیم و تربیت و مصلحان اجتماعی بوده است.

این نوشتار بر آن است تا آثار تربیتی ذکر و یاد خدای بلندمرتبه را بررسی کند، و پیامدهای فردی و اجتماعی آن را در زندگی انسان تبیین نماید.

۲. اهمیت موضوع

۲. اهمیت موضوع

اهمیت ذکر و یاد خدای بزرگ و آثار تربیتی آن در آیه ها و روایت ها، بسیار است، به گونه ای که اگر کسی به آن رجوع کند، در می یابد که ذکر،

۱- حوادث بوسنی و هرزگوین، افغانستان، عراق، لبنان، فلسطین و ... گواه بر مطلب فوق است.

نه تنها عمده ترین مسئله دینی و عرفانی در دین اسلام است، بلکه ارزش انسان ها به میزان ذکر و یاد خدا بودن است.

سکون و آرامش حقیقی اهل ایمان، در پرتو یاد خدا تحقق می یابد و غفلت از آن موجب تلخ کامی زندگی دنیوی و حسرت در آخرت است.

اهل بهشت به هیچ چیز حسرت نخورند، مگر بر یک ساعت که در دنیا بر ایشان گذشته که از ذکر و یاد حق تعالی غفلت کرده اند. (۱)

یاد خدا جزو بهترین اعمال است. خداوند یکتا، در قرآن کریم می فرماید:

أَتْلُ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَى عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ.
(عنکبوت: ۴۵)

آنچه از کتاب به سوی تو وحی شده است بخوان، و نماز را برپا دار، که نماز از کار زشت و ناپسند باز می دارد، و قطعاً یاد خدا بالاتر است و خدا می داند چه می کنید.

خدای بزرگ در این آیه شریفه، به بیان فلسفه نماز پرداخته و خواندن نماز را در دوری از کارهای زشت مؤثر دانسته است و به دنبال آن بیان کرده که یکی از آثار و برکات نماز که حتی از نهی از منکرات و فحشا نیز مهم تر است، آن است که انسان را به یاد خدا می اندازد. ریشه اصلی و مایه هر خیر و سعادت و حتی عامل اصلی نهی از فحشاء و منکر نیز همین «ذکر الله» است. اصولاً روح

۱- نک: شیخ حر عاملی، وسائل الشیعه، قم، آل البیت، ۱۴۱۰ هـ. ق، چ ۱، ج ۷، ابواب الذکر، باب ۳، صص ۱۵۲ و ۱۵۳.

همه عبادت ها _ چه نماز و چه غیر آن _ ذکر خداست. اقوال نماز، افعال نماز و تعقیبات نماز، همه و همه یاد خدا را در دل انسان زنده می کند. (۱)

بنابراین، یاد خدا بر همه چیز مقدّم است. در این باره نبی مکرم اسلام، حضرت محمد صلی الله علیه و آله می فرماید:

لَا تَخْتَارَنَّ عَلَيَّ ذِكْرَ اللَّهِ شَيْئًا فَإِنَّهُ يَقُولُ: وَ لَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ. (۲)

هیچ چیز را بر یاد خدا ترجیح مده؛ چرا که او فرموده یاد خدا بزرگ تر است.

ذکر و یاد خدا به اندازه ای اهمیت دارد که در برخی روایات، از جهاد و شهادت در راه خدا نیز برتر و بافضیلت تر به شمار آمده است. (۳) امام خمینی رحمه الله درباره اهمیت ذکر و یاد خدا چنین گفته است:

آنچه مایه نجات انسان ها و آرامش قلوب انسان است، وارستگی و گسستگی از دنیا و تعلقات آن است که با ذکر و یاد خدای متعال حاصل شود. (۴)

ایشان در جایی دیگر می گوید:

توجه به او را از یاد نبرید. توجه به او منشأ همه خیرات است برای دنیای شما و آخرت شما؛ به ذکر خدا مطمئن می شود قلب ها. (۵)

۱- نک: ناصر مکارم شیرازی و همکاران، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۶، صص ۲۸۷ و ۲۸۸؛ محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۴ هـ. ق، ج ۷۴، ص ۱۰۹.

۲- محمد محمدی ری شهری، میزان الحکمه، قم، دارالحدیث، ۱۴۲۲ هـ. ق، ج ۳، ص ۱۲۹۷، ح ۶۳۴۸.

۳- نک: وسایل الشیعه، باب ۱، ح ۱ و باب ۵، ح ۲ و ۸؛ میزان الحکمه، ج ۳، ح ۶۳۴۹ و ۶۳۵۰.

۴- امام خمینی رحمه الله، نقطه عطف، تهران، مؤسسه نشر آثار حضرت امام خمینی رحمه الله، ۱۳۶۹، ص ۱۱.

۵- امام خمینی رحمه الله، صحیفه نور، تهران، وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، ۱۳۶۱، چ ۹، ص ۲۲۴.

۳. اهداف تحقیق

۳. اهداف تحقیق

جامعه اسلامی به آثار علمی و پژوهشی در زمینه های تربیتی، به ویژه تأثیر تربیتی یاد خدا بسیار نیاز دارد. پژوهش حاضر، در پاسخ به این نیاز و در راستای تحقق هدف های ذیل انجام شده است:

الف) تهیه منبعی مناسب و سازنده در زمینه آثار تربیتی ذکر و یاد خدا، برای بهره مندی پژوهشگران، تهیه کنندگان و گروه های گوناگون برنامه ساز در صدا و سیما؛

ب) تهیه متنی مناسب و علمی در زمینه آثار تربیتی یاد خدا، با توجه به رفتار و اندیشه های حضرت امام خمینی رحمه الله برای بهره مندی در مناسبت های گوناگون با هدف ارائه و معرفی الگو؛

ج) پاسخ گویی به نیاز جامعه اسلامی در مورد ذکر و یاد خدا و آثار تربیتی آن به وسیله رسانه ملی.

۴. پرسش های پژوهش

۴. پرسش های پژوهش

پرسش های اساسی این پژوهش عبارتند از:

الف) آیا ذکر و یاد خدا دارای آثار تربیتی است و در رفتار انسان تأثیر مثبت دارد؟

ب) در صورت وجود آثار تربیتی، این تأثیر تنها فردی است یا جمعی؟

۵. پیشینه تحقیق

۵. پیشینه تحقیق

برای انجام این پژوهش، به برخی کتابخانه های عمومی و تخصصی و مؤسسه نشر آثار حضرت امام خمینی رحمه الله مراجعه و مشخص شد که مسئله ذکر و یاد خدا در کتاب ها و منابع گوناگون بیان گردیده، ولی بیشتر این آثار، تنها به آیات و روایات معصومان(ع) درباره ذکر پرداخته اند. متأسفانه به منبعی دست نیافتیم که در این زمینه مستقیم یا غیرمستقیم به این موضوع پرداخته باشد.

در اینجا به کتاب هایی که در این باره چاپ شده اند، به طور خلاصه اشاره می کنیم:

الف) کتاب یاد خدا (دینامیسم اصالت انسان) اثر سید مصطفی محقق داماد، که به همت انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی، در سال ۱۳۶۲ منتشر شده است. این کتاب به موضوع انسان و ویژگی های آن از نظر مکتب اسلام پرداخته و تنها در چند صفحه، مطلبی با عنوان «ذکر الله» آورده که آن هم تنها درباره برخی آیات مربوط به ذکر در قرآن است.

ب) کتاب یاد خدا تجلی ذکر در آئینه وحی، اثر کاظم محمدی، به کوشش سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، در سال ۱۳۸۱ منتشر شده است. این اثر درباره مفهوم ذکر، مراتب و آثار آن است. در این کتاب مطالب ارزشمندی درباره ذکر دیده می شود، ولی از نظر سرفصل ها و محتوا، با پژوهش حاضر تفاوت بسیاری دارد و قابل مقایسه نیست.

ج) کتاب جهان و انسان از دیدگاه قرآن، اثر محسن قرائتی، که به همت انتشارات مؤسسه در راه حق منتشر شده است. یک بخش این کتاب

درباره یاد خداست که در این بخش تنها به مباحث اخلاقی ذکر، موانع و فواید آن با توجه به آیات قرآن پرداخته شده است.

د) کتاب گامی فراسوی روان شناسی اسلامی یا اخلاق و بهداشت روانی در اسلام، اثر دکتر حسن محمد شرفاوی، با ترجمه دکتر سید محمد باقر حجتی، به کوشش انتشارات دفتر نشر فرهنگ اسلامی در سال ۱۳۶۸ چاپ شده است. تنها در فصل هفتم، مطلبی با عنوان احساس حضور در پیشگاه خداوند متعالی می خوانیم که به ذکر و فضایل آن در آیات قرآن مربوط است.

با توجه به آثار و منابع یادشده درباره ذکر و یاد خدا، این پرسش به ذهن می رسد که پژوهش حاضر چه جایگاهی دارد؟ آیا تکرار مطالب پیشین است؟

در پاسخ به این پرسش باید گفت، اشتراکاتی میان پژوهش حاضر و منابع یادشده وجود دارد، ولی این پژوهش از جنبه های گوناگون با کتاب های چاپ شده متفاوت است. هدف این پژوهش و تفاوت آن با دیگر پژوهش ها عبارتند از:

یک _ این پژوهش به دنبال بررسی آثار تربیتی یاد خدا در آیات قرآن و روایات معصومان(ع) و سخنان حضرت امام خمینی رحمه الله است، درحالی که آثار منتشر شده، تنها به نقل آیات و روایات درباره فضیلت ذکر پرداخته اند.

دو _ پژوهش حاضر از نظر سرفصل ها و محتوا، جامع است و تاکنون چنین اثری در این زمینه گردآوری نشده است.

سه _ این پژوهش براساس قواعد علمی تهیه شده که می تواند کاربردهای گوناگونی داشته باشد و برای پژوهش گران، مریبان،

دست اندرکاران تعلیم و تربیت، کارشناسان تربیتی، به ویژه برای برنامه سازان صدا و سیما سودمند است.

۶. مفهوم شناسی

اشاره

۶. مفهوم شناسی

زیر فصل ها

الف) تربیت

ب) یاد = ذکر

ج) تفاوت ذکر با علم و خاطر

د) مراتب ذکر و یاد خدا

الف) تربیت

الف) تربیت

واژه شناسان برای واژه تربیت معانی گوناگونی را بیان کرده اند که عبارتند از: پروردن، پروراندن، پرورش، پروردن کودک تا بالغ شود، آداب و اخلاق به کسی آموختن و... (۱).

از مجموع سخنان واژه شناسان می توان دریافت که تربیت در مورد انسان عبارت است از «فراهم کردن شرایط و زمینه های رشد استعدادهای مادی و معنوی (روانی و درونی) انسان برای رسیدن تدریجی به کمال مطلوب».

ب) یاد = ذکر

ب) یاد = ذکر

یاد به معنای خاطر، یاد آمدن، یاد آوردن، به خاطر آمدن، به خاطر آوردن، یاد کردن، کسی را به خاطر آوردن و به یاد کسی بودن (۲) است. همچنین به معنای ذکر، تذکار، ضد فراموشی، یاد کردن و به خاطر آوردن نیز آمده است. (۳)

۱- محمد معین، فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات امیرکبیر، ۱۳۷۶، چ ۳، ج ۱، ص ۱۰۶۳؛ علی اکبر دهخدا، لغت نامه دهخدا، تهران، مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، ۱۳۷۳، چ ۱، ج ۴، ص ۵۷۷۶؛ حسن عمید، فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیر

کبیر، ۱۳۷۶، چ ۳، ص ۶۳۱؛ محمد بهشتی، فرهنگ فارسی امید، تهران، انتشارات فؤاد، ۱۳۷۰، چ ۱، ص ۲۶۱.

۲- فرهنگ عمید، ص ۱۲۱۵.

۳- سید مصطفی حسینی دشتی، معارف و معاریف (دائرة المعارف جامع اسلامی)، تهران، مؤسسه فرهنگی آرایه، ۱۳۷۹، چ ۳،

ج ۱۰، ص ۵۶۱؛ لغت نامه دهخدا، ج ۱۴، صص ۲۰۹۱۳ _ ۲۰۹۱۶.

ذکر نیز به معنای یاد کردن، یاد آوردن، بیان کردن، یادآوری، بر زبان راندن و... است. (۱)

از شباهت معنای ذکر و یاد معلوم می شود که این دو واژه، هم خانواده و هر دو به یک معنا هستند و تفاوت آنها در این است که یکی عربی و دیگری فارسی است. از این رو، مطالبی که درباره ذکر گفته اند، درباره یاد نیز صدق می کند.

با بهره مندی از مفردات راغب اصفهانی پی می بریم ذکر، دو مفهوم اصلی دارد:

یک _ ذکر، حالتی نفسانی است که انسان به وسیله آن می تواند معلومات خود را نگه دارد. در این مفهوم، ذکر همانند حفظ است؛ با این تفاوت که به اعتبار نگه داری یک مطلب حفظ، و به اعتبار حاضر کردن و به خاطر آوردن آن، ذکر گفته می شود.

دو _ ذکر، به معنای حاضر کردن چیزی در قلب یا گفتار است.

همچنین گفته اند:

ذکر یا با قلب است یا با زبان و هر کدام از آنها یا پس از نسیان و فراموشی است یا بدون نسیان، بلکه ادامه حفظ می باشد. (۲)

۱- فرهنگ عمید، ص ۶۳۱؛ فرهنگ فارسی معین، ج ۲، ص ۱۶۱۰؛ لغت نامه دهخدا، ج ۷، ص ۱۰۱۲۳.

۲- حسین راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، تحقیق: صفوان عدنان داودی، بیروت، الدار الشامیه، ۱۴۱۲ هـ. ق، ج ۱، ص ۳۲۸.

ج) تفاوت ذکر با علم و خاطر

ج) تفاوت ذکر با علم و خاطر

ابی هلال عسکری درباره تفاوت ذکر و علم می گوید:

اگرچه ذکر نوعی از علم و دانستن است، ولی هر علمی ذکر نیست. آن علمی ذکر نامیده می شود که پس از فراموشی، یادآوری گردد. علم در مقابل جهل، و ذکر در مقابل سهو قرار می گیرد. (۱)

همو درباره تفاوت ذکر و خاطر می گوید:

خاطر، عبارت است از مرور معنا در قلب که گاهی ابتدایی و بدون مقدمه است و گاهی پس از غایب شدن آن معنا، اما ذکر عبارت است از حضور معنا در نفس که پس از غیبت حاضر می گردد و در مقابل فراموشی قرار می گیرد. (۲)

یاد خدا به معنای خدا را یاد کردن، توجه داشتن به حضور خدا، فراموش نکردن خدا و غافل نشدن از او، خود را در محضر خدا دیدن، و در همه حال خدا را حاضر و ناظر دانستن است. امام خمینی رحمه الله در این باره فرموده است:

بدانید که زبان شما، قلب شما، چشم شما، گوش شما در محضر خداست. عالم محضر خداست، در محضر خدا معصیت نکنید. در محضر خدا با هم دعوا نکنید. (۳)

د) مراتب ذکر و یاد خدا**اشاره**

د) مراتب ذکر و یاد خدا

۱- ابی هلال عسکری، معجم فروق اللغویه، تنظیم بیت اله بیات، قم، مؤسسه نشر اسلامی جامعه مدرسین، ۱۴۱۲ هـ. ق، چ ۱، شماره لغت ۹۴۶، ص ۲۴۲.

۲- ابی هلال عسکری، معجم فروق اللغویه، تنظیم بیت اله بیات، قم، مؤسسه نشر اسلامی جامعه مدرسین، ۱۴۱۲ هـ. ق، چ ۱، شماره لغت ۸۲۰ و ۸۲۱، ص ۲۰۹.

۳- امام خمینی رحمه الله، صحیفه امام، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۸، چ ۱، ج ۱۳، ص ۴۶۱.

از آنجا که ذکر و یاد خدا در زندگی انسان امری مهم و حیاتی و دارای آثار تربیتی است، این امر پیوندی مستقیم با سعادت و کمال انسان دارد. در قرآن کریم و روایات معصومان(ع) نیز بر این نکته تأکید شده است تا پرهیزکاران به یاری آن، دل‌های خویش را سیراب کنند و از آثار پرخیر و برکت آن بهره مند شوند. ذکر و یاد خدا مراتب و درجات گوناگونی دارد که برخی از آنها را بیان می‌کنیم:

یک _ ذکر لفظی

یک _ ذکر لفظی

ذکر لفظی و زبانی، پایین‌ترین مرتبه ذکر و یاد خداست. در آیات قرآن و روایات معصومان(ع) ذکرهای ویژه‌ای تعیین و برگزین آنها تأکید شده است، حتی در برخی روایات تأکید می‌شود، همان لفظ‌هایی که از معصومان رسیده، گفته شود. (۱)

در قرآن کریم، خدای بزرگ درباره ذکر لفظی می‌فرماید:

وَ اذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرُّعًا وَ خِيفَةً وَ دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَ الْآصَالِ وَ لَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ. (اعراف: ۲۰۵)

در دل خویش، پروردگارت را بامدادان و شام گاهان با تضرع و ترس و به گفتاری آرام نه بلند، یاد کن و از غافلان مباش.

صدر این آیه، درباره ذکر قلبی و ذیل آن، درباره ذکر لفظی و زبانی است. درباره عبارت «وَ دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ» می‌گویند: قول چیزی است که از حروف ترکیب می‌یابد و به وسیله نطق و بیان لفظی مطرح می‌گردد. (۲)

۱- نک: بحار الانوار، ج ۵۲، باب ۲۲، ص ۱۴۹، ح ۷۳.

۲- مفردات، ص ۴۳۰.

توجه به این نکته نیز سودمند است که در آیه شریفه، قید «و دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ»، به معنای ذکر آهسته و بدون صدای بلند، آمده است. بنابراین، ذکر لفظی و زبانی، شامل مواردی می شود که در شرع مقدس اسلام، چه به صورت الزامی و واجب، مانند نماز و چه به صورت مستحبی، از آن یاد شده است. از این رو، هر کس با هر بیانی می تواند خدا را یاد کند و ذکر او می تواند مصداق ذکر لفظی خدا باشد.

امامان اطهار (ع) در نیایش های گوناگون درخواست هایی از خدای بزرگ کرده اند که در آنها روی ذکر لفظی تأکید شده است. در بخشی از نیایش کمیل، امام علی (ع) می فرماید: «وَ اجْعَلْ لِسَانِي بِذِكْرِكَ لَهْجًا؛ خدایا! زبانم را به ذکر خودت گویا ساز».

در نیایش پس از نماز امام جواد (ع) نیز چنین آمده است:

وَ اجْعَلِ التُّورَةَ فِي بَصْرِي وَ الْيَقِينَ فِي قَلْبِي وَ ذِكْرَكَ بِاللَّيْلِ وَ النَّهَارِ عَلَيَّ لِسَانِي. (۱)

خدایا! در چشمم نور و در دلم یقین و ذکر خودت را در شبانه روز بر زبانم قرار ده.

همچنین پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله می فرماید:

إِنَّ اللَّهَ أَمَرَنِي أَنْ يَكُونَ نُطْقِي ذِكْرًا وَ صَمْتِي فِكْرًا وَ نَظْرِي عِبْرَةً. (۲)

خدای متعالی بر من فرمان داده است که سختم ذکر خدا، سکوتم تفکر و نگاهم عبرت باشد.

۱- شیخ عباس قمی، مفاتیح الجنان، دعای کمیل.

۲- بحار الانوار، ج ۴۴، باب ۳۶، ص ۳۰۷؛ محمدباقر مجلسی، مشکاه الانوار، قم، مسجد مقدس جمکران، ۱۳۷۹، ص ۵۷.

حضرت امام خمینی رحمه الله نیز ذکر لفظی را مورد توجه قرار داده و می فرماید:

ذکر لسانی نیز محبوب و مطلوب است و انسان را بالاخره به حقیقت می رساند. لذا در اخبار و آثار از ذکر لسانی مدح عظیم شده و کمتر بابی مثل باب «ذکر» کثیرالحدیث است و در آیات شریفه کتاب کریم نیز بسیار از آن مدح شده، ولی غالب آنها منزل بر ذکر قلبی یا ذکر با روح است، ولی تذکر حق در هر مرتبه محبوب است. (۱)

ایشان در جای دیگری نیز می فرماید:

از اینجا معلوم می شود که ذکر نطقی و زبانی که از تمام مراتب ذکر نازل تر است نیز مفید فایده است؛ زیرا اولاً زبان در این ذکر به وظیفه خود قیام کرده، گرچه قالب بی روحی باشد و ثانیاً اینکه ممکن است، این تذکر پس از مداومت و قیام به شرایط آن، اسباب باز شدن زبان قلب نیز شود. (۲)

بنابراین، ذکر لفظی نیز سودمند و لازم است و در قرآن و روایات، ادعیه معصومان (ع) و سخنان امام خمینی رحمه الله از آن یاد شده است.

دو _ ذکر معنوی

دو _ ذکر معنوی

دومین مرتبه ذکر و یاد خدای متعالی، ذکر معنوی است؛ یعنی در حالی که انسان مشغول ذکر لفظی است، به معانی الفاظ هم توجه کند تا آثاری از این توجه در دل آشکار شود و دل را متأثر سازد.

علامه طباطبایی رحمه الله در این باره می نویسد:

۱- امام خمینی رحمه الله، چهل حدیث، مؤسسه نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۶، چ ۱۴، ص ۲۹۳.

۲- امام خمینی رحمه الله، چهل حدیث، مؤسسه نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۶، چ ۱۴، ص ۲۹۲.

حضور معانی الفاظ ذکر در ذهن انسان نیز یکی از مراتب ذکر است؛ چون ذاکر باید بداند چه می گوید و درباره چه کسی آن کلمات را به کار می برد. (۱)

سه _ ذکر قلبی

سه _ ذکر قلبی

سومین مرحله ذکر و یاد خدا، ذکر قلبی است که اساس و اصل ذکر است؛ یعنی توجه انسان به خدای متعالی از دل بجوشد و گاهی هم بر زبان جاری شود. چه بسا در مراحل، سکوت بهترین نوع بیان برای اظهار مکنونات قلبی است.

نخستین مرتبه ذکر قلبی، ذکر است که با انجام واجبات و ترک محرمات ملازم است. در واقع این مرتبه از ذکر، همان برخوردار از پرهیزکاری الهی است.

دومین مرتبه از ذکر قلبی این است که انسان پیوسته به یاد داشته باشد که در حضور خدای بزرگ است و خدا او را می بیند و در خلوت و آشکار در حضور اوست. در روایتی آمده است:

لَا يَكْتُبُ الْمَلَكُ إِلَّا مَا يَسْمَعُ، وَقَالَ عَزَّوَجَلَّ «وَأَذْكُرْ رَبَّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرَعًا وَخِيفَةً» قَالَ لَا يَعْلَمُ ثَوَابَ ذَلِكَ الذَّكْرِ فِي نَفْسِ الْعَبْدِ غَيْرَ اللَّهِ تَعَالَى. (۲)

فرشته (مأمور ثبت اعمال) جز آنچه می شنود نمی نویسد. خدای متعالی فرمود: پروردگارت را در دل خویش به حالت تضرع و خوف یاد کن. ثواب آن ذکر را که در دل انسان انجام می گیرد، به خاطر عظمتی که دارد، کسی جز خدا نمی داند.

حضرت امام خمینی رحمه الله درباره ذکر قلبی می گوید:

۱- علی الماسی، ذکر از دیدگاه قرآن و سنت، قم، انتشارات شکوری، ۱۳۸۴، چ ۱، صص ۱۲ و ۱۳، به نقل از: تفسیرالمیزان، ج ۱۲، ص ۲۷۴.

۲- بحارالانوار، ج ۵، ص ۳۲۲.

انسان اگر در جمیع احوال و پیش آمدها به یاد حق تعالی باشد و خود را در پیشگاه آن ذات مقدس حاضر ببیند، البته از اموری که خلاف رضای اوست، خودداری کند و نفس را از سرکشی جلوگیری کند. این همه مصیبات و گرفتاری به دست نفس اماره و شیطان رجیم، از غفلت از یاد حق و عذاب و عقاب است. غفلت از حق، کدورت قلب را زیاد کند و نفس و شیطان را بر انسان چیره کند و مفسد را روز افزون کند و تذکر و یادآوری از حق دل را صفا دهد و قلب را صیقلی نماید و جلوه گاه محبوب کند و روح را تصفیه نماید و خالص کند و از قید اسارت نفس انسان را برهاند و حبّ دنیا [را که] منشأ خطیئات و سرچشمه سیئات است، از دل بیرون کند، و هم را هم واحد کند و دل را برای ورود صاحب منزل، پاک و پاکیزه نماید.

پس ای عزیز! در راه ذکر و یاد محبوب تحمل شاق هر چه بکنی، کم کرده ای. دل را عادت بده به یاد محبوب، بلکه به خواست خدا صورت قلب صورت ذکر حق شود و کلمه «لا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» صورت و کمال اقصای نفس گردد؛ که از این، زادی بهتر برای سلوک الی الله و مصلحی نیکوتر برای معایب نفس و راهبری خوب تر در معارف الهیه یافت نشود. پس اگر طالب کمالات صوریه و معنویه هستی و سالک طریق آخرت و مسافر و مهاجر الی الله هستی، قلب را عادت بده به تذکر محبوب و دل را عجبین کن به یاد حق تبارک و تعالی. (۱)

ایشان در جای دیگری نیز می گوید: «بالجمله، حقیقت ذکر و تذکر، ذکر قلبی است». (۲)

۱- چهل حدیث، ص ۲۹۱.

۲- امام خمینی رحمه الله، آداب الصلوه، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۸، چ ۹، صص ۲۸ و ۲۹.

چهار _ ذکر عملی و یاد خدا در همه حال (رفتار و عملکرد)

چهار _ ذکر عملی و یاد خدا در همه حال (رفتار و عملکرد)

مرتبۀ چهارم ذکر خدا، ذکر و یاد خدای متعالی در همه حال است، به گونه ای که این ذکر و یاد خدا در اعمال و رفتار انسان مؤثر باشد. همه اولیای الهی این نوع ذکر را برای خود لازم می دانند، به گونه ای که حتی یک لحظه غفلت از یاد خدا را گناه به شمار می آورند.

این مرتبه از ذکر و یاد خدا، مرحله «انقطاع الی الله» است که بنده در آن از همه چیز و همه کس جدا می شود و به پروردگار خویش می پیوندد و هیچ علاقه و میلی که مخالف با خواسته الهی و رضا و خشنودی او باشد، در وجود او نمی ماند. امام علی (ع) در نیاش شعبانیه می فرماید: «إِلَهِي هَبْ لِي كَمَالَ الْإِنْقِطَاعِ إِلَيْكَ؛ خدایا انقطاع کامل به سوی خودت را بر من عنایت فرما». (۱)

امام خمینی رحمه الله درباره این نوع ذکر بر این باور است:

اکمل و افضل تمام مراتب ذکر آن است که در نشئت مراتب انسان سازی باشد و حکمش به ظاهر و باطن و سرّ و علن جاری شود... و حرکات و سکنت چشم و زبان و دست و پا و اعمال سایر قوا و اعضا با ذکر حق انجام گیرند و برخلاف وظایف انجام امری ندهند؛ پس حرکات و سکنت آنها مفتوح و مختوم به ذکر حق شود. (۲)

نبی مکرم اسلام حضرت محمد صلی الله علیه و آله به ابوذر فرمود:

أُعْبِدُ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ، وَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ فَأَنَّهُ يَرَاكَ. (۳)

خدا را چنان عبادت کن که گویی او را می بینی، اگر تو او را نمی بینی، حتماً او تو را می بیند.

۱- کتب ادعیه، مناجات شعبانیه.

۲- چهل حدیث، ص ۲۹۲.

۳- بحار الانوار، ج ۷۴، کتاب الروضه، باب ۴، ص ۷۶.

امام خمینی رحمه الله درباره این حدیث چنین می نویسد:

و این حدیث شریف اشاره به دو مرتبه کامله از حضور قلب است: یکی حضور قلب در تجلی ذاتی یا اسمائی و دیگری، حضور قلب در تجلی فعلی به یک مرتبه آن، که عابد خود را در محضر ربوبیت حاضر بیند، و البته در این صورت ادب حضور و آداب مخاطبه با جناب ربوبی را فطرتاً به جا می آورد. (۱)

پنج _ یاد خدا هنگام معصیت

پنج _ یاد خدا هنگام معصیت

یکی از عوامل مهم انجام واجبات و ترک محرمات و گناهان، یاد خداست. این بخش از ذکر، در روایات معصومان(ع)، مهم ترین نوع ذکر است؛ زیرا سبب می شود انسان فرمان پذیر باشد و از گناهان پرهیزد. کارهای حرام، به ویژه امور شهوانی و نفسانی از جاذبه های بسیاری برخوردارند. شیطان زمینه های گمراهی و سرنگونی انسان را در دام گناه فراهم می سازد و همگان نمی توانند در برابر این فشارها دوام بیاورند و از گناه پرهیزند. از این رو، یاد خدا در مواردی که زمینه برای گناه کردن فراهم باشد، از ارزش و اهمیت ویژه ای برخوردار است. خداوند در قرآن کریم، از افرادی که هنگام گناه به یاد خدا می افتند و از معصیت دوری می کنند، با عنوان پرهیزکاران بابصیرت نام برده است.

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ. (اعراف: ۲۰۱)

در حقیقت، کسانی که (از خدا) پروا دارند، چون وسوسه ای از جانب شیطان بدیشان رسد، (خدا را) به یاد آورند و به ناگاه، بینا شوند.

امام صادق(ع) در تفسیر این آیه می فرماید:

۱- امام خمینی رحمه الله، سرالصلوه (معراج السالکین و صلوه العارفين)، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۲، چ ۲، ص ۲۶.

يَذْكُرُ اللَّهُ عِنْدَ الْمَعْصِيَةِ، يَهْتُمُّ بِهَا فَيُحَوِّلُ ذِكْرَ اللَّهِ بَيْنَهُ وَبَيْنَ تِلْكَ الْمَعْصِيَةِ وَهُوَ قَوْلُ اللَّهِ تَعَالَى (۱).

انسان با تقوا هنگامی که تصمیم بر انجام گناه می گیرد (در حالی که شیطان و نفس اماره هم او را به انجام آن تحریک می کند) فوراً خدا را یاد می کند و این یاد خدا بین او و آن گناه حائل می شود و از انجام آن باز می دارد، و این است معنای قول خدای متعال.

امام خمینی رحمه الله می فرماید:

انسان مایل به صحت نفس و شفیق به حال خود و علاقه مند به صحت، پس از تبتّه به اینکه راه چاره از خلاصی از عذاب الیم، منحصر است به عمل کردن به دستور انبیا، و دستورهایی آنها منحصر است به دو چیز؛ یکی اتیان به مصلحات و مستصحات نفسانیه و دیگر پرهیز از مضرات و مؤلمات آن، و معلوم است که ضرر محرمات در مفسدات نفسانیه از همه چیز بیشتر است و از این سبب محرم شده اند و واجبات در مصلحات از هر چیز مهم تر است و از این جهت واجب شده اند. (۲)

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۵، ص ۲۵۷، منبع: نرم افزار ۵/۲ نور؛ وسائل الشیعه، ج ۱۱، ابواب جهاد النفس، باب ۲۳، ح ۱۵.

۲- چهل حدیث، ص ۲۰۸.

فصل دوم: عوامل تقویت و تضعیف یاد خدا

اشاره

فصل دوم: عوامل تقویت و تضعیف یاد خدا

زیر فصل ها

۱. عوامل تقویت یاد خدا

۲. عوامل تضعیف یاد خدا

۱. عوامل تقویت یاد خدا

اشاره

۱. عوامل تقویت یاد خدا

به یاد خدا بودن، شدت و ضعف دارد و همه انسان ها در این مورد یکسان نیستند؛ برخی اصلاً به یاد خدا نیستند و برخی گاهی به یاد خدا هستند و گاهی از او غافل می شوند و برخی دیگر همیشه به یاد خدا هستند و هیچ گاه غافل نیستند. در این بخش، به عواملی که سبب می شود همواره به یاد خدا باشیم، اشاره می کنیم:

الف) شناخت خدا و توجه به خویشتن

الف) شناخت خدا و توجه به خویشتن

در میان همه شناخت ها، شناخت آفریدگار جهان اهمیت ویژه ای دارد و بالاترین و برترین شناخت، شناخت خالق زمین و آسمان است.

امام علی (ع) می فرماید: «أَوَّلُ الدِّينِ مَعْرِفَتُهُ؛ سرلوحه دین شناخت اوست».^(۱)

امام خمینی رحمه الله نیز بر این باور است:

تمام اعمال قلبیه و قالیه و افعال روحیه و جسدیه، برای حصول این مقصد مقدس است و به غایت بسط معارف الهیه است.^(۲)

۱- نهج البلاغه، خطبه اول.

۲- امام خمینی رحمه الله، شرح حدیث جنود عقل و جهل، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۷، چ ۱، ص

انسان ها به اندازه ظرفیت و توان خود می توانند خدا را بشناسند. امام علی (ع) می فرماید:

لَمْ يُطْلِعِ الْعُقُولُ عَلَى تَحْدِيدِ صِفَتِهِ وَ لَمْ يَحْجُبْهَا عَنْ وَاجِبِ مَعْرِفَتِهِ. (۱)

خردها را بر چگونگی صفات خود آگاه نساخته و در شناخت خویش تا آنجا که باید، بر دیده آنها پرده نینداخته است.

امام خمینی رحمه الله نیز معتقد است:

ای عزیز! جمیع علوم شرعیه مقدمه معرفت الله و حصول حقیقت توحید است در قلب _ که آن صبغه الله است «وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً؟ و کیست خوش نگارتر از خدا؟» (۲) _ غایت امر آنکه بعضی مقدمه قریبه و بعضی بعیده و بعضی بلاواسطه و بعضی مع الواسطه است. (۳)

یکی از بهترین راه های شناخت خدا، شناخت نفس است. اگر توجه به خود و معرفت نفس، به شکل درست انجام گیرد و تقویت شود، به معرفت الله می انجامد. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله نقل می فرماید: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ؛ کسی که خود را شناخت، به یقین خدای خویش را شناخته است». (۴)

کسی که تنها به این می اندیشد که چگونه تأمین معاش کند و غرایز حیوانی خویش را ارضا کند، هویت انسانی خویش را فراموش کرده است.

تفاوت مهم انسان و حیوان در این است که انسان جنبه ای الهی دارد که قرآن از آن به «نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي؛ از روح خود در آن دمیدم» (۵) تعبیر می کند. توجه به این جنبه، انسان را از مرحله حیوانیت خارج می کند. انسان اگر

۱- نهج البلاغه، خطبه ۴۹.

۲- نك: بقره: ۱۳۸.

۳- شرح حدیث جنود عقل و جهل، صص ۹ و ۱۰.

۴- بحار الانوار، ج ۲، ص ۳۲، باب ۹، ح ۲۲.

۵- نك: حجر: ۲۹.

بخواهد خود را بشناسد، باید ببیند این جنبه «نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي» چیست و چه اقتضایی دارد؟ برای پی بردن به هویت انسانی و شناخت این جنبه، باید به سه نکته اساسی توجه داشت:

(الف) مبدأ من کجاست؟ از کجا و چگونه به وجود آمده ام؟

(ب) سرانجام چه خواهد شد و به کجا خواهیم رفت؟

(ج) چگونه باید از مبدأ به مقصد برسم؟

مولای متقیان، علی (ع) می فرماید:

رَحِمَ اللَّهُ امْرَأً عَرَفَ مِنْ آيِنٍ وَ فِي آيِنٍ وَ إِلَى آيِنٍ. (۱)

خدا رحمت کند کسی را که بداند از کجاست، در کجاست و به سوی کجاست.

اگر کسی بتواند به این سه پرسش اساسی درست پاسخ بدهد، خود را شناخته است و برای پاسخ به این پرسش ها باید به اصول دین نظر افکند. این سه اصل، حکیمانه برگزیده شده اند. دین برای تأمین سعادت انسان برنامه های بسیار دارد و انسان اگر بخواهد به سعادت واقعی برسد، باید این سه اصل اساسی دین را درست بشناسد و به آنها ایمان آورد.

اکنون که دریافتیم شناخت خود، همراه با شناخت توحید، نبوت و معاد است، پی می بریم غفلت از خود نیز همراه با غفلت از این سه اصل یا برخی از این اصل هاست.

پروردگار در قرآن کریم می فرماید:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ. (حشر: ۱۹)

۱- به سوی او، ص ۸۶، به نقل از: اسفار، ج ۸، ص ۳۵۵.

و چون کسانی مباشید که خدا را فراموش کردند و او (نیز) آنها را دچار خود فراموشی کرد. آنان همان نافرمانانند.

(ب) تحصیل محبت و یادآوری نعمت های الهی

(ب) تحصیل محبت و یادآوری نعمت های الهی

محبت، عبارت است از دوستی، میل و رغبت به چیزی که دریافتن آن سبب لذت و راحت باشد. (۱) قرآن کریم، محبت مؤمنان به خدا را برترین نوع محبت می داند: «وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ؛ کسانی که ایمان آورده اند، به خدا محبت بیشتری دارند». (بقره: ۱۶۵)

یکی از عوامل به یاد خدا بودن، راه های تحصیل محبت است. میزان محبت هر کس به خدای یگانه، تابع میزان معرفت او به خدا و صفات اوست. پس اگر کسی بخواهد به یاد خدا باشد، باید محبت خدا را در دل خویش و معرفت خود را به خدا بیشتر کند و او را بهتر بشناسد. هر اندازه خدا را بیشتر بشناسد، به زیبایی و جمال او بیشتر پی می برد و در نتیجه بیشتر عاشق او خواهد شد و محبت خدا در دلش جای خواهد گرفت.

آسان ترین راه تحصیل محبت، یادآوری نعمت های فراوان خداست؛ زیرا فطرت انسان به گونه ای است که وقتی کسی به او خوبی کند، محبت او در دلش جای می گیرد.

در حدیثی از امام سجاد(ع) می خوانیم:

خدای تعالی به حضرت موسی فرمود: مرا پیش خلقم محبوب ساز و خلقم را نزد من محبوب ساز. موسی(ع) عرض کرد: خدایا! چگونه این کار را انجام دهم؟ خدا فرمود: مواهب و نعمت های مرا به یادشان آور تا مرا دوست بدارند. (۲)

۱- فرهنگ عمید، ص ۱۰۶۲.

۲- بحار الانوار، ج ۲، کتاب علم، باب ۸، ص ۴، ح ۶.

انسان برای اینکه به یاد خدا باشد، باید به نعمت های ویژه ای که خدا به او بخشیده، بیندیشد و آنها را به خاطر بیاورد. انسان باید از نعمت هایی که ناگهانی به او داده شده، یاد کند و موقعیت هایی را که خدا هنگام سختی ها برایش فراهم کرده، همواره به یاد داشته باشد. همچنین به نعمت های معنوی که خدا به او عنایت کرده، توجه کند. در این حال، شور و شوق و محبتش به خدا، آرام آرام افزوده می شود و در نتیجه، بیشتر به یاد خدا خواهد بود و از او دور نخواهد شد.

محبت به خدا آثار فراوانی در زندگی انسان دارد و او را از لغزش ها و انحراف ها در امان نگه می دارد. امام خمینی رحمه الله می فرماید:

این حب چون کامل شود، انسان را از خود منقطع کند و چون از خود منقطع شد، از همه عالم منقطع شود و چشم طمع به خود و دیگران نبندد و از رجس شیطان و رجس طبیعت پاکیزه شود و نور ازل در باطن قلب او طلوع کند و از باطن به ظاهر سرایت کند و فعل و قول او نورانی شود و تمام قوا و اعضای او الهی و نورانی شود. پس در عین حال که متواضع است، پیش همه خلق از هیچ کس تملق نگوید و چشم امید و طمع پیش کسی باز نکند و چشمش به دست خلق دوخته نباشد. (۱)

ج) مواظبت بر عمل

ج) مواظبت بر عمل

اگر انسان فرمان پذیر باشد و به فرمان های پروردگار آگاهانه عمل کند، ایمان به خدا در دل او تقویت می شود و بیشتر به یاد خداست. همه عبادت ها به ویژه نماز در این زمینه نقش بسزایی دارد. خدای حکیم در آغاز رسالت حضرت موسی (ع) خطاب به وی می فرماید:

إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي. (طه: ۱۴)

به درستی که من الله هستم، معبودی جز من نیست؛ پس مرا پرستش کن و به یاد من نماز برپا دار.

در این آیه پس از بیان مهم ترین اصل دعوت پیامبران که توحید است، موضوع عبادت خدای یگانه مطرح و به دنبال آن، فرمان خواندن نماز صادر می شود، که مهم ترین راه برای از یاد نبردن ذات پاک اوست.

در تفسیر نمونه، تحت عنوان «نماز بهترین وسیله یاد خدا» چنین آمده است:

در آیه فوق به یکی از فلسفه های مهم نماز اشاره شده است و آن اینکه انسان در زندگی این جهان، با توجه به عوامل غافل کننده، نیاز به تذکر و یادآوری دارد. با وسیله ای که در فاصله های مختلف زمانی، خدا و رستاخیز و دعوت پیامبران و هدف آفرینش را به یاد او آورد و از غرق شدن در گرداب غفلت و بی خبری حفظ کند. نماز این وظیفه مهم را بر عهده دارد... جالب اینکه این آیه می گوید: نماز را برپا دار تا به یاد من باشی، اما در آیه ۲۸ سوره رعد می گوید: ذکر خدا مایه اطمینان و آرامش دل هاست و در آیه ۲۷ تا ۳۰ سوره فجر می فرماید: ای نفس مطمئنه! به سوی پروردگارت بازگرد، درحالی که هم تو از او خشنودی و هم او از تو خشنود. در زمره بندگانم در آی، و در بهشتم گام بگذار.

از قرار دادن این سه آیه کنار هم، به خوبی می فهمیم که نماز انسان را به یاد خدا می اندازد، یاد خدا نفس مطمئنه به او می دهد و نفس مطمئنه او را به مقام بندگان خاص و بهشت جاویدان می رساند. (۱)

(د) پالایش دل

(د) پالایش دل

یکی دیگر از عوامل تقویت یاد خدا این است که انسان قلب خود را از آلودگی پاک سازد. امام خمینی رحمه الله در این باره می فرماید:

چون قلب را از کثافات خالی کرد، مهیا برای ذکر خدا و قرائت کتاب خدا شود. و تا کثافات عالم طبیعت در آن است، استفاده از ذکر و قرآن شریف میسور نشود؛ چنان که در کتاب الهی، در سوره مبارکه واقعه، آیه ۷۷ _ ۷۹ می فرماید:

«إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَكْنُونٍ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ؛ آن قطعاً قرآنی است ارجمنند، که در کتابی محفوظی جای دارد و پاکان نمی توانند به آن دست یابند».

(هـ) سختی و مصیبت

(هـ) سختی و مصیبت

یکی از لطف های پنهانی خدا این است که گه گاه برای بنده اش بلایی می فرستد تا او با شکیبایی، خدا را یاد کند.

امام باقر(ع) می فرماید:

خدای تعالی مؤمن را با فرستادن گرفتاری تفقد می کند؛ همان گونه که مرد مسافر با فرستادن هدیه، خانواده خود را تفقد می کند و او را از دنیا پرهیز می دهد؛ همان گونه که طیب مریض را پرهیز می دهد. (۱)

امام خمینی در رابطه با تأثیر مصیبت بر یاد خدا می فرماید:

و دیگر از نکات شدت ابتلای بندگان خاص این است که آنها در این ابتلا و گرفتاری ها به یاد حق افتند و مناجات و تضرع در درگاه قدس ذات مقدس نمایند و مأنوس با ذکر و فکر او گردند و طبیعی این نوع

۱- محمد بن یعقوب کلینی، اصول کافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ۱۴۰۴ هـ. ق، چ ۴، ج ۲، ص ۲۵۵، ح ۱۷.

بنی‌الانسان است که در وقت بلیات تشبث به هر رکنی که احتمال نجات در او دهند، پیدا می‌کنند و در وقت سلامت و راحت، غفلت از آن پیدا می‌کنند و چون خواص رکنی جز حق سراغ ندارند، بدان متوجه شوند و انقطاع به مقام مقدس او پیدا کنند و حق تعالی از عنایتی که به آنها دارد، خود سبب انقطاع را فراهم فرماید. (۱)

(و) نقش عبادت در نهادینه سازی یاد خدا

(و) نقش عبادت در نهادینه سازی یاد خدا

انسان نیازمند پرستش و عرفان الهی است. در عبادت و عرفان الهی، این نکته مهم وجود دارد که بنده به نیازمندی خویش به خدا که بی‌نیاز مطلق است، توجه دارد؛ یعنی خود را می‌شناسد و می‌داند مالک چیزی نیست، بلکه نیازمند مطلق است. خداوند خطاب به پیامبر اعظم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌می‌فرماید:

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ. (اعراف: ۱۸۸)

بگو جز آنچه خدا بخواهد، برای خودم اختیار سود و زیانی ندارم.

انسان آگاه می‌داند که خداوند بزرگ، مالک همه چیز است. هر چه این احساس فقر بیشتر باشد، معرفت نیز کامل‌تر می‌شود.

در روایتی آمده است که خدای بزرگ فرمود:

من بندگانی دارم که مرا دوست دارند و من هم آنان را دوست دارم. آنان مشتاق من و من هم مشتاق آنهایم. آنان مرا یاد می‌کنند و من نیز آنها را یاد می‌کنم. آنان به من نظر می‌کنند و من به آنها. پس اگر تو به راه آنها بروی، تو را نیز دوست خواهم داشت و اگر از راه منحرف شوی، دشمنت می‌شوم. عرض کرد: خدایا! نشانه‌های آنان چیست؟ خطاب رسید: آن‌گاه که شب فرا رسید... و هر دوستی با دوست خود خلوت کرد، آنان در برابر من به پا می‌ایستند و صورت‌های خود را بر زمین می‌گذارند و با کلام من (تلاوت کتاب آسمانی) با من مناجات و

گفت و گو می کنند و از نعمت های من سپاسگزاری می کنند. آنها را می بینی که گریه و ناله می کنند، شیون سر می دهند و آه می کشند، در حالی که ایستاده یا نشسته و در رکوع یا سجده هستند. همه زحمت هایی را که به خاطر من تحمل می کنند، می بینم و شکوه هایی را که از محبت من بر زبان دارند، می شنوم. سه چیز به آنها عطا می کنم: نور خود را در دل آنان می افکنم. در نتیجه همان گونه که من از آنها آگاهم، آنها نیز از من باخبر خواهند بود. اگر همه آسمان ها و زمین ها و آنچه در میان آنهاست، به آنان داده شود، باز آن را کم خواهم دانست. روی به سوی آنها می کنم. کسی که من رو به سوی او کنم، آیا کسی می تواند بفهمد که به او چه عطایی خواهم کرد. (۱)

امام خمینی رحمه الله می فرماید:

انسان سالک تا در سیر الی الله و سلوک الی جناب الله است، نماز و دیگر مناسکش فرق بسیار دارد با ولی کامل که سیر را به آخر رسانیده و به غایه القصوای عروج کمالی و معراج روحی معنوی رسیده و قدم به محفل انس قاب قوسین نهاده؛ زیرا سالک مادامی که در سلوک و سیرالی الله است، نمازش براق عروج و رَفْرَفِ (۲) و وصول است. (۳)

ایشان در جای دیگر، درباره نهادینه شدن یاد خدا بر اثر عبادت می فرماید:

این عبادت چندین ثمره دارد. یکی آنکه خود صورت عمل در آن عالم به قدری زیبا و جمیل است که نظیر آن در این عالم نیست و از تصور آن

۱- ملامحسن فیض کاشانی، المحججه البيضاء، تصحیح: علی اکبر غفاری، تهران، مکتبه الصدوق، ۱۳۴۲، ج ۸، صص ۵۸ و ۵۹.

۲- رفرف: سکوی پرش.

۳- سر الصلوه، ص ۱۱.

عاجزیم و دیگر آنکه نفس، صاحب عزم و اقتدار می شود؛ و این، نتایج کثیره دارد... (۱).

همچنین می فرماید:

چون دست بندگان از ثنا و عبادت ذات مقدس کوتاه بود و بدون معرفت و معبودیت حق، هیچ یک از بندگان به مقامات کمالیه و مدارج اخرویه نرسند... حق تعالی به لطف شامل و رحمت واسعه خود، بابتی از رحمت و دری از عنایت به روی آنها باز کرد، به تعلیمات غیبیه و وحی و الهام به توسط ملائکه و _ انبیا و آن باب عبادت و معرفت است _ طرق عبادت خود را بر بندگان آموخت و راهی از معارف بر آنها گشود تا رفع نقصان خویش حتی الامکان بنمایند و تحصیل کمال ممکن بکنند. و از پرتو نور بندگی هدایت شوند به عالم کرامت حق و به روح و ریحان و جنت نعیم، بلکه به رضوان الله اکبر رسند. پس فتح باب عبادت و عبودیت، یکی از نعمت های بزرگی است که تمام موجودات رهین آن نعمت اند و شکر آن نعمت را نتوانند کنند. (۲).

حضرت امام، عبادت را وسیله رسیدن به عشق الهی و عشق ورزی با خالق می دانست. امام به صراحت بیان کرده است که در وادی عشق، دیگر نباید به عبادت، به چشم وسیله ای برای رسیدن به بهشت نگاه کرد. عبادت با این نگاه، دیگر از ترس جهنم نیست، بلکه نوعی معاشقه است؛ معاشقه عاشق است با معشوق خود. مسئله دیگر، نماز اول وقت بود که ایشان خیلی به آن اهمیت می داد. حتی در بیمارستان هم که بستری بود، با وجود دردمندی، مراقب اوقات

۱- چهل حدیث، ص ۱۲۶.

۲- چهل حدیث، ص ۲۲۴.

شرعی بود. ایشان روایتی از امام جعفر صادق(ع) نقل می کرد که: «اگر کسی نمازش را سبک بشمارد، از شفاعتشان محروم می شود».(۱)

۲. عوامل تضعیف یاد خدا

اشاره

۲. عوامل تضعیف یاد خدا

همان گونه که عواملی، یاد خدا را در انسان تقویت می کند، عواملی نیز یاد خدا را تضعیف می کند و گاه انسان را به کلی از یاد خدا باز می دارد. در اینجا به برخی از این عوامل اشاره می کنیم.

الف) پیروی از شیطان

الف) پیروی از شیطان

شیطان، این دشمن دیرینه انسان، همواره می کوشد با وسایل گوناگون انسان را از یاد خدا بازدارد. خدای مهربان برای اینکه بندگان خود را از خطر شیطان در امان نگه دارد، برخی راه های مکر او را بیان کرده است. پروردگار یکتا، پس از بیان حکم تحریم شراب و قمار می فرماید:

إِنَّمَا يُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْتَهُونَ.
(مائده : ۹۱)

همانا شیطان می خواهد با شراب و قمار، میان شما دشمنی و کینه ایجاد کند و شما را از یاد خدا و از نماز بازدارد. پس آیا شما دست برمی دارید؟

علامه طباطبایی رحمه الله درباره این آیه می گوید:

بیان کردن نماز به طور جداگانه، در حالی که کلمه ذکر شامل آن نیز می شد، این مطلب را می رساند که در میان همه انواع ذکر، نماز از اهمیت بیشتری برخوردار بوده و کامل تر از همه است. اهمیت نماز به حدی است که در کلام پیامبر به عنوان ستون دین معرفی شده و در آیات متعدد قرآن

نیز چندان تعبیرهایی درباره نماز وجود دارد که هیچ شکی در اهمیت فوق العاده آن نمی ماند. (۱)

یاد خدا، تنها برای دوری از شراب و قمار نیست، بلکه هر عملی که مخالف فرمان خدا باشد، نوعی قمار و پیروی از شیطان به شمار می آید. حضرت علی (ع) می فرماید: «كُلُّ مَا أَنْهَى عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ فَهُوَ مِنَ الْمَيْسَرَةِ؛ هر چیزی که انسان را از یاد خدا باز دارد، از اقسام قمار است». (۲)

همچنین می فرماید: «كُلُّ مَا أَنْهَى عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ فَهُوَ مِنْ إِبْلِيسَ؛ هر عملی که انسان را از یاد خدا بازدارد، از شیطان است». (۳)

پروردگار یکتا، پس از اشاره به عذاب دوزخیان و سوگند دروغ آنان، علت گرفتاری شان را چیرگی شیطان و از یاد بردن خدا می داند: «اسْتَيْتَخَوْذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطَانُ فَأَنْسَاهُمْ ذِكْرَ اللَّهِ؛ شیطان بر آنان چیره شده و خدا را از یادشان برده است». (مجادله: ۱۹)

هر عملی که انسان را به خود مشغول کند و از یاد خدا بازدارد، به منزله پیروی از شیطان است و سبب چیرگی او می شود.

(ب) پیروی از شهوات

(ب) پیروی از شهوات

پیروی از هوای نفس و انجام دادن خواسته های شیطانی، انسان را سرگرم می کند و او را از یاد خدا بازمی دارد. حضرت علی (ع) می فرماید:

لَيْسَ فِي الْمَعَاصِي أَشَدُّ مِنْ إِتِّبَاعِ الشَّهْوَةِ، فَلَا تُطِيعُوهَا فَيَشْغَلْكُمْ عَنِ اللَّهِ. (۴)

۱- سید محمدحسین طباطبایی، المیزان فی تفسیرالقرآن، تهران، دار الکتب اسلامیة، ۱۳۹۴ هـ. ق، چ ۳، ج ۶، ص ۱۳۱.

۲- میزان الحکمه، ج ۲، ص ۴۳۰، ح ۴۷۸؛ وسائل الشیعه، ج ۱۷، ص ۳۱۶.

۳- میزان الحکمه، ح ۶۴۷۹؛ مجموعه ورام، ج ۲، ص ۱۷۰.

۴- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۳۱، ح ۶۴۸۳؛ غررالحکم و دررالکلم، ج ۵، ص ۸۸.

در میان گناهان، گناهی سخت تر از پیروی شهوت نیست. پس از آن پیروی نکنید که شما را از یاد خدا باز می دارد.

شاید منظور از شهوت، تنها شهوت جنسی نباشد و شامل همه خواسته های نفسانی شود. امام سجاده(ع)، در حدیثی به برخی مصداق های آن اشاره کرده است:

إِنَّ قَسْوَةَ الْبُطْنَةِ وَفْتْرَةَ الْمَيْلَةِ وَ سُكْرَ الشَّعْبِ وَ غِرَّةَ الْمُلْكِ مِمَّا يُبْطُ وَ يُبْطِ عَنِ الْعَمَلِ وَيُنْسِي الذُّكْرَ. (۱)

به درستی که قساوتِ پرخوری، سستیِ اراده، مستی، سیری و غرور، جاه و مقام، از عواملی هستند که انسان را در انجام عمل صالح سست می کند و از انجام آن باز می دارد و سبب فراموشی یاد خدا می شود.

ج) دنیادوستی

ج) دنیادوستی

دنیادوستی، یکی دیگر از عوامل بازدارنده است. این عمل، نه تنها سبب غفلت از یاد خدا می شود، بلکه سرچشمه همه خطاهاست، چنان که امام سجاده(ع) می فرماید: «حُبُّ الدُّنْيَا رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ؛ دوستی دنیا سرمنشأ همه خطاهاست». (۲)

امام صادق(ع) نیز می فرماید: «رَأْسُ كُلِّ خَطِيئَةٍ حُبُّ الدُّنْيَا؛ سرمنشأ همه خطاها، دوست داشتن دنیا است». (۳)

یکی از مظاهر دنیا دوستی، علاقه فراوان به اموال و فرزندان است. اموال و اولاد از مواهب الهی اند. تا آنجا که از آنها در راه نزدیکی به خدا و رسیدن به سعادت اخروی کمک گرفته شود، ولی اگر علاقه افراطی به

۱- میزان الحکمه، ص ۴۳۱، ح ۶۴۸۵؛ بحار الانوار، ج ۷۵، ص ۱۲۹، نرم افزار ۵/۲ نور.

۲- اصول کافی، ج ۲، باب ذم دنیا، ص ۱۳۱، ح ۱۱.

۳- بحار الانوار، ج ۷۰، باب ۲۲، ص ۷، ح ۱.

آنها، میان انسان و خدا سد ایجاد کند، پدید آورنده گرفتاری و بدبختی است، چنان که خداوند می فرماید:

وَاعْلَمُوا أَنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ. (انفال: ۲۸)

و بدانید که اموال و فرزندان شما (وسیله) آزمایشتان هستند و خداست که نزد او پاداش بزرگ است.

خداوند متعال به مؤمنان در آیه ای دیگر چنین هشدار می دهد:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُلْهِكُمْ أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ. (منافقون: ۹)

ای کسانی که ایمان آورده اید، اموال شما و فرزندان، شما را از یاد خدا غافل نگردانند و هر کس چنین کند، آنان خود زیان کارانند.

دنیا دوستی و توجه به زینت های آن و مهم تر از همه، محبت افراطی به دارایی و فرزندان، مانع محبت به خدا و جای گرفتن او در دل انسان می شود.

امام خمینی رحمه الله می فرماید:

رغبت به دنیا و زخارف آن و توجه و محبت به زینت های آن، بزرگ ترین جند ابلیس و جهل است و از دقیق ترین دام های نفس است که به واسطه آن انسان به دام بلا مبتلا و از راه هدایت و رشد گمراه و از وصول به نتیجه انسانیت و برخوردارگی از ثمره شجره ولایت، محروم و محجوب شود.

چون انسان این مطلب را دریافت و با عین انصاف و چشم بصیرت به اول و آخر امر خود نظر کرد، بر خود حتم و لازم شمرد که حتی الامکان این خار طریق (را) که اسم آن محبت و رغبت به دنیا و مال و منال آن است، از سر راه سلوک خود بردارد و این خطیئه مهلکه را که رأس هر خطیئه است، و أم هر مرض است، از خانه قلب خود دور کند، و این خانه را که

منزلگاه محبوب و محل تجلی مطلوب است، از قدارت پاک، و از جنود ابلیس و شرک شیطان تطهیر کند و دست غاصبانه دیو پلید را از خانه خدا کوتاه [کند]، و بت ها را از طاق و رواق آن فروریزد تا صاحب خانه به منزل خود عنایت پیدا کند و از جلوه های خود، آن را روشنی دهد. (۱)

ایشان در جای دیگر می گوید:

اگر انسان به مرض دنیاپرستی و هواخواهی مبتلا شد [و] محبت دنیا قلب او را فراگرفت، از غیر دنیا و مافیها بیزار می شود و العیاذ بالله نسبت به خدا و بندگان خدا و به پیامبران و اولیای الهی و ملائکه الله دشمنی می ورزد و احساس حقد و کینه می کند و آنگاه که فرشتگان به امر خدای سبحان برای گرفتن جان او می آیند، سخت احساس تنفر و انزجار می کند؛ زیرا می بیند خداوند و ملائکه الله می خواهند او را از محبوبش (دنیا و امور دنیوی) جدا سازند و ممکن است با عداوت و دشمنی حضرت حق تعالی از دنیا برود. یکی از بزرگان قزوین نقل می کرد که (به) بالین مردی که در حال احتضار بود، حاضر شدم. در آخرین دقایق زندگی چشم باز کرد و گفت: ظلمی که خدا به من کرد، هیچ کس نکرده است؛ زیرا با چه خون جگری این بیچه ها را پرورش داده، بزرگ کرده ام. اکنون می خواهد مرا از آنان جدا سازد! آیا ظلمی بالاتر از این می شود؟! اگر انسان خود را مهذب نکند و از دنیا منصرف نسازد و حب آن را از دل بیرون ننماید، بیم آن می رود که هنگام مرگ با قلبی لبریز از بغض و کینه نسبت به خداوند و اولیای او جان سپارد. (۲)

۱- شرح حدیث جنود عقل و جهل، صص ۳۰۳ و ۳۰۴.

۲- امام خمینی رحمه الله، جهاد اکبر یا مبارزه با نفس، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی رحمه الله، ۱۳۷۳، چ ۳، صص ۵۲ و ۵۳.

(د) دوستی با منحرفان

(د) دوستی با منحرفان

بی گمان، یکی از عوامل سازنده شخصیت انسان، دوست اوست؛ زیرا انسان بخش مهمی از اندیشه‌ها و صفت‌های اخلاقی خود را از راه دوستانش فرا می‌گیرد. از این رو، هم نشینی با پرهیزکاران، از عوامل تقویت یاد خداست و هم نشینی با اهل فسق و فجور، از عوامل تضعیف یاد خدا است. خداوند با اشاره به صحنه‌های قیامت می‌فرماید:

وَ يَوْمَ يَعَضُّ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ يَا لَيْتَنِي اتَّخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَبِيلًا يَا وَيْلَتَى لَيْتَنِي لَمْ أَتَّخِذْ فُلَانًا خَلِيلًا لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي وَ كَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَدُولًا. (فرقان: ۲۷ - ۲۹)

و روزی است که ستم‌کار دست‌های خود را می‌گزد (و) می‌گوید: ای کاش با پیامبر راهی برمی‌گرفتم، ای وای، کاش فلانی را دوست (خود) نگرفته بودم. او (بود که) مرا به گمراهی کشانید، پس از آنکه قرآن به من رسیده بود، و شیطان همواره خوارکننده انسان است.

فصل سوم: آثار و برکات یاد خدا

اشاره

فصل سوم: آثار و برکات یاد خدا

ذکر و یاد خدا، آثار و برکات دنیوی، اخروی، فردی و اجتماعی فراوانی دارد، چنان که امام خمینی رحمه الله می فرماید:

بدان ای عزیز! که تذکر از محبوب و به یاد معبود به سر بردن، نتیجه های بسیاری برای عموم طبقات دارد، اما برای اکمل و اولیا و عرفا، که خود آن غایت آمال آنهاست و در سایه آن به وصال جمال محبوب خود رسند. و اما برای عامه و متوسطین، بهترین مصلحات اخلاقی و اعمالی و ظاهری و باطنی است. انسان اگر در جمیع احوال و پیشامدها به یاد حق تعالی باشد و خود را در پیشگاه آن ذات مقدس حاضر ببیند، البته از اموری که خلاف رضای اوست خودداری کند و نفس را از سرکشی جلوگیری کند. (۱)

اکنون به برخی آثار یاد خدا اشاره می کنیم:

۱. آثار فردی یاد خدا

اشاره

۱. آثار فردی یاد خدا

توجه به خدا و به یاد او بودن، نشانه پیوند قلبی انسان با درگاه الهی است و البته در این پیوند باطنی، مواهب فراوانی نصیب انسان می شود که عبارتند از:

۱- شرح چهل حدیث، ص ۲۹۱.

الف) سلامت قلب**اشاره****الف) سلامت قلب**

براساس آموزه های قرآن، تنها سرمایه نجات بخش در قیامت، قلب سلیم است. خداوند می فرماید:

يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ إِلَّا مَنْ أَتَى اللَّهَ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ. (شعراء: ۷۷ - ۷۹)

در آن روزی که مال و فرزندی سود نمی دهد، مگر کسی که دلی پاک به سوی خدا بیاورد.

قلب سلیم، قلبی است که از هر گونه انحراف اخلاقی و اعتقادی و از دنیادوستی دور باشد. امام صادق (ع) درباره قلب سلیم چنین فرموده است: «الْقَلْبُ السَّلِيمُ الَّذِي يَلْقَى رَبَّهُ وَ لَيْسَ فِيهِ أَحَدٌ سِوَاهُ؛ قلب سلیم، قلبی است که خدا را ملاقات کند، در حالی که (محبت) کسی غیر از او در آن نباشد».^(۱)

دین اسلام پیش از هر چیز، به زیربنای فکری و عقیدتی اهمیت می دهد؛ زیرا همه برنامه های عملی انسان بازتاب آن اندیشه و ایمان است.

آثار سلامت قلب**اشاره**

سلامت قلب آثار فراوانی دارد که با برخی از آنها آشنا می شویم:

یک - آرامش دل**اشاره**

خداوند در قرآن کریم، پس از آنکه افراد بازگشت کننده به سوی خدا را با عبارت «الَّذِينَ آمَنُوا وَ تَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ؛ آنها کسانی هستند که ایمان آورده اند و دل هایشان به یاد خدا مطمئن (و آرام) است» معرفی می کند، به عنوان قاعده ای کلی و اصل فراگیر می فرماید: «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ؛ آگاه باش که دل ها با یاد خدا آرامش می یابد». (رعد: ۲۸)

حضرت علی (ع) نیز در این باره می فرماید: «ذَكَرَ اللَّهُ جَلَاءَ الصُّدُورِ وَطَمَّأَيْنَهُ الْقُلُوبُ؛ یاد خدا، جلادهنده سینه ها و (مایه) آرامش دل هاست».^(۱)

امام خمینی رحمه الله خطاب به افسران ارتش فرمود:

توجه به او را از یاد نبرید. توجه به او منشأ همه خیرات است برای دنیای شما، برای آخرت شما. به ذکر خدا مطمئن می شود قلب. «أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ» قلب ها اگر بخواهد مطمئن باشد که بهترین نعمت این است که انسان مطمئن باشد. الان که شما اینجا نشسته اید، نه شما از من می ترسید، نه من از شما؛ برادریم همه. این اطمینان است.^(۲)

همچنین خطاب به نمایندگان مجلس شورای اسلامی فرمود:

اگر تمام عالم را، تمام این کهکشان ها و تمام این سیارات و ثوابت و هر چه هست، تحت سلطه یک نفر بیاید، باز قانع نمی شود. برای اینکه اینها کمال مطلق نیست. تا نرسد به آنجایی که اتصال به دریای کمال مطلق پیدا نکند و فانی در آنجا نشود، برایش اطمینان حاصل نمی شود.

نه به ریاست جمهوری و نه به نخست وزیری و نه به قدرت های بزرگ و نه به دارا بودن همه ملک و ملکوت. آنی که اطمینان می آورد و نفس را از تزلزل که دارد و خواهش که دارد، بیرون می آورد، آن ذکرالله است، نه ذکرالله به اینکه در لفظ، «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» بگوییم، ذکرالله که در قلب واقع می شود یاد خدا، توجه به او. «بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ»؛ قرآن، با جمله ای

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۲۲، ح ۶۴۳۹؛ غررالحکم و درالکلم، ج ۴، ص ۲۹.

۲- صحیفه نور، ج ۹، ص ۲۲۴.

کوتاه و پرمغز، مطمئن ترین و نزدیک ترین راه را برای تحصیل آرامش نشان داده و می گوید: «بدانید که یاد خدا آرام بخش دل هاست!»^(۱)

عوامل اضطراب و نگرانی

اشاره

در زندگی انسان عوامل بسیاری وجود دارد که باعث نگرانی و اضطراب درونی انسان می شوند و یاد خدا در آرامش روانی انسان و مصون نگه داشتن وی از این بیماری اثر فراوان دارد. در ذیل به برخی از عوامل اضطراب اشاره می کنیم:

اول _ آینده تاریک و مبهم

گاهی اضطراب و نگرانی به دلیل آینده تاریک و مبهمی است که در برابر انسان خودنمایی می کند، احتمال زوال نعمت ها، نیازمندی، درماندگی، بیماری و... آدمی را رنج می دهد، ولی ایمان به خدای توانا و مهربان می تواند این گونه نگرانی ها را از بین ببرد و انسان را به آرامش برساند. آدمی باید به یاد داشته باشد به یاری خدا در برابر حادثه ها درمانده نخواهد ماند.

دوم _ گذشته تاریک

گاه گذشته تاریک، فکر انسان را به خود مشغول و او را نگران می کند؛ نگرانی از گناهانی که انجام داده و از کوتاهی ها و لغزش هایی که داشته است. توجه به این نکته که خدا، آمرزنده و توبه پذیر است، به انسان آرامش می دهد.

۱- نک: تفسیر نمونه، ۱۳۸۴، ج ۱۰، صص ۲۴۷ و ۲۴۸.

سوم _ ضعف در برابر عوامل مخالف

ضعف و ناتوانی انسان در برابر عوامل طبیعی و در برابر دشمنان داخلی و خارجی، او را نگران می سازد که من در برابر این همه دشمن چه کنم؟ هنگامی که به یاد خدا می افتد و به قدرت بی نهایت او دل می بندد، قلبش آرام می گیرد و با خود می گوید: من تنها نیستم و در سایه لطف خدای توانا هستم.

چهارم _ احساس پوچی

گاهی نگرانی های آزاردهنده انسان، به دلیل احساس پوچی و بی هدف بودن است، ولی کسی که به خدا ایمان دارد و مسیر درستی را به عنوان هدفی بزرگ پذیرفته است، نه گرفتار احساس پوچی می شود و نه همچون افراد بی هدف و مردد، سرگردان و نگران می گردد.

پنجم _ قدرشناسی

گاهی انسان برای رسیدن به هدفی بسیار می کوشد، ولی کسی از زحمت او قدردانی و تشکر نمی کند. این ناسپاسی او را رنج می دهد و گرفتار نگرانی و اضطراب می شود. هنگامی که انسان احساس کند، کسی از همه فعالیت های او آگاه است و قدر آنها را می داند و به او پاداش می دهد، دیگر نگران و ناآرام نخواهد بود.

ششم _ بدگمانی ها و خیال های پوچ

یکی دیگر از عوامل نگرانی که بسیاری از مردم در زندگی خود از آن رنج می برند، بدگمانی به دیگران و خیال های پوچ درباره مردم است. توجه به خدا و لطف بی پایان او و به یاد آوردن فرمان خدا به حسن ظن، این حالت رنج آور را از بین می برد و آرامش و اطمینان را جایگزین آن می کند.

هفتم _ دوستی دنیا

دوست داشتن دنیا و دل باختگی در برابر زرق و برق های زندگی مادی، یکی از بزرگ ترین عوامل نگرانی انسان ها بوده و هست. حتی گاهی دست نیافتن به امری جزئی و دنیایی، ساعت ها یا روزها و هفته ها فکر دنیاپرستان را سرگرم و زمانی نرسیدن به وسیله ای مادی یا از دست دادن آن، توفانی از نگرانی و اضطراب در قلب و فکر آنها ایجاد می کند.

ایمان به خدا و توجه به آزادگی که همیشه با زهد و پارسایی سازنده و اسیر نشدن در چنگال زرق و برق دنیا همراه است، به همه این نگرانی ها پایان می دهد و به روح مؤمن وسعت می بخشد. امام علی(ع) می فرماید:

دُنْيَاكُمْ عِنْدِي لَأَهْوَنُ مِنْ وَرَقِهِ فِي فَمٍ جَرَادِهِ تَقْضُمُهَا. (۱)

دنیای شما نزد من از برگ جویده شده در دهان ملخ پست تر است.

هشتم _ وحشت از مرگ

ترس و وحشت از مرگ که همیشه روح انسان های کافر و بی ایمان را می آزارد، عامل مهم دیگر پدیدآورنده نگرانی است. برای مؤمن که مرگ را دریچه ای به زندگی وسیع تر و والاتر می داند و گذشتن از گذرگاه مرگ را همچون گذر از دالان زندان و رسیدن به فضایی آزاد می شمارد، نگرانی از مرگ معنا ندارد، بلکه چنین مرگی، به ویژه اگر در راه انجام وظیفه باشد، خواستنی و دوست داشتنی است.

البته عوامل نگرانی، منحصر به اینها نیست و عوامل دیگری نیز وجود دارد. به هر حال، همه این عوامل، در برابر ایمان به خدا بی رنگ و بی اثر می شود.

دو _ حیات دل

حیات حقیقی دل، در گرو توجه به خدای قادر است، همان گونه که مرگ دل، بر اثر غفلت از یاد خداست. از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله روایت شده است: «بِذِكْرِ اللَّهِ تَحْيَى الْقُلُوبُ وَ بِنَسْيَانِهِ مَوْتٌهَا؛ دل ها با یاد خدا زنده می شوند و مرگشان در فراموشی اوست» (۱).

حضرت علی (ع) نیز می فرماید: «فِي الذِّكْرِ حَيَاتُ الْقُلُوبِ؛ زنده بودن دل در یاد خداست» (۲).

امام خمینی رحمه الله نیز می فرماید:

انسان سالک پس از آنکه، متسنن به سنن الهیه و متلبس به لباس شریعت شد و اشتغال به تهذیب باطن و تعقیل سر و تطهیر روح و تنزیه قلب پیدا کرد، کم کم از انوار غیبیه الهیه در مرآت قلبش تجلیاتی حاصل شود و با جذبہ های باطنیه و عشق فطری جبلی، مجذوب عالم غیب گردد و پس از طی این مراحل، سلوک الی الله با دستگیری باطنی غیبی شروع شود و قلب، حق طلب و حق جو شود. (۳)

از مطالب یاد شده استفاده می شود: یاد خدا به انسان، حیات حقیقی می بخشد که ماورای این حیات مادی است.

سه _ شفای دل

وقتی انسان خدا را از یاد ببرد و سرگرم امور مادی شود، گرفتار انواع بیماری های روحی و معنوی می گردد.

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۱۷، ح ۶۴۰۱.

۲- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۱۷، ح ۶۳۹۸.

۳- شرح حدیث جنود عقل و جهل، ص ۴۳.

تنها راه درمان این بیماری های توان فرسای معنوی که امروزه بشر را به زانو درآورده، توجه دل به خداست. از این رو، در روایت های معصومان (ع) ذکر و یاد خدا، با عنوان شفای دل معرفی شده است. پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله فرمود: «ذِكْرُ اللَّهِ شِفَاءُ الْقُلُوبِ؛ یاد خدا شفای دل هاست».^(۱)

حضرت علی (ع) نیز در این باره می فرماید: «ذِكْرُ اللَّهِ دَوَاءٌ أَعْلَالِ النَّفْسِ؛ یاد خدا، درمان بیماری های جان هاست».^(۲) همچنین در دعای کمیل می خوانیم: «يَا مَنْ إِسْمُهُ دَوَاءٌ وَ ذِكْرُهُ شِفَاءٌ؛ ای آن که نامت درمان و یادت شفا [ی بیماری ها] است». امام خمینی رحمه الله نیز بر این باور است:

باید دانست که هر کس باید خود، معالج قلب و طیب روح خود باشد. دایه، دل سوزتر از مادر نخواهد بود. روزهای فرصت و مهلت و موسع خود را نگذارد از دست برود و در هنگامی که ایام بیچارگی و فشار و ضیق است، از خواب غفلت برخیزد و هیچ دوايي برای او مؤثر نشود.^(۳)

(ب) ایجاد بصیرت

(ب) ایجاد بصیرت

گاه وسوسه های شیطانی، به انسان اجازه نمی دهد حق را از باطل و دوست را از دشمن تشخیص دهد. افراد پرهیزکار در این هنگام، خدا را یاد می کنند. یاد خدا آنان را به آگاهی و بصیرت می رساند؛ بصیرتی که

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۱۹، ح ۶۴۱۷؛ غرر الحکم و درر الکلم، ج ۴، ص ۲۸۸.

۲- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۱۹، ح ۶۴۱۸.

۳- شرح حدیث جنود عقل و جهل، ص ۵۳.

نتیجه اش رهایی از چنگال وسوسه های اهریمنی است. پروردگار در قرآن می فرماید:

إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِّنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ. (اعراف: ۲۰۱)

در حقیقت کسانی که (از خدا) پروا دارند، چون وسوسه ای از طرف شیطان برایشان رسد، (خدا را) به یاد آورند و به ناگاه بینا شوند.

حضرت علی(ع) نیز می فرماید: «مَنْ ذَكَرَ اللَّهَ اشْتَبَرَ؛ هر که خدا را یاد کند، بصیرت می یابد».(۱)

از این آیه و روایت پی می بریم، انسان در سایه توجه به خدا، به بصیرت و آگاهی ویژه ای می رسد که بر اثر آن می تواند نقشه ها و مکرهای شیطان های جن و انس را تشخیص دهد و خود را از چنگال آنها برهاند.

ج) تقویت ایمان

ج) تقویت ایمان

یاد خدا سبب نورانیت دل و رسیدن به بصیرت و نیز تقویت ایمان می شود. از این رو، در سخنان معصومان(ع) یاد خدا، ستون ایمان و یکی از ویژگی های اخلاقی مؤمنان معرفی شده است. حضرت علی(ع) می فرماید: «ذِكْرُ اللَّهِ دِعَامَةُ الْإِيمَانِ وَ عِصْمَةٌ مِنَ الشَّيْطَانِ؛ یاد خدا، ستون ایمان و [سبب] مصونیت از شر شیطان است».(۲)

براساس روایت های یادشده درمی یابیم، یاد خدا، برنامه و ویژگی مؤمنان نیکوکار است و در سایه یاد خدا، ایمان انسان تقویت می شود و به مرحله ای می رسد که همه موفقیات های خود را از خدا می داند و هیچ گاه گرفتار غرور نمی شود، همان گونه که امام خمینی رحمه الله به بسیجیان گفت:

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۱۸، ح ۶۴۱۲؛ غررالحکم و دررالکلم، ج ۵، ص ۱۶۶.

۲- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۲۰، ح ۶۴۲۹؛ غررالحکم و دررالکلم، ج ۴، ص ۳۰.

از همه اینها بالاتر، قدرت ایمان است که خودتان را تربیت کنید، تزکیه کنید. توجه به این نباشد که من با قدرت خودم می‌خواهم کی را بزنم زمین و فرض کنید غلبه کنم. توجه این باشد که با قوه الهی پیش بروید؛ یعنی دستتان را، چشمتان را، نفستان را، همه چیزهایی که در اختیار شماست، اینها را تبدیل کنید از قوای شیطانی به قوای الهی. (۱)

(د) خودیابی

(د) خودیابی

همان گونه که پیش از این اشاره شد: «فراموشی خدا، موجب فراموشی خود است.» (۲) عکس این گفتار نیز صادق است؛ یعنی اگر انسان به خدا توجه کند و به یاد او باشد، خود حقیقی خویش را که پرتویی از عالم ربوبی است، بازمی‌یابد و هر چه بیشتر به یاد خدا باشد، به همان اندازه با خود واقعی خویش آشنا می‌شود. بنابراین، خدایابی مقدم بر خودیابی است، چنان که در حدیث آمده است: «مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ؛ کسی که خود را شناخت، محققاً خدای خویش را شناخته است.» (۳)

گر نخواهی خود فراموشت شود

یاد او کن، یاد او کن، یاد او

در سایه خودیابی، انسان می‌تواند از خودخواهی و حب النفس نیز نجات یابد و از شر آن در امان باشد.

(هـ) وارستگی از لذت‌های مادی

(هـ) وارستگی از لذت‌های مادی

انسان تا زمانی که به لذت معنوی نرسیده است، می‌پندارد لذتی بالاتر از لذت مادی وجود ندارد و همه چیز را فدای لذات مادی می‌کند، ولی هنگامی که به شیرینی یاد خدا و نیایش با او پی می‌برد، درمی‌یابد که

۱- صحیفه نور، ج ۱۲، ص ۴۶.

۲- نک: حشر: ۱۹.

۳- منبع حدیث در فصل اول، گفتار دوم مشخص شده است.

لذت های مادی واقعی نیست و به آسانی از آنها دل می‌کنند؛ زیرا می‌فهمند در لذت های معنوی حلاوتی است که در لذت های مادی نیست.

(و) دوری از نفاق

(و) دوری از نفاق

خداوند در قرآن کریم، ضمن بیان صفات منافقان می‌فرماید: «وَلَا يَذْكُرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا؛ و خدا را جز اندکی یاد نمی‌کنند».
(نساء: ۱۴۲)

بنابراین آیه شریفه، منافقان، از یاد خدا غافل هستند. ممکن است نام خدا را به زبان بیاورند، ولی چون آگاهانه و از صمیم قلب چنین کاری را انجام نمی‌دهند، دلشان به یاد خدا نیست. اگر هم به یاد خدا باشند، بسیار اندک است. افرادی که از صمیم دل به یاد خدا هستند و روز به روز به این توجه می‌افزایند، از نفاق و دورویی در امان هستند. امام علی (ع) در این زمینه می‌فرماید: «مَنْ أَكْثَرَ ذِكْرَ اللَّهِ فَقَدْ بَرِيَ مِنَ النَّفَاقِ؛ هر کس خدا را بیشتر یاد کند، قطعاً از نفاق دور شده است».^(۱)

همچنین امام صادق (ع) به نقل از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله می‌فرماید:

مَنْ أَكْثَرَ ذِكْرَ اللَّهِ أَحَبَّهُ اللَّهُ، وَمَنْ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا كُتِبَتْ لَهُ بَرَاءَتَانِ: بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ وَ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّفَاقِ.^(۲)

هر که یاد خدا را بیشتر کند، خدا دوستش دارد، و کسی که خدا را بیشتر یاد کند، دو نوع برائت برای او نوشته می‌شود: برائت از آتش دوزخ و برائت از نفاق.

یکی از آثار یاد خدا این است که انسان از نفاق و دورویی دور می‌شود و این اثر بسیار بزرگی است؛ زیرا نفاق و دورویی، از صفات زشتی است

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۲۱، ح ۶۴۳۳.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۵، ص ۱۵۴، ح ۱.

که می تواند انسان را تهی کند و جزو شیاطین قرار دهد، چنان که امام خمینی رحمه الله می فرماید:

بدان که از برای نفاق و دورویی، مثل سایر اوصاف و ملکات خبیثه یا شریفه، درجات و مراتبی است در جانب شدت و ضعف... اگر انسان از این صفت جلوگیری نکند و نفس خود را سرخود کند، به اندک زمان چنان مهارگسیخته شود که تمام همت و همش را مصروف این رذیله کند، و با هر کس ملاقات کند، با دورویی و دو زبانی ملاقات کند و خلط و آمیزش با کسی نکند، جز آنکه آلوده باشد به کدورت و دورنگی و نفاق، و جز منافع شخصی و خودخواهی و خودپرستی چیزی در نظرش نباشد و صداقت و صمیمیت و همت و مردانگی را به کلی زیر پا نهد و در تمام کارها و حرکات و سکنتات، دورنگی را به کار برد و از هیچ گونه فساد و قباحت و وقاحت پرهیز نکند. چنین شخصی از زمره بشریت و انسانیت دور و با شیاطین محشور است. (۱)

ز) توفیق ترک گناه

ز) توفیق ترک گناه

یکی از عوامل بازدارنده از گناه، توجه داشتن به خدا و به یاد او بودن است. اگر انسان خدا را حاضر و ناظر ببیند و بداند که همواره در محضر خداست، از او شرم می کند و مرتکب گناه نمی شود. امام خمینی رحمه الله در این باره می گوید: «عالم محضر خداست، در محضر خدا معصیت خدا نکنید». (۲)

به یاد خدا بودن، عامل مثبتی برای انجام درست وظایف دینی است. برای نمونه، اگر کسی هنگام نماز، به حضور خدا توجه داشته باشد و وظیفه اش را بهتر انجام دهد، نماز بهتری خواهد خواند. پس یکی از

۱- چهل حدیث، ص ۱۵۶.

۲- صحیفه امام، ج ۱۳، ص ۴۶۱.

فایده های مهم یاد خدا، موفقیت در ترک گناه و انجام وظایف دینی و اجتماعی است. حضرت علی (ع) می فرماید:

مَنْ عَمَرَ قَلْبَهُ بِدَوَامِ الذِّكْرِ حَسَنَتْ أَعْمَالُهُ فِي السِّرِّ وَالْجَهْرِ. (۱)

کسی که دل خود را با یاد دائمی خدا آباد گرداند، همه کارهای او در پنهان و آشکار اصلاح و نیکو می شود.

پس کسی که همیشه متوجه خدا باشد، کار بدی انجام نمی دهد و کارهای خوب را به صورت کامل و نیکو انجام خواهد داد. امام صادق (ع) در این زمینه می فرماید:

مَنْ كَانَ ذَاكِرًا لِلَّهِ عَلَى الْحَقِيقَةِ فَهُوَ مُطِيعٌ وَمَنْ كَانَ غَافِلًا عَنْهُ فَهُوَ عَاصٍ، وَالطَّاعَةُ عَلَامَةُ الْهَيْدَايَةِ وَالْمَعْصِيَةِ يَهِيَ عَلَامَةُ الضَّلَالِ وَ
أَضْلُهُمَا مِنَ الذِّكْرِ وَالْغَفْلَةِ. (۲)

کسی که حقیقتاً به یاد خدا باشد، مطیع خداست و کسی که از خدا غافل باشد، عصیان گر و نافرمان است. پیروی از خدا نشانه هدایت، و نافرمانی نشانه گمراهی است و اصل و ریشه هدایت توجه به خدا، و ریشه گمراهی غفلت از خداست.

یاد خدا باعث بیداری دل و دورماندنش از وسوسه شیطان می شود. حضرت علی (ع) نیز در این باره می فرماید: «ذِكْرُ اللَّهِ مَطْرَدَةٌ الشَّيْطَانِ؛ یاد خدا، دورکننده شیطان است». (۳)

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۱۷، ح ۶۳۳۹.

۲- بحار الانوار، ج ۹، باب ذکر الله تعالی، ص ۱۵۸، ح ۳۳؛ مستدرک الوسائل، ج ۵، ص ۳۹۷.

۳- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۲۰، ح ۶۴۲۷؛ غرر الحکم و درر الکلم، ج ۴، ص ۲۸.

برای رهایی از وسوسه شیطان، لازم است انسان به یاد خدا باشد و از مکر شیطان و نفس اماره غافل نباشد و از خدا بخواهد که توفیق پیروزی در جهاد اکبر را به عنایت او کند. امام خمینی رحمه الله در این زمینه می فرماید:

انسان مجاهد که درصدد اصلاح خود برآمده و می خواهد باطن را صفایی دهد و از جنود ابلیس آن را خالی کند، باید زمام خیال را در دست گیرد و نگذارد هر جا می خواهد پرواز کند و مانع شود از اینکه خیال های فاسد و باطل برای او پیش آید، از قبیل خیال معاصی و شیطنت. همیشه خیال خود را متوجه امور شریفه کند... باید مواظب کید آن (شیطان) لعین باشی و این اوهام برخلاف رضای حق تعالی را از خود دور نمایی تا ان شاء الله در این جنگ داخلی این سنگر را که خیلی مهم است، از دست شیطان و جنودش بگیری، که این سنگر به منزله سرحد است، اگر اینجا غالب شدی امیدوار باش.

و ای عزیز، از خدای تبارک و تعالی در هر آن استعانت بجوی و استغاثه کن. در درگاه معبود خود و با عجز و الحاح عرض کن: بارالها! شیطان دشمن بزرگی است که طمع بر انبیا و اولیای بزرگ تو داشته و دارد. تو خودت با این بنده ضعیف گرفتار امانی و اوهام باطله و خیالات و خرافات عاطله همراهی کن که بتواند از عهده این دشمن قوی برآید. در این میدان جنگ با این دشمن قوی که سعادت و انسانیت مرا تهدید می کند، تو خودت با من همراهی فرما که بتوانم جنود او را از مملکت خاص تو خارج کنم و دست این غاصب را از خانه مختص به تو کوتاه نمایم. (۱)

ح) استقامت ورزی

ح) استقامت ورزی

در پرتو باور حقیقی به خدا، یاد خدا قلب انسان را تسخیر می کند و انسان از حضور او هیچ گاه غفلت نمی کند. به همین دلیل است که امام خمینی رحمه الله به فرزندش، حاج سید احمد می گوید:

کوشش کن کلمه توحید را که بزرگ ترین کلمه است و والا-ترین جمله است، از عقلت به قلبت برسانی که حظّ عقل همان اعتقاد جازم برهانی است و این حاصل برهان اگر با مجاهدت و تلقین به قلب نرسد، فایده و اثرش ناچیز است. (۱)

امام خمینی رحمه الله خطاب به فرماندهان ارتش جمهوری اسلامی ایران فرمود:

آنی که ما را هست کرد و همه چیز به ما داد... خدا بود... آن که شما ملت ضعیف را غلبه داد بر یک همچو قدرت های بزرگی، آن او بود. تا تمسک به او دارید از هیچ چیز، از هیچ آسیبی نترسید. کسی که به خدا متمسک است، از هیچ چیز نمی ترسد. برای اینکه آخرش این است که انسان را بکشند، آخرش شهادت است از این ترسی ندارد. جوان های ما از باب اینکه از شهادت دیگر ترسی نداشتند، بلکه استقبال می کردند از شهادت، این قدرت را پیدا کردند که همه به هم دست دادند و این مملکت را نجات دادند. (۲)

ط) افزودن بر منزلت

ط) افزودن بر منزلت

افرادی که به یاد خدایند، همیشه مواظب رفتار و گفتارشان هستند و کارهای زشت از آنان سر نمی زند. در نتیجه، مقام و منزلتشان نزد خدا، ارتقا می یابد. بدیهی است که این گونه افراد، نزد مردم نیز بلند مرتبه اند.

۱- نقطه عطف، ص ۲۴.

۲- صحیفه نور، ج ۱۲، ص ۲۲۵.

شخصی از امام صادق (ع) پرسید: «مَنْ أَكْرَمُ الْخَلْقِ عَلَى اللَّهِ؟ گرامی ترین مردم نزد خدا کیست؟ حضرت فرمود: «أَكْثَرُهُمْ ذِكْرًا لِلَّهِ وَ أَعْلَمَهُمْ بِطَاعَتِهِ؛ کسی که بیشتر به یاد خدا باشد و به روش اطاعت الهی دانایتر باشد».^(۱)

امام خمینی رحمه الله در این باره می فرماید:

ای عزیز! نام نیک را از خداوند بخواه. قلوب مردم را از صاحب قلب خواهش کن با تو باشد. تو کار را برای خدا بکن، خداوند علاوه بر کرامت های اخروی و نعمت های آن عالم، در همین عالم هم به تو کرامت ها می کند، تو را محبوب می نماید. موقعیت تو را در قلوب زیاد می کند و تو را در دو دنیا سربلند می فرماید، ولی اگر بتوانی با مجاهده و زحمت، قلب خود را از این حب هم به کلی خالص نما و باطن را صفا ده تا عمل از این جهت خالص شود و قلب متوجه حق گردد و روح بی آرایش شود؛ کدورت نفس برطرف گردد. حب و بغض مردم ضعیف، شهرت و اسم نزد بندگان ناچیز، چه فایده ای دارد. فرضاً فایده داشته باشد، یک فایده ناچیز جزئی چند روزه است. ممکن است این حب، عاقبت کار انسان را به ریا برساند و خدای نخواستہ آدم را مشرک و منافق و ریاکار کند.^(۲)

(ی) غلبه بر نگرانی ها

(ی) غلبه بر نگرانی ها

کسی که به یاد خدا نباشد، نگرانی های گوناگون به سوی او هجوم می آورد، ولی کسی که به یاد خدا باشد، به دلیل پیوند با کمال مطلق و مبدأ فیض، و اخلاص در عمل و باور به خدا، بر همه مشکلات غلبه می کند و دیگر نگران نخواهد بود. از حضرت علی (ع) روایت شده

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب الذکر، باب ۵، ص ۱۵۶، ح ۹.

۲- چهل حدیث، ص ۴۱.

است: «ذِكْرُ اللَّهِ جَلَاءَ الصُّدُورِ وَ طَمَأْنِينَةُ الْقُلُوبِ؛ یاد خدا، جلادهنده سینه ها و آرام بخش دل هاست».(۱)

امام خمینی رحمه الله نیز خطاب به فرماندهان ارتش و سپاه فرمود:

وظیفه ای که از همه وظایف بالاتر است، این است که اخلاص داشته باشیم برای کارهایی که می کنیم. شما گمان نکنید که اتکا به ماورای خدا برای ما بتواند یک کارگشایی بکند. شما ملاحظه کنید الآن قدرت های بزرگی که اتکا دارند به آن سلاح های عجیب و غریب خودشان، در اضطراب دارند زندگی می کنند. گمان نکنید که کاخ سفید و کرملین الآن آرام نشسته اند و با وضع آرام زندگی می کنند. آنها با اضطراب زندگی می کنند و این اضطراب برای این است که آنها تبع شیطان هستند و شیطان نمی گذارد که طمأنینه پیدا بشود در قلب انسان.(۲)

ایشان در جای دیگری فرمود:

من متوقعم که همه آقایان اتکا به خدا بکنند و توجه به خدا بکنند که با توجه به خدا این کارها حل می شود و حل شد.(۳)

همچنین در جای دیگر گفته است:

ما خدا داریم. تا اعتماد به خدا هست، تا توجه به خدا هست، تا اینکه این روحیه شجاعت در شما هست، پیروز خواهید بود.(۴)

ک) زمینه سازی توبه

ك) زمینه سازی توبه

خداوند در قرآن کریم، ضمن بیان اوصاف پرهیزکاران، یکی از صفت های آنان را چنین معرفی می کند:

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۲۲، ح ۶۴۳۹؛ غررالحکم و دررالکلم، ج ۴، ص ۲۹.

۲- صحیفه نور، ج ۲۰، صص ۱۱ و ۱۲.

۳- صحیفه نور، ج ۶، ص ۳۶.

۴- صحیفه نور، ج ۶، ص ۴۰.

وَ الَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ . (آل عمران: ۱۳۵)

و آنان که چون کار زشتی کنند، یا بر خود ستم روا دارند، خدا را به یاد می آورند و برای گناهانشان آمرزش می خواهند. پس انسان اگر طالب ورود به زمره پرهیزکاران است، باید خدا را یاد کند، تا اینکه هر چه زودتر بتواند از خطاهای خود توبه کند؛ چون تأخیر توبه، خطر آفرین است.

(ل) جلب نظر الهی و نصرت او

(ل) جلب نظر الهی و نصرت او

خداوند در قرآن کریم، پس از اشاره به برخی نعمت های الهی که مهم ترین آنها نعمت رسالت پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله است، می فرماید:

فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ وَ اشْكُرُوا لِي وَ لَا تَكْفُرُونِ . (بقره: ۱۵۲)

پس مرا یاد کنید (تا) شما را یاد کنم، و شکرانه ام را به جای آرید و با من ناسپاسی نکنید.

خدای مهربان در این آیه، به مؤمنان مژده داده که توجه آنان به درگاه الهی، بی پاسخ نمی ماند و هر کس خدا را یاد کند، خداوند نیز او را یاد می کند. عبارت «فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ؛ مرا یاد کنید تا شما را یاد کنم.» به محبت خدا به بندگان اشاره ندارد، بلکه به اصل تربیتی تکوینی اشاره می کند، یعنی به یاد خدا باشید و با توجه به ذات پاک او، جان و روانتان را پاک کنید و خود را پاک و روشن سازید و آماده پذیرش رحمت پروردگار باشید؛ زیرا توجه شما به ذات پاک خدا، شما را در فعالیت ها یتان نیرومندتر می سازد. (۱)

امام خمینی رحمه الله در این زمینه چنین گفته است:

این همه اسلام خواستن، توجه همه به معنویت بودن، توجه همه به خدا و دین خدا بودن شما را پیروز کرده. این توجه را از دست ندهید. این رمز پیروزی است و کلید پیروزی است. این کلید را محکم نگه دارید و وحدت پیدا بکنید، مقصد هم خداست. (۱)

ایشان در جای دیگری می گوید:

بارالها! جوانان رزمنده ایران، فتح را از تو می دانند و به قدرت خویش مغرور نیستند و اگر غرور و سرافرازی هست، برای آن است که مورد عنایت و حمایت ذات مقدس تو هستند. طمأنینه و سکینه را در دل آنان نازل فرمودی و رعب و وحشت را در قلوب دشمنان آنان که دشمنان اسلامند انداختی. خداوندا! هر چه هست از توست و امید آن داریم که این عنایت و حمایت را ادامه دهی تا پیروزی نهایی و پس از آن نیز، تا آن گاه که دشمنان تو و اسلام در نبرد با جنود الله و حزب الله هستند و تا استقرار حکومت الله. (۲)

امام صادق(ع)، در نامه ای به یاران خود، پس از سفارش به ذکر خدا در همه لحظه ها می نویسد:

وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ لَمْ يَذْكُرْهُ أَحَدٌ مِنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ إِلَّا ذَكَرَهُ بِخَيْرٍ. (۳)

بدانید هیچ یک از بندگان مؤمن، خدا را یاد نمی کند، مگر اینکه خدا او را به نیکی یاد می کند.

۱- صحیفه نور، ج ۶، ص ۷۹.

۲- صحیفه نور، ج ۱۶، ص ۱۰۱.

۳- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب الذکر، باب ۵، ص ۱۵۶، ح ۷.

این توجه خدا به بنده اش، آثار و برکات فراوانی در دنیا و آخرت دارد. از جمله این آثار، پایداری و موفقیت و پیروزی بر دشمنان اسلام است که در جنگ های صدر اسلام و هشت سال دفاع مقدس رخ داده است.

(م) قرب خدا

(م) قرب خدا

بدیهی است که منظور از نزدیکی انسان به خدا، نزدیکی زمانی یا مکانی یا مجازی نیست. حتی از نوع نزدیکی اعتباری یا تشریفی هم نیست، بلکه امری وجودی و حقیقی است که بر اثر تکامل روحی حاصل می شود؛ یعنی فرد مقرب، در مراتب هستی بالا- می رود و بر سعه وجودی او افزوده می شود و واقعاً به سرچشمه هستی نزدیک تر می گردد. این نزدیکی، نوعی تکامل حقیقی ماورای طبیعی است که هر موجود مختاری می تواند به مقدار تکامل وجودی که به دست می آورد، خود را به هستی و کمال مطلق که ذات پاک خداست، نزدیک سازد. از حضرت علی (ع) روایت شده است: «ذِكْرُ اللَّهِ قُوَّةٌ النَّفْسِ وَ مُجَالَسَةُ الْمُحِبُّوبِ؛ یاد خدا، غذای جان انسان و وسیله ورود به مجلس دوست است».^(۱)

در نیاش حضرت خضر که حضرت علی (ع) آن را به یکی از یاران خویش، کمیل بن زیاد، آموخته می خوانیم:

اللَّهُمَّ إِنِّي أَتَقَرَّبُ إِلَيْكَ بِذِكْرِكَ وَأَسْتَشْفِعُ بِكَ إِلَى نَفْسِكَ.

خدایا! من با یاد تو، به تو تقرب می جویم و در پیشگاهت، تو را شفیع قرار می دهم.^(۲)

امام خمینی رحمه الله نیز می فرماید:

۱- میزان الحکمه، ج ۳، ح ۶۴۰۲؛ غررالحکم و درالکلم، ج ۴، ص ۲۹.

۲- کتب ادعیه، دعای کمیل.

آری با ذکر حقیقی، حجاب های بین عبد و حق خرق شود، و موانع حضور مرتفع گردد، و قسوت و غفلت قلب برداشته شود، و درهای ملکوت اعلیٰ به روی سالک باز شود و ابواب لطف و رحمت حق به روی او گشوده گردد، ولی عمده آن است که قلب در آن ذکر زنده باشد و مرده نباشد. ... برای زنده نمودن دل، ذکر خدا و خصوص، اسم مبارک «یا حَیُّ یا قَیُّوْمُ» با حضور قلب مناسب است. (۱)

۲. آثار خانوادگی یاد خدا

اشاره

۲. آثار خانوادگی یاد خدا

خانواده، گروه کوچکی است که به مثابه اصلی ترین پایگاه رشد و شکوفایی شخصیت و پرورش مهارت های اجتماعی کودکان و نوجوانان به شمار می آید. خانواده، اساسی ترین نقش را در سلامت و رشد جوامع بشری ایفا می کند و بخش قابل توجهی از شکل گیری شخصیت، تبلور رفتارهای اجتماعی، تعاملات میان فرد و جامعه، مسئولیت پذیری انسان ها و... در آن پایه گذاری می شود.

اسلام به خانواده، به عنوان بنیادی مقدس و استوار می نگرد و آن را نه تنها تأمین کننده نیازهای طبیعی انسان، که بستری برای بندگی می داند. خانواده فضایی است که در آن، ارزش های اخلاقی و اجتماعی از نسلی به نسلی دیگر منتقل و رشد عاطفی، اخلاقی و اجتماعی افراد فراهم می شود. دین های الهی، به ویژه دین مبین اسلام، از نهاد خانواده حمایت کرده و برای حفظ و بهبود کارکردهای آن اهمیت بسیاری قائل است.

۱- شرح حدیث عقل و جهل، ح ۱۲۴ و ۱۲۵.

باور به خدا و رعایت موازین دینی، مهم ترین عامل حفظ کیان خانواده در جهان امروز است. انسان هر چه بیشتر به خدا نزدیک شود، از آرامش و امنیت فردی و اجتماعی افزون تری برخوردار خواهد شد. دین مبین اسلام، قوی ترین پشتوانه برای نهاد خانواده به شمار می آید و با ارائه قوانین و روش های خردمندانه، قوام و دوام خانواده را تضمین می کند و یاد خدا نیز آثار تربیتی مهمی در بین اعضای خانواده دارد که در اینجا به طور خلاصه به برخی از آنها اشاره می کنیم.

الف) دوری اعضای خانواده از رفتارهای ناپسند

الف) دوری اعضای خانواده از رفتارهای ناپسند

خانواده ای که به خدا توجه دارد، دچار گمراهی نخواهد شد و پاکی و صداقت در رفتار اعضای آن موج می زند.

خانواده ای که در آن پایبندی به نماز و ذکر الهی، جایگاه ویژه ای دارد، از گزند حادثه های بد به دور خواهد ماند و آرام و با نشاط به پیش خواهد رفت. اعضای خانواده ای که روزی پنج بار، با نهایت خضوع و خشوع، در برابر پروردگار یکتا می ایستند و اظهار بندگی و فروتنی می کنند، نه تنها در برابر خدا، که در برابر بندگانش نیز از رفتارهای ناپسندی همانند غرور، بدگویی و... پرهیز خواهد کرد. امام علی (ع) می فرماید:

فَرَضَ اللَّهُ الْإِيمَانَ تَطْهِيراً مِنَ الشُّرْكِ وَالصَّلَاةَ تَنْزِيهاً عَنِ الْكِبْرِ... (۱)

خداوند ایمان را برای پاک کردن از نجاست شرک، و نماز را برای پاکیزه کردن از پلیدی کبر، واجب کرده است.

(ب) پایبندی به ارزش های اخلاقی

(ب) پایبندی به ارزش های اخلاقی

شرع مقدس اسلام راه های استواری خانواده و کمال آن را مورد توجه قرار داده و یکی از عوامل دوام خانواده را، پایبندی به ارزش های اخلاقی و دوری اعضای خانواده از لغزش ها و گناهان معرفی کرده است.

گروهی از پژوهشگران در تحقیق درباره پیوند میان رضایتمندی از ازدواج و پایبندی به ارزش های اخلاقی، استواری خانواده را با مذهبی بودن زن و شوهر بررسی کرده اند. (کاپلو ۱۹۸۳، شام، بولمن و جوریچ ۱۹۷۸، بورچینال ۱۹۵۷ و کینگ ۱۹۷۸). آنها به این نتیجه دست یافته اند که مذهبی بودن، در استواری خانواده نقش مهم و مؤثری ایفا می کند و مذهبی بودن محقق نمی شود، مگر اینکه به انجام رفتارهای مذهبی پایبند باشند. (۱)

به راستی کدام رفتار مذهبی در پایبندی به ارزش های اخلاقی اعضای خانواده، مؤثرتر از یاد خدا و ذکر الهی است.

(ج) پیدایش محیط معنوی

(ج) پیدایش محیط معنوی

اعضای خانواده که به ذکر و یاد خدا توجه دارند و در زمان های گوناگون، با انجام فرایض و نوافل، به عبادت و انجام وظیفه مشغول هستند، فضایی معنوی برای خانه پدید می آورند.

از سفارش های مهم اسلام، اهتمام به عبادت هاست. از مسئولیت های افراد نیز، هدایت خانواده در امور معنوی و محافظت آنها از گمراهی، گناه و پیامدهای ناخوشایند آن است. خداوند در این باره می فرماید: «قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ

۱- علی احمد پناهی، آرامش در پرتو نیایش، قم، مؤسسه آموزشی - پژوهشی امام خمینی رحمه الله، ۱۳۸۴، چ ۱، ص ۱۳۸، به نقل از: مجله اندیشه و رفتار، ش ۹ و ۱۰.

أَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ؛ ای کسانی که ایمان آورده اید! خودتان و کسانتان را از آتشی که سوخت آن مردم و سنگ هاست، حفظ کنید». (تحریم: ۶)

خداوند به پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله سفارش می کند: «وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا؛ و کسان خود را به نماز فرمان ده و خود بر آن شکیبا باش». (طه: ۱۳۲)

از آیات و روایات پی می بریم که محیط معنوی خانه، از راه تشویق اعضای آن به انجام عبادت و کارهای پسندیده و جلوگیری از انجام رفتارهای ناپسند حفظ می شود. فضای خانه باید نشان دهنده پیوند معنوی افراد با خدا باشد.

(د) برقراری صفا و صمیمیت

(د) برقراری صفا و صمیمیت

اگر خانه براساس یاد خدا و ارزش های اسلامی شکل گرفته باشد، از آرامش و آسایش مطلوب برخوردار خواهد شد و صفا و صمیمیت در خانه موج خواهد زد و در نتیجه، در آن هم فکری، تعامل و هماهنگی کامل پدید خواهد آمد.

در متون اسلامی، به هر یک از اعضای خانواده سفارش شده که زمینه را برای پیوند مناسب و صفا و صمیمیت فراهم سازند و هر کدام، در تأمین شرایط اقتصادی _ عاطفی بکوشند و از رفتارهای نامناسب دوری کنند و اهل مدارا و مروت باشند.

پیشوایان معصوم (ع)، الگوی شایسته ای برای پیروان خود هستند؛ زیرا همیشه به یاد خدا هستند و با اعضای خانواده شان صمیمی اند. حضرت

امام صادق(ع) در این باره می فرماید: «مِنْ حَسَنِ بَرِّهِ بِأَهْلِهِ زَادَ اللَّهُ فِي عُمرِهِ؛ کسی که نیکی او به خانواده اش بهتر باشد، خداوند عمرش را افزایش می دهد».(۱)

اعضای خانواده ای که در آن ارزش های دینی و یاد خدا حاکم است، به یکدیگر محبت دارند. پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله حضور در چنین خانواده و همراهی و همدلی با اعضای آن را از اعتکاف و عبادت در مسجد النبی، محبوب تر دانسته است:

جُلُوسُ الْمَرْءِ عِنْدَ عِيَالِهِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ مِنْ إِعْتِكَافٍ فِي مَسْجِدِي.(۲)

نشستن مرد در نزد خانواده اش، در پیشگاه خدا محبوب تر از اعتکاف در مسجد من است.

هـ) مشارکت در حل مشکلات

هـ) مشارکت در حل مشکلات

یکی از امور مهم در خانواده، همکاری اعضای خانواده در حل مشکلات و یاری رساندن و همکاری در اداره امور منزل است. در آموزه های اسلامی، بر اصل تعاون و همکاری تأکید بسیاری شده است و این امر در خانواده، اساس زندگی را تشکیل می دهد. خداوند در قرآن کریم می فرماید:

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى. (مائده: ۲)

و در نیکوکاری و پرهیزکاری با یک دیگر همکاری کنید.

در سخنان معصومان(ع) نیز تعاون و یاری رساندن اعضای خانواده، به ویژه همسران، به یکدیگر سفارش شده است که توجه آنها به هم، در

۱- وسائل الشیعه، ج ۱، ص ۵۵.

۲- صادق احسان بخش، آثار الصادقین، ج ۱۵، ص ۲۹۳.

شکل گیری انگیزه برای همکاری افزایش می یابد. در اینجا به برخی سخنان آنان، اشاره می کنیم.

حضرت محمد صلی الله علیه و آله به امام علی (ع) سفارش می کند:

ای علی! مردی که به همسرش در خانه کمک کند، خدا به تعداد موهای بدنش، عبادت یک سال روزه با نماز در شب هایش برای او پاداش قرار دهد و خداوند پاداش پیامبران صبوری مانند داوود (ع) و یعقوب (ع) و عیسی (ع) را به او می دهد. ... ای علی! خدمت نمی کند به خانواده، مگر صدیق یا شهید یا مردی که خداوند بخواهد خیر دنیا و آخرت را به او دهد. (۱)

(و) تربیت فرزندان مؤمن

(و) تربیت فرزندان مؤمن

یکی دیگر از آثار مهم تربیتی یاد خدا در خانواده، تربیت فرزندان مؤمن است. خانواده ای که در آن ذکر الهی و یاد خدای بزرگ موج می زند و اعضای آن همه دین دار و به ارزش های دینی و الهی پایبندند، فرزندان مؤمن تربیت خواهند کرد. چنین افرادی با برخورداری از ایمان به خدای یگانه و نگرش بامعنا و هدفدار به زندگی انسان و همه هستی، رفتارهای پسندیده ای دارند. امام خمینی رحمه الله در این باره می فرماید:

خانه های شما باید خانه تربیت اولاد باشد... منزل تربیت علمی، تربیت دینی، تهذیب اخلاق، توجه به سرنوشت. اینها در عهده پدران است و در عهده مادران است. مادرها بیشتر مسئول هستند و مادرها اشرف هستند.

شرافت مادری از شرافت پدری بیشتر است. تأثیر مادر هم در روحیه اطفال، از تأثیر پدر بیشتر است. (۱)

ایشان در جایی دیگر می فرماید:

اسلام از شما این معنا را می خواهد که بچه های خودتان را در دامن های خودتان مهذب کنید و دامن خودتان را منور کنید به نور این بچه های اسلامی که اینها فرزندان اسلامند و بعد از این مقدرات اسلام و مملکت خودتان به دست آنهاست. (۲)

و در جایی دیگر فرمود:

مواظب باشید که اعمالتان، اعمال صالح باشد. قیامتتان برای خدا باشد، اعمالتان برای خدا باشد. هر کدام بچه دارید، تربیت کنید. تربیت الهی بکنید؛ تربیت شیطانی نکنید. (۳)

۳. آثار اجتماعی یاد خدا

اشاره

۳. آثار اجتماعی یاد خدا

انگیزه اصلی توجه انسان ها به مسائل اجتماعی و جامعه گرایی، از طبیعت انسان سرچشمه می گیرد و این جمله معروف که انسان «مَدَنِي بِالطَّبْعِ» است، در میان خیلی از جامعه شناسان جمله شناخته شده ای است. گوشه گیری و انزوا، روح انسان را به شدت می آزارد و نوعی بیماری به شمار می آید. به گفته جامعه شناسان، مطالعاتی که درباره افراد تارک دنیا به عمل آمده، نشان می دهد انزوا و گوشه گیری، اثر

۱- صحیفه نور، ج ۶، صص ۲۸۲ و ۲۸۳.

۲- صحیفه نور، ج ۶، ص ۱۳۷.

۳- صحیفه نور، ج ۵، ص ۶۲.

بدی برای روح دارد و افراد گوشه گیر، دچار افسردگی، ناامیدی و توهم می شوند. (۱)

برای سالم نگه داشتن جامعه و بهره برداری بهتر از آن، اندیشمندان، مقرراتی را تنظیم کرده اند که افراد جامعه باید آن را اجرا کنند. ادیان آسمانی، به ویژه دین مقدس اسلام نیز به این امر مهم توجه دارد و کامل ترین قوانین را برای حفظ جامعه اسلامی، به وسیله خاتم پیامبران حضرت محمد صلی الله علیه و آله ابلاغ کرده است.

مردم در قبال این وظایف اجتماعی دو دسته اند: یک دسته تنها از ترس سرزنش دیگران یا پلیس به وظایف اجتماعی شان عمل می کنند؛ دسته دیگر احساس مسئولیت دارند و به وظایف دینی خود عمل می کنند. با این مقدمه، به آثار و برکات اجتماعی یاد خدا می پردازیم. برخی از این آثار عبارتند از:

الف) احساس مسئولیت در قبال وظایف اجتماعی

الف) احساس مسئولیت در قبال وظایف اجتماعی

افرادی که به یاد خدا باشند، همان گونه که وظایف فردی و خانوادگی خود را به طور دقیق انجام می دهند، وظایف اجتماعی خویش را وظیفه ای شرعی می دانند و به این وظایف عمل می کنند. برخی ویژگی های این افراد را برمی شماریم:

۱- ناصر مکارم شیرازی، اخلاق در قرآن، ج ۳، ص ۴۶۱.

یک _ حقوق دیگران را به طور کامل رعایت می کنند و تجاوز به حقوق دیگران را حرام شرعی می دانند.

دو _ در دفاع از حق و ارزش های اجتماعی و دینی پایدارند، حتی اگر به زیانشان تمام شود.

سه _ پند و خیرخواهی برای دیگران را وظیفه خود می دانند؛ چون پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله فرموده است:

دین عبارت است از نصیحت و خیرخواهی. گفتند: خیرخواهی به چه کسی؟ فرمود: خیرخواهی به خدا، پیامبر، امامان دین و جماعت مسلمانان. (۱)

چهار _ برای حل مشکلات و بهبود وضع زندگی مردم، در حد توان خویش می کوشند؛ چون از امام صادق(ع) روایت شده است:

قَالَ اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ: الْخَلْقُ عِيَالِي فَأَحَبُّهُمْ إِلَيَّ الْطِفْهُمُ بِهِمْ وَأَسْعَاهُمْ فِي حَوَائِجِهِمْ. (۲)

خدای متعالی فرموده همه مردم عائله من هستند. محبوب ترین آنان نزد من کسی است که به مردم مهربان تر باشد و برای رفع نیاز های آنان بیشتر بکوشد.

پنج _ در رفتار با مردم صداقت دارند و از نفاق و دورویی دوری می کنند.

شش _ همیشه می کوشند به مردم خیر برسانند و اگر نتوانند کمک کنند، می کوشند به مردم زیان نرسانند. امام باقر(ع) در این باره می فرماید:

۱- وسائل الشیعه، ج ۱۶، باب ۳۵ از ابواب فعل معروف، ص ۳۸۲، ح ۷.

۲- وسائل الشیعه، ج ۱۶، باب ۲۷، ص ۳۶۷، ح ۷.

«الْمُسْلِمُ مَنْ سَلِمَ الْمُسْلِمُونَ مِنْ لِسَانِهِ وَ يَدِهِ؛ مسلمان کسی است که مسلمانان دیگر از دست و زبانش آسوده باشند» (۱).

هفت _ به پیروی از دستور قرآن کریم که می فرماید:

وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَ التَّقْوَى وَ لَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَ الْعُدْوَانِ. (مائده : ۲)

و (همواره) در راه نیکی و پرهیزکاری با هم تعاون کنید و (هرگز) در راه گناه و تعدی همکاری نکنید.

در کارهای نیک، به هم نوع خود کمک می کنند. حتی گاهی حل مشکل دیگران را بر حل مشکل خویش مقدم می دانند و ایثار می کنند تا به این آیه عمل کرده باشند: «وَيُؤْتُونَ عَلَى أَنفُسِهِمْ وَ لَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ؛ و آنها را بر خود مقدم می دارند، هر چند خودشان بسیار نیازمند باشند». (حشر: ۹)

(ب) دفع بلا از جامعه

(ب) دفع بلا از جامعه

یکی دیگر از آثار تربیتی و اجتماعی یاد خدا، این است که از بسیاری از بلاها و گرفتاری ها، در امان خواهند بود. در این زمینه روایت های بسیاری وجود دارد که به یک مورد از آنها اشاره می کنیم. ابو حمزه ثمالی از امام باقر(ع) نقل می کند:

در تورات تحریف نشده نوشته شده است: حضرت موسی(ع) به پیشگاه خداوند متعالی عرض کرد: آیا به من نزدیکی تا مناجات کنم یا دوری تا با صدای بلند تو را ندا کنم؟ جواب آمد: ای موسی! من هم نشین کسی هستم که مرا یاد کند. دوباره سؤال کرد: در روزی که پناهی جز پناهگاه تو نیست، چه کسی می تواند در پناه تو قرار گیرد؟

خدا فرمود: (در قیامت کسانی در پناه من قرار می گیرند) که مرا یاد می کنند و من هم آنها را یاد می کنم. به خاطر من با یکدیگر دوستی

می کنند و من هم آنها را دوست دارم. آنان افرادی هستند که هرگاه بخواهم به اهل زمین بلا و بدی برسانم، ایشان را یاد می کنم و به خاطر آنها، آن بلا را از اهل زمین دفع می کنم. (۱)

الَّذِينَ يَذْكُرُونَنِي فَأَذْكُرُهُمْ وَيَتَحَابُّونَ فِي مَا ذُكِّرْتَهُمْ فَأُولَئِكَ الَّذِينَ إِذَا أَرَدْتُ أَنْ أُصِيبَ أَهْلَ الْأَرْضِ بِسُوءٍ ذَكَرْتُهُمْ فَدَفَعْتُ عَنْهُمْ بِهِمْ. (۲)

درسی که از این حدیث می گیریم، این است که باید بکوشیم همیشه خدا را یاد کنیم تا خدا نیز ما را یاد کند و به برکت، آن خداوند بلاها را از جامعه دور سازد. اگر هم به این درجه نرسیده ایم، باید اهل ذکر را دوست بداریم و به آنها احترام بگذاریم؛ چون به برکت وجود آنان، بلا از جامعه ما دور می شود. توجه به این مطلب اثر مهم تربیتی دارد.

ج) یاری و امداد الهی

ج) یاری و امداد الهی

یکی دیگر از آثار و برکات یاد خدا، جلب یاری خداوند بزرگ است، چنان که در حدیثی از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله روایت شده است:

إِذَا قَالَ الْعَبْدُ سُبْحَانَ اللَّهِ، فَقَدْ أَنْفَ لِلَّهِ، وَحَقُّ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُصْرَهُ. (۳)

هرگاه بنده خدا بگوید: سبحان الله، در واقع عظمت خدا و ذلت و مطیع بودن خود را در مقابل او بیان کرده است. خدای مهربان بر خود لازم می داند او را یاری کند.

البته یاری پروردگار بزرگ، منحصر به خود یادکننده خدا و بنده ذاکر نیست، بلکه در مواردی که مسئله مورد نصرت خدا یک مسئله اجتماعی باشد، همه مؤمنان و افراد جامعه از آثار و برکات آن بهره مند می شوند.

۱- کافی، ج ۲، صص ۴۹۷ و ۴۹۸.

۲- اصول کافی، ج ۲، باب ما یحب من ذکر الله فی کل مجلس، ص ۴۹۶، ح ۴.

۳- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۲۹، ص ۱۸۳، ح ۴.

برای نمونه، وقتی خدای توانا حضرت موسی(ع) را یاری و فرعون و فرعونیان را غرق و هلاک کرد یا به پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در جنگ بدر، احزاب و... یاری رساند یا حضرت امام خمینی رحمه الله را در پیروزی انقلاب اسلامی و در صحرای طبس و... کمک کرد، همه مؤمنان و افراد جامعه از برکات و این امداد های غیبی الهی بهره مند شدند.

(د) انواع امداد های الهی

(د) انواع امداد های الهی

یاری خدا و امدادهایش، همیشه به یک شکل نیست، بلکه در هر ماجرای به صورتی جلوه می کند و بنده مؤمن و ذاکر را نجات می دهد و دشمنانش را نابود می کند.

یاری خدا گاه به صورت توفان جلوه می کند، مانند توفان زمان حضرت نوح(ع)؛ زمانی به شکل گلستان شدن آتش، در دوران پیامبری حضرت ابراهیم(ع)، گاه با فرود آمدن فرشتگان در جنگ بدر، گاه با آمدن پرندگان در ماجرای اصحاب فیل، و زمانی با وزش بادی تند در جنگ احزاب و ماجرای صحرای طبس.

۴. آثار اخروی یاد خدا

اشاره

۴. آثار اخروی یاد خدا

یاد خدا، افزون بر آثار دنیوی، آثار اخروی بسیاری نیز دارد که به برخی از آنها اشاره می کنیم. البته منظور ما از آثار اخروی، تنها آثار مربوط به پس از مرگ نیست، بلکه شامل آثار مربوط به لحظه مرگ نیز می شود.

الف) رهایی از مرگ با صاعقه

الف) رهایی از مرگ با صاعقه

یکی از فایده های ذکر و یاد خدا این است که ذاکر در لحظه ای که به یاد خداست، گرفتار صاعقه نمی شود.

در این باره، شیخ حرّ عاملی، در وسائل الشیعه بابی به نام «استحباب ذکر خدا و قرائت قرآن به هنگام خوف از صاعقه» دارد. ایشان در این باب، پنج حدیث بیان می‌کند که به دو حدیث آن اشاره می‌کنیم.

ابوبصیر می‌گوید: از امام صادق (ع) درباره مرگ مؤمن پرسیدم، در پاسخ فرمود:

يَمُوتُ الْمُؤْمِنُ بِكُلِّ مَيْتَةٍ، يَمُوتُ غَرَقًا، وَ يَمُوتُ بِالْهَدْمِ، وَ يَبْتَلِي بِالسَّبْعِ، وَ يَمُوتُ بِالصَّاعِقَةِ وَ لَا تُصِيبُ ذَاكِرًا لِلَّهِ عَزَّ وَجَلَّ. (۱)

مؤمن با هر نوع مرگ از دنیا می‌رود: با غرق شدن، زیر آوار ماندن، به وسیله حیوان درنده و با صاعقه، ولی کسی که مشغول ذکر خدا باشد، در حال ذکر گرفتار صاعقه نمی‌شود.

در روایت دیگر از آن حضرت می‌خوانیم:

يَمُوتُ الْمُؤْمِنُ بِكُلِّ مَيْتَةٍ إِلَّا الصَّاعِقَةَ لَا تَأْخُذُهُ وَ هُوَ يَذْكُرُ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ. (۲)

مؤمن با هر نوع مرگی می‌میرد جز صاعقه، درحالی که مؤمن مشغول به ذکر خدا باشد، صاعقه او را نمی‌گیرد.

از این حدیث‌ها پی می‌بریم که یکی از الطاف الهی به یادکننده خدا، این است که در حال ذکر، با صاعقه از دنیا نمی‌رود.

ب) رهایی از تشنگی سكرات مرگ

ب) رهایی از تشنگی سكرات مرگ

مرگ برای بسیاری از مردم، وحشت آور است، ولی مرگ در جهان بینی اسلامی چهره دیگری دارد؛ چرا که گذرگاهی به جهان دیگر است و در حقیقت تولدی دوباره به شمار می‌آید. از آیات قرآن درمی‌یابیم که مرگ با دشواری و وحشت گنج‌کننده‌ای همراه است. پروردگار یکتا می‌فرماید:

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب الذکر، باب ۹، ص ۱۶۱، ح ۳.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب الذکر، باب ۹، ص ۱۶۱، ح ۱.

«وَجَاءَتْ سَيِّكْرُهُ الْمَوْتِ بِإِلْحَاقِ ذَلِكُمْ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ؛ وَ سَكَرَاتِ مَرِغٍ، بَه رَاسْتِي دَر رَسِيدِ؛ اَيْن هَمَان اَسْت كِه اَز آن مِي گريختي!» (ق: ۱۹)

گاهي سكرات مرگ با امور ديگري همراه مِي شود كه شدت آن را مضاعف مِي كند، چنان كه اميرمؤمنان، علي (ع) مِي فرمايد: «اجْتَمَعَتْ عَلَيْهِمُ سَيِّكْرَةُ الْمَوْتِ، وَ حَسِيرَةُ الْفَوْتِ؛ سَخْتِي جَان كَنْدَن وَ حَسْرَت اَز دَسْت دَاَدَن دُنْيَا، بَه دُنْيَا پَرَسْتَان هَجُوم آورَد.» (۱)

از جمله عواملی كه شدت سكرات مرگ را افزايش مِي دهد، تشنگي شديدي است كه براي برخي افراد رخ مِي دهد، ولي اهل ذكر و يادكنندگان خدا از اين تشنگي در امان خواهند بود. در حديثي از پيامبر اعظم صلي الله عليه و آله مِي خوانيم: «كُلُّ أَحَدٍ يَمُوتُ عَطْشَانَ إِلَّا ذَاكَرَ اللَّهِ؛ همه مردم با حالت عطش و تشنگي مِي ميرند، جز ذاكر خدا.» (۲)

كساني كه به ياد خدا هستند، از تشنگي در حال مرگ نجات خواهند يافت؛ چون مصداق بزرگ ذكر لفظي و قلبي، نماز است. در حديث ديگري از آن حضرت آمده است: «كُسي كه نماز را سبك بشمارد، به دوازده بلا گرفتار مِي شود... و يكي از آنها اين است كه در حال مردن تشنه از دنيا مِي رود.» (۳)

مفهوم اين روايت اين است: كُسي كه براي نماز _ كه مصداق روشن ذكر است _ اهميت قائل شود و در انجام آن دقت كند، از اين گرفتاري بزرگ (تشنگي در حال سكرات مرگ) در امان خواهد بود. افراد ناآگاه

۱- نهج البلاغه، خطبه ۱۰۹.

۲- ميزان الحكمه، ج ۳، ص ۴۱۳، ح ۶۳۷۷.

۳- علي مشكيني، المواعظ العديده، قم، انتشارات صحفي، ص ۲۵۴.

گمان می کنند این تشنگی با آب دنیا رفع می شود و در آن حال، در دهان شخص آب می ریزند، درحالی که آب دنیا در آن لحظه حساس، نه تنها مفید نیست، بلکه فرد محضرت اذیت هم می شود.

ج) عامل مهربانی ملک الموت

ج) عامل مهربانی ملک الموت

از جمله آثار ذکر، به ویژه نماز این است که فرشته مرگ، هنگام قبض روح افراد اهل ذکر و نماز، با محبت و مهربانی با آنان برخورد می کند. در حدیثی از امام صادق(ع) روایت شده است:

در هر شبانه روز، پنج بار در اوقات نماز، ملک الموت به مردم می نگرد (و نماز گزاران را شناسایی می کند). پس هنگام قبض روح، اگر شخص محضرت از کسانی است که به نماز مواظبت داشته و در وقت انجام داده است، خود ملک الموت شهادتین را به او تلقین می کند و شیطان را از او دور می گرداند. (۱)

در این حدیث، دو اثر از آثار مهربانی ملک الموت به اهل ذکر و نماز، بیان شده است: یکی تلقین شهادتین و دیگری دور کردن شیطان که در لحظه حساس احتضار، برای نابود کردن دین و ایمان محضرت فعالیت می کند.

د) رهایی و نجات از سختی های قبر

د) رهایی و نجات از سختی های قبر

یکی از مراحل سخت برای انسان، عالم قبر است که با دشواری هایی چون وحشت، فشار و... همراه است. برای رهایی از این مشکلات یا برخی از آنها، راهنمایی هایی در سخنان پیشوایان معصوم(ع) دیده می شود که به برخی از آنها که با ذکر و یاد خدا پیوند دارد، اشاره می کنیم.

یک _ امام رضا(ع) در حدیثی پس از سفارش به نماز شب می فرماید:

هر کس هشت رکعت نماز شب، دو رکعت نماز شفع و یک رکعت نماز وتر بخواند و در قنوت آن هفتاد مرتبه استغفار کند، از عذاب قبر و آتش دوزخ نجات می یابد، و عمرش طولانی و زندگانی اش فراخ می گردد. (۱)

دو _ از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله روایت شده است:

هر کس هر روز ده بار بگوید:

«أَعْبَدْتُ لِكُلِّ هَوَلٍ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ...» تا آخر، خدای مهربان چهار هزار گناه او را می آمرزد و از سختی مرگ و فشار قبر نجاتش می دهد. (۲)

سه _ رسول خدا صلی الله علیه و آله در جایی دیگر می فرماید: «هر کس هنگام خواب، سوره «الْهَيْكُمُ التَّكَاثُرُ» را بخواند، از سختی های قبر در امان می ماند».

چهار _ همچنین از امیرمؤمنان، علی (ع) روایت شده است: «هر کس هر جمعه، سوره «نساء» را بخواند، از فشار قبر ایمن می شود». (۳)

پنج _ از امام صادق (ع) نیز روایت هست: «هر کس سوره «الْقَلَمُ» را در نماز واجب یا نافله بخواند، خداوند او را از فشار قبر پناه می دهد». (۴)

شش _ در روایت دیگری نیز آمده است: «هر کس به قرائت سوره «زُخْرُفُ» مداومت ورزد، خداوند او را در قبرش از حشرات زمین و از فشار قبر ایمن گرداند». (۵)

از مجموع این احادیث پی می بریم که ذکر و یاد خدا به صورت نماز یا قرائت برخی سوره های قرآن یا گفتن برخی ذکرهای لفظی، برای رهایی از فشار قبر و سختی های دیگر اثرگذار است؛ البته به شرط اینکه ذکر با توجه قلبی همراه باشد.

هـ) آمزش گناه و افزایش ثواب

هـ) آمزش گناه و افزایش ثواب

- ۱- شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ایران، دارالاسوه، ۱۴۱۶ هـ. ق، چ ۲، ج ۷، ص ۱۹۴.
- ۲- شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ایران، دارالاسوه، ۱۴۱۶ هـ. ق، چ ۲، ج ۷، ص ۱۹۴.
- ۳- شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ایران، دارالاسوه، ۱۴۱۶ هـ. ق، چ ۲، ج ۷، ص ۱۹۵.
- ۴- شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ایران، دارالاسوه، ۱۴۱۶ هـ. ق، چ ۲، ج ۷، ص ۱۹۵.
- ۵- شیخ عباس قمی، سفینه البحار، ایران، دارالاسوه، ۱۴۱۶ هـ. ق، چ ۲، ج ۷، ص ۱۹۵.

یاد خدا سبب می شود گناهان ذاکر بخشیده شود و پاداش اعمال صالح او افزایش یابد. از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله روایت شده است:

ما جَلَسَ قَوْمٌ يَذْكُرُونَ اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ إِلَّا نَادَاهُمْ مُنَادٍ مِنَ السَّمَاءِ: قَوْمُوا فَقَدْ بُدِّلَتْ سَيِّئَاتِكُمْ حَسَنَاتٍ وَ عُفِرَتْ لَكُمْ جَمِيعاً. (۱)

اگر جماعتی در مجلسی خدا را یاد کنند، منادی یی از آسمان ندا می کند: برخیزید، گناهانتان تبدیل به حسنات شد و همگی آمرزیده شدید.

در حدیث دیگری از آن حضرت می خوانیم:

مَنْ ذَكَرَ اللَّهَ فِي السُّوقِ مُخْلِصاً عِنْدَ غَفْلَةِ النَّاسِ وَ شَغْلِهِمْ بِمَا فِيهِ، كَتَبَ اللَّهُ لَهُ أَلْفَ حَسَنَةٍ وَ يَغْفِرُ اللَّهُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَغْفِرَةً لَمْ تَخْطُرْ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ. (۲)

کسی که در بازار هنگام غفلت مردم و اشتغالشان به امور مربوط به بازار، خدا را خالصانه یاد کند، خدای مهربان هزار حسنه برای او می نویسد و او را به گونه ای می آمرزد که به قلب کسی خطور نکرده است.

(و) سنگینی میزان اعمال

(و) سنگینی میزان اعمال

از آیات قرآن به این نکته پی می بریم که اعمال انسان ها را در قیامت وزن می کنند. هر کس میزان اعمالش سنگین باشد، اهل بهشت و هر کس میزان اعمالش سبک باشد، اهل جهنم خواهد بود. (۳) حقیقت میزان و چگونگی سنجش اعمال با آن، برای ما خیلی روشن نیست، ولی همین قدر می دانیم که باورهای درست و اعمال صالح در سنگینی آن اثر دارد.

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۳، ص ۱۵۳، ح ۴.

۲- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۲۴، ح ۶۴۴۵؛ وسائل الشیعه، ج ۷، باب ۱۳، ص ۱۶۶، ح ۱.

۳- نک: سوره اعراف ۸ و ۹، انبیاء: ۴۷، قارعه: ۶ و ۹.

از روایات پیشوایان دین نیز درمی یابیم، یکی از چیزهایی که سبب سنگینی میزان اعمال می شود، گفتن ذکرهایی همچون تسبیحات اربعه و صلوات بر محمد و آل محمد است. (۱) از پیامبر اعظم صلی الله علیه و آله روایت شده است:

أَنَا عِنْدَ الْمِيزَانِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فَمَنْ ثَقُلَتْ سَيِّئَاتُهُ عَلَى حَسَنَاتِهِ جِئْتُ بِالصَّلَاةِ عَلَى حَتَّى أُثْقَلَ بِهَا حَسَنَاتِهِ. (۲)

من در قیامت نزد میزان هستم، اگر کسی گناهش سنگین تر از ثوابش باشد، صلوات هایی را که در دنیا بر من فرستاده است، می آورم و با آن، ثواب های او را سنگین می کنم.

ز) رهایی از دوزخ

ز) رهایی از دوزخ

دوزخ که کانون قهر و غضب الهی و مشتمل بر عذاب های گوناگون جسمانی و روحانی است، برای گناهکاران آماده شده است.

در احادیث معصومان (ع) یکی از وسائل رهایی از دوزخ، ذکر و یاد خدا معرفی شده است. امام صادق (ع)، از پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله چنین نقل کرده است:

مَنْ أَكْثَرَ ذِكْرَ اللَّهِ أَحَبَّهُ اللَّهُ، وَ مَنْ ذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا كَتَبَتْ لَهُ بَرَاءَتَانِ بَرَاءَةٌ مِنَ النَّارِ وَ بَرَاءَةٌ مِنَ النِّفَاقِ. (۳)

هر کس خدا را بیشتر یاد کند، خدا دوستش دارد و هر کس خدا را بیشتر یاد کند، دو نوع برائت برای او نوشته می شود: برائت از آتش دوزخ و برائت از نفاق.

در حدیث دیگری از امام صادق (ع) روایت شده است:

۱- نک: وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۳۱، ص ۱۸۵، ح ۱ و باب ۳۴، ص ۱۹۲، ح ۱ و ۱۱.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، باب ۳۴، ص ۱۹۵، ح ۱۱.

۳- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۵، ص ۱۵۴، ح ۱.

رسول خدا صلی الله علیه و آله به اصحاب خود فرمود: «سپرهایی برای خودتان فراهم کنید.» عرض کردند: ای رسول خدا صلی الله علیه و آله! آیا در برابر دشمنی که ما را احاطه کرده و بر ما سایه افکنده است؟ فرمود: «نه، بلکه در برابر آتش دوزخ.» گفتند: سپر آتش دوزخ چیست؟ فرمود: بگوئید: «سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ» (۱).

ح) ورود به بهشت

ح) ورود به بهشت

بهشت که کانون رحمت الهی است و دارای انواع نعمت های مادی و معنوی، برای پاداش مؤمنان آماده شده است. در روایت های اسلامی، یکی از وسائل ورود به بهشت، ذکر و یاد خداست.

از امام صادق (ع) روایت شده است: «مَنْ أَكْثَرَ ذِكْرَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ أَظَلَّهُ اللَّهُ فِي جَنَّتِهِ؛ هر کس خدا را بیشتر یاد کند، خدا او را در سایه بهشت خودش قرار می دهد.» (۲).

عبارت «أَظَلَّهُ اللَّهُ» شاید کنایه از ورود به بهشت و ورود به سایه رحمت ویژه خدای رحمان و رحیم در بهشت باشد. در عبارت «فِي جَنَّتِهِ»، از اضافه شدن «جَنَّتِهِ» به ضمیری که مرجعش «الله» است، استفاده می شود؛ بهشتی که در این روایت برای اهل ذکر وعده داده شده است، بهشت ویژه خداست و با بهشت های دیگر فرق دارد.

در حدیث دیگری از آن حضرت روایت شده است: «تَمَنَّ الْجَنَّةَ لِإِلَهِ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ؛ بهای بهشت، گفتن ذکر «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» و ذکر «اللَّهُ أَكْبَرُ» است.» (۳).

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۳۱، ص ۱۸۶، ح ۴.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، باب ذکر، باب ۵، ص ۱۵۶، ح ۶.

۳- وسائل الشیعه، ج ۷، باب ذکر، باب ۳۲، ص ۱۹۰، ح ۲.

(ط) آباد کردن بهشت

(ط) آباد کردن بهشت

از مضمون برخی روایت ها پی می بریم، که در بهشت زمین خالی وجود دارد و آبادی آن به وسیله ذکر است. همان گونه که در دنیا می بینیم، زمین را به دو گونه آباد می کنند: یا با کشاورزی و درخت کاری یا با ساختمان سازی. در سخنان معصومان(ع) نیز وسیله هر دو نوع آبادی در بهشت، ذکر خدا معرفی شده است. در حدیثی از پیشوایان معصوم(ع) آمده است: در بهشت قسمت هایی غیر آباد وجود دارد. هنگامی که شخصی شروع به ذکر می کند، فرشتگان نیز شروع به درخت کاری می کنند و گاهی تعطیل می کنند و می گویند صاحب ما ذکر گفتن را تعطیل کرد. (۱)

در حدیثی از رسول خدا صلی الله علیه و آله روایت شده است:

در معراج به بهشت رفتم، دیدم قسمت هایی از آن آباد نشده است و فرشتگان را دیدم که با خشت هایی از طلا- و نقره ساختمان می سازند و گاهی دست از کار می کشند و کار را تعطیل می کنند. علت تعطیلی را از خودشان پرسیدم، گفتند: ما منتظر می مانیم تا مصالح ساختمانی برسد. گفتم: مصالح ساختمانی شما چیست؟ گفتند: آنکه مؤمن صاحب این ساختمان بگوید: «سُبْحَانَ اللَّهِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاللَّهُ أَكْبَرُ». هر گاه او ذکر بگوید، می سازیم و هر گاه او توقف کند، ما هم متوقف می شویم. (۲)

این همه آثار، برای ذکری است که همراه با توجه قلبی و عمل به لوازم آن باشد.

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۲، ص ۱۵۲، ح ۳.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۳۱، صص ۱۸۸ و ۱۸۹، ح ۱۰.

(ی) علو درجات**(ی) علو درجات**

از جمله آثاری که برای ذکر و یاد خدا بیان شده است برتری درجات اهل ذکر، در پیشگاه خداست. رسول خدا صلی الله علیه و آله به یاران خود فرمود:

آیا به شما خبر ندهم از عملی که در نزد خدا از همه عمل ها بهتر و پاک تر است و درجات شما را بیشتر بالا می برد و برای شما بهتر از درهم و دینار و بهتر از جهاد و کشتن و کشته شدن است؟ گفتند: بلی یا رسول الله بفرمایید کدام عمل است؟ فرمود: «ذکر الله کثیراً؛ بسیار به یاد خدا بودن».(۱)

در این حدیث، چند امتیاز برای «ذکر کثیر» بیان شده که یکی از آنها، علو درجات است. جالب اینجاست که در این حدیث، ذکر کثیر، بهتر از جهاد معرفی شده است. رسول خدا صلی الله علیه و آله در جایی دیگر می فرماید:

هیچ عملی نیست که پیش خدا محبوب تر و در نجات دادن بنده از گناهان و بدی های دنیا و آخرت مؤثرتر از ذکر خدا باشد. عرض کردند: حتی جهاد در راه خدا نیز به اندازه یاد خدا ارزش ندارد؟ فرمود: «لَوْ لَا ذِكْرُ اللَّهِ لَمْ يُؤْمَرْ بِالْقِتَالِ؛ اگر یاد خدا نبود، فرمان جهاد داده نمی شد».(۲)

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۵، ص ۱۵۶، ح ۸.

۲- میزان الحکمه، ج ۳، ص ۴۰۸، ح ۶۳۴۹.

فصل چهارم: آثار غفلت از یاد خدا

اشاره

فصل چهارم: آثار غفلت از یاد خدا

همان گونه که یاد خدا فایده های فراوانی دارد و با برخی از آنها در گذشته آشنا شدیم، غفلت از یاد خدا نیز پی آمدهای ناگواری برای فرد و جامعه دارد. در این فصل، با برخی پی آمدهای فردی و اجتماعی غفلت از خدا در ضمن دو گفتار آشنا می شویم.

۱. پیامدهای فردی فراموشی یاد خدا

اشاره

۱. پیامدهای فردی فراموشی یاد خدا

زیر فصل ها

الف) سنگ دلی

ب) تسلط شیطان

ج) زندگی تنگ در دنیا و کوری در قیامت

د) مردودی در آزمون الهی و گرفتار شدن به عذاب

هـ) خودفراموشی

و) عادی شدن گناه و موفق نشدن به توبه

ز) مرگ دل

ح) حسرت در قیامت

ط) ورود به جهنم

الف) سنگ دلی

با مطالعه حالات افراد درمی یابیم، انسان ها در پذیرش حق و درک مطالب یکسان نیستند. برخی با اشاره ای لطیف یا کلامی کوتاه، حقیقت را به خوبی درک می کنند. یک یادآوری ساده آنها را بیدار می سازد و پندی، در روح آنها توفان به پا می کند. روح آنان چنان باز و گشاده است که حقایق را به راحتی می پذیرد. درحالی که برخی دیگر، شدیدترین خطابه ها و گویاترین دلایل و نیرومندترین اندرزها، اثری در وجودشان نمی گذارد و روح و فکرشان محدود است.

خداوند یکتا گروه اول را صاحب شرح صدر و گستردگی روح و گروه دوم را دارای تنگی و ضیق صدر معرفی می کند:

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصَّعَّدُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ. (انعام: ۱۲۵)

پس کسی را که خدا بخواهد هدایت کند، دلش را به پذیرش اسلام گشاید و هر که را بخواهد گمراه کند، دلش را سخت تنگ می گرداند، چنان که گویی به زحمت در آسمان بالا می رود. این گونه خدا پلیدی را بر کسانی که ایمان نمی آورند، قرار می دهد.

اینکه قرآن می گوید: کسی را که خدا بخواهد هدایت کند، شرح صدر می دهد یا اگر بخواهد گمراه سازد، ضیق صدر می دهد، این خواستن و نخواستن، بی دلیل نیست و سرچشمه آن از خود ما آغاز و هر یک از این دو حالت، عواملی دارد که به دست خود ما ایجاد می شود.

عوامل شرح صدر و ضیق آن

شرح صدر و باز بودن آن برای پذیرش حقایق، عواملی دارد که برخی از آنها عبارتند از: یاد خدا، مطالعات پیگیر، پیوند با دانشمندان صالح، خودسازی و تهذیب نفس، پرهیز از گناه و به ویژه پرهیز از غذای حرام.

تنگی سینه و سختی دل نیز عواملی دارد که برخی از آنها عبارتند از: غفلت از یاد خدا، نادانی، گناه، لجاجت، جدال، هم نشینی با فاسقان و فاجران، دنیا دوستی و هواپرستی.

یاد خدا از عوامل مهم شرح صدر و غفلت از آن نیز از عوامل مهم تنگی و سنگ دلی است.

بدیهی است این دو حالت (شرح صدر و تنگی دل) در انسان یکسان نیست، همان گونه که صاحبان این دو حالت نیز هرگز یکسان نخواهند بود.

خداوند در قرآن می فرماید:

أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ. (زمر: ۲۲)

آیا کسی که خدا سینه اش را برای [پذیرش] اسلام گشاده، و [در نتیجه] برخوردار از نوری از سوی پروردگارش است [همانند فرد تاریک دل است]؟ پس وای بر آنان که از سخت دلی یاد خدا نمی کنند. اینان در گمراهی آشکارند.

ابن مسعود در تفسیر این آیه، می گوید: از پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله سؤال کردیم که چگونه انسان شرح صدر پیدا می کند؟ فرمود: «هنگامی که نور به قلب انسان داخل شود، گسترده و باز می گردد.» عرض کردیم: ای رسول خدا! نشانه آن چیست؟ فرمود:

أَلْبَابُهُ إِلَى دَارِ الْخُلُودِ، وَ التَّجَافِي عَنْ دَارِ الْعُرُورِ، وَ الْإِسْتِعْدَادُ لِلْمَوْتِ قَبْلَ نَزُولِهِ. (۱)

(نشانه آن عبارت است از) توجه به سرای جاوید (آخرت)، جدا شدن از سرای غرور (دنیا) و آماده گشتن برای (استقبال از) مرگ قبل از نزول آن.

در این حدیث، سه چیز به عنوان نشانه شرح صدر بیان شده است: توجه به آخرت، جدا شدن از دنیا و آماده مرگ بودن.

امام صادق (ع) نیز در این باره می فرماید:

أَوْحَى اللَّهُ عَزَّوَجَلَّ إِلَى مُوسَى: يَا مُوسَى، لَا تَفْرَحْ بِكَثْرَةِ الْمَالِ، وَلَا تَدْعُ ذِكْرِي عَلَى كُلِّ حَالٍ، فَإِنَّ كَثْرَةَ الْمَالِ تُنْسِي الذُّنُوبَ، وَ إِنَّ تَزَكَّ ذِكْرِي يُقْسِي الْقُلُوبَ. (۲)

۱- بحار الانوار، ج ۶۵، ص ۲۳۶.

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۲، ص ۱۵۱، ح ۱.

ای موسی! از فزونی مال دنیا خوش حال مباش، و ذکر و یاد مرا هیچ گاه ترک مکن؛ زیرا زیادی مال (غالباً) سبب فراموشی گناهان و ترک یاد من، سبب سنگ دلی می شود.

در این حدیث، دو فرمان مهم آمده و حکمت و فلسفه هر کدام از آنها نیز بیان شده که از فلسفه فرمان دوم چنین درمی یابیم که ترک یاد خدا و غفلت از آن، عامل مهم سنگ دلی است.

ب) تسلط شیطان

ب) تسلط شیطان

از آیات قرآن کریم پی می بریم انسانی که از یاد خدا رو بگرداند، شیطان سراغ او می رود و همواره با او خواهد بود تا او را گمراه کند. خداوند یکتا می فرماید:

وَمَنْ يَعْشُ عَنْ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِيضْ لَهُ شَيْطَانًا فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّونَهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ مُهْتَدُونَ حَتَّى إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَا لَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ. (زخرف: ۳۶ - ۳۸)

و هر کس از یاد [خدای] رحمان دل بگرداند، بر او شیطانی می گماریم تا برای وی دمسازی باشد و مسلماً آنها ایشان را از راه باز می دارند و (آنها) می پندارند که راه یافتگانند. تا آن گاه که او [با دم سازش] به حضور ما می آید و [خطاب به شیطان] گوید: ای کاش میان من و تو، فاصله خاور و باختر بود، که چه بد دم سازی هستی!

تعبیر «رحمان» اشاره به این است که انسان چگونه از خدایی که رحمت عامش همگان را فرا گرفته، روگردان و از یاد او غافل می شود. آیا چنین کسی جز این سرنوشتی می تواند داشته باشد که هم نشین شیطان و محکوم فرمان او گردد؟ آری غفلت از ذکر خدا و غرق شدن در لذت های دنیا و دل باختگی به

زرق و برق آن، سبب می شود که شیطان بر انسان چیره گردد و همواره دمساز او باشد و رشته ای بر گردنش افکند.

ج) زندگی تنگ در دنیا و کوری در قیامت

ج) زندگی تنگ در دنیا و کوری در قیامت

گاهی تنگی معیشت به دلیل این نیست که انسان درآمد اندکی دارد. ای بسا پول و درآمد بسیار است، ولی زندگی آرامی وجود ندارد و با انواع مشکلات، تنگناها، نگرانی ها و ناامنی ها همراه است. به راستی چرا انسان گرفتار این تنگنا ها می شود؟ خداوند در قرآن می فرماید:

وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا. قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسَيْتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسى . (طه: ۱۲۴ - ۱۲۶)

و هر کس از یاد من دل بگرداند، در حقیقت زندگی تنگ [وسختی] خواهد داشت، و روز رستاخیز او را نابینا محسور می کنیم. می گوید: پروردگارا! چرا مرا نابینا محسور کردی با آنکه بینا بودم؟ می فرماید: همان طور که نشانه های ما بر تو آمد و آن را به فراموشی سپردی، امروز همان گونه فراموش می شوی.

آری هنگامی که انسان مسئولیت هایش را پس از فراموشی یاد خدا، فراموش کند، غرق در شهوت و حرص و طمع می شود. بدیهی است که زندگی او تنگ خواهد بود و خبری از قناعت و معنویت و اخلاق در زندگی او نیست.

اصولاً تنگی زندگی، بیشتر به دلیل کمبود های معنوی و نبودن غنای روحی و اطمینان نداشتن به آینده و ترس از نابودی امکانات و وابستگی بیش از پیش به جهان مادی و... است، ولی کسی که به خدا ایمان دارد و دل به ذات پاک او بسته، از همه این نگرانی ها در امان است.

در آیات یادشده، برای کسانی که از یاد خدا رومی گردانند، دو مجازات تعیین شده: یکی زندگی تنگ در این جهان و دیگری نابینایی در جهان دیگر.

از آیات قرآن پی می بریم، افرادی که از یاد خدا اعراض کنند، به دانش های ارزشمند معنوی نمی رسند. ممکن است در علوم مربوط به دنیا مهارت بیشتری یابند یا با الفاظ و اصطلاحات علوم مربوط به دین و معنویات نیز آشنا باشند، ولی از رسیدن به حقیقت علوم که نور است، محروم خواهند بود. (۱) پروردگار یکتا در قرآن می فرماید:

فَاعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَىٰ . (نجم: ۲۹ و ۳۰)

پس از هر کس که از یاد ما روی برتافته و جز زندگی دنیا را خواستار نبوده است، روی برتاب. این منتهای دانش آنان است. پروردگار تو، خود به [حال] کسی که از راه او منحرف شده داناتر، و او به کسی که راه یافته [نیز] آگاه تر است.

جمله «ذَٰلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ» این منتهای دانش آنان است» ممکن است اشاره به خرافاتی همچون بت پرستی، و فرشتگان را دختران خدا دانستن باشد؛ یعنی نهایت دانش و آگاهی این گروه همین موهومات است. یا به دنیاپرستی و اسارت آنها در چنگال مادیات اشاره داشته باشد؛ یعنی نهایت فهم و شعورشان این است که به خواب و خور و عیش و نوش و متاع فانی و زودگذر و زرق و برق دنیا قناعت کرده اند. در نیایشی که از پیامبر گرامی اسلام صلی الله علیه و آله نقل شده، می خوانیم:

۱- اشاره به حدیث معروف امام صادق (ع) است که فرمود: «الْعِلْمُ نُورٌ يَقْدِفُهُ اللَّهُ فِي قَلْبِ مَنْ يَشَاءُ».

«اللَّهُمَّ ... وَ لَاتَجْعَلِ الدُّنْيَا أَكْبَرَ هَمِّنَا وَ لَا مَبْلَغَ عِلْمِنَا؛ خدایا! دنیا را بزرگ ترین مشغولیات فکری ما و نهایت دانش و آگاهی ما قرار مده» (۱).

در آیه های یاد شده، در عین حال که خداوند برای دنیاپرستان علمی قائل شده، آنها را گمراه شمرده است. این نشانه آن است که از دیدگاه پروردگار، علمی که هدف نهایی آن، رسیدن به مادیات باشد و در ماورای آن هدف والاتری نباشد، دانش به شمار نمی آید.

همه بدبختی ها و جنگ ها و خون ریزی ها، ستم ها و تجاوزها، فسادها و آلودگی هایی که در دنیای امروز وجود دارد، به دلیل فراگیری دانش های بی ارزش است.

(د) مردودی در آزمون الهی و گرفتار شدن به عذاب

(د) مردودی در آزمون الهی و گرفتار شدن به عذاب

یکی از مورد های مهم در آزمون الهی، فراوانی نعمت است. آزمایش به وسیله نعمت، از آزمایش به وسیله عذاب سخت تر و پیچیده تر است؛ زیرا طبیعت فزونی نعمت، سستی، تنبلی، غفلت و غرق شدن در لذت ها و شهوت هاست، و این چیزی است که انسان را از خدا دور می سازد و میدان را برای فعالیت اهریمن مهیا می کند. تنها کسانی می توانند از پیامدهای نامطلوب فزونی نعمت در امان بمانند که همواره به یاد خدا باشند و او را یاد و با یاد او خانه قلب را از نفوذ اهریمن حفظ کنند. پروردگار یکتا در قرآن کریم می فرماید:

وَ أَنْ لَوْ اسْتَقَامُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقَيْنَهُمْ مَاءً غَدَقًا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَ مَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا. (جن: ۱۶ و ۱۷)

و اگر [مردم] در راه درست، پایداری ورزند، قطعاً آب گوارایی بدیشان نوشانیم تا در این باره آنان را بیازماییم و هر کس از یاد پروردگارش دل بگرداند، وی را در قید عذابی [روز] افزون در آورد.

در این دو آیه، از یک سو، پیوند ایمان و تقوا با فزونی نعمت مشخص و از سوی دیگر، پیوند فزونی نعمت با آزمون های الهی مطرح شده است. ضمن آنکه پیوند روگردانی از یاد خدا با عذاب دشوار و روزافزون بیان شده است. اینها حقایقی است که در آیه های دیگر قرآن نیز مطرح شده است. (۱)

هـ) خودفراموشی

هـ) خودفراموشی

همان گونه که در بحث عوامل تقویت یاد خدا اشاره شد، یکی از پیامدهای شوم غفلت از خدا، غفلت از خود حقیقی خویش و جایگزین شدن خودپنداری به جای خود واقعی و حقیقی است، چنان که خداوند یکتا در قرآن کریم می فرماید:

وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنْفُسَهُمْ أُولَئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ. (حشر: ۱۹)

و چون کسانی مباشید که خدا را فراموش کردند و او [نیز] انسان را دچار خود فراموشی کرد؛ آنان همان نافرمانانند.

مشکل اساسی این گونه افراد این است که غالباً متوجه نیستند خود حقیقی خویش را فراموش و گم کرده اند و در نتیجه، در اندیشه یافتن آن نیز نیستند. حضرت علی (ع) در این باره می فرماید:

عَجِبْتُ لِمَنْ يَنْشُدُ ضَالَّتَهُ وَ قَدْ أَضَلَّ نَفْسَهُ فَلَا يَطْلُبُهَا.

در شگفتم از کسی که هرگاه یک چیزی را گم کند به جست و جوی آن می پردازد، ولی خود را گم کرده و به فکر پیدا کردنش نیست. (۱)

امام خمینی رحمه الله در این باره می فرماید:

آن کس که خدا را و حضور او (جل و علا) را فراموش کند، به فراموشی از خویشتن خویش مبتلا یا کشیده شود و بندگی خود را فراموش کند و از مقام عبودیت به فراموشی کشیده شود و کسی که نداند چی است و کی است و چه وظیفه ای دارد و چه عاقبتی، شیطان در او حلول نموده و به جای خویشتن او نشسته و شیطان عامل عصیان و طغیان است و اگر به خود نیاید و به یاد حق برنگردد و به همین حال طغیان و عصیان از این جهان منتقل شود، شاید به صورت شیطان مطرود حق تعالی در آید. (۲)

(و) عادی شدن گناه و موفق نشدن به توبه

(و) عادی شدن گناه و موفق نشدن به توبه

هر گناهی که از انسان سرزند، نقصانی در نفس او حاصل می شود و ظلمتی بر دل او راه می یابد و اگر بر گناه اصرار ورزد، آن ظلمت و سیاهی افزایش می یابد و آرام آرام، دل او را فرا می گیرد. امام باقر(ع)، در تفسیر آیه ۱۴ سوره مطففین می فرماید:

در دل هر انسانی نقطه سفیدی هست. هرگاه گناهی مرتکب شود نقطه سیاهی بر آن عارض می شود. اگر توبه کرد، آن سیاهی از بین می رود و اگر به گناه ادامه دهد، آن سیاهی افزایش می یابد تا جایی که تمام آن نقطه سفید را فرا می گیرد. به گونه ای که صاحب آن دل، دیگر به سوی خیر بر نمی گردد و همین است تفسیر کلام خدا که فرموده است:

كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ. (مطففین: ۱۴)

۱- محمدعلی سادات، اخلاق اسلامی، دفتر مرکزی جهاد دانشگاهی، ۱۳۶۴، چ ۱، ص ۱۱۲؛ غررالحکم و دررالکلم، ج ۴، ص ۳۴۰.

۲- نقطه عطف، صص ۳۹ و ۴۰.

نه چنین است، بلکه آنچه مرتکب می شدند، زنگار بر دل هایشان بسته است. (۱)

بنابراین، هر گناهی که از انسان سر می زند، اگر با توبه و بازگشت به خدا جبران نکند، آمادگی برای ارتکاب گناه بعدی در نفس او پیدا می شود؛ یعنی بار دوم راحت تر به طرف گناه می رود و آرام آرام گناه می کند تا آنجا که ارتکاب گناه برای او عادی می شود و به آسانی گناه می کند، به گونه ای که گاهی نمی تواند توبه کند و با کوله باری از گناه به جهان آخرت می رود.

کسانی نمی توانند توبه کنند که از یاد خدا غافلند؛ و گرنه هرگاه از پرهیزکاران گناهی سر می زند، بی درنگ خدا را یاد می کنند و گناه خود را با آب توبه می شویند. (۲)

ز) مرگ دل

ز) مرگ دل

یاد خدا، سبب زندگی حقیقی دل است و فراموش کردن خدا و غفلت از یاد او، سبب مرگ حقیقی دل می شود.

در حدیثی از امام صادق (ع) آمده است: خدا به حضرت موسی (ع) فرمود: «یا مُوسَى لَا تَنْسِیَ عَلٰی كُلِّ حَالٍ فَإِنَّ نِسْیَانِیَ یَمِیْتُ الْقَلْبَ؛ ای موسی! هیچ گاه مرا فراموش مکن. همانا فراموشی من، دل را می میراند». (۳)

کسی که پروردگار و صاحب اختیار خویش را فراموش کند و به یاد او نباشد، طبیعی است که فرمان های او را نیز انجام نمی دهد. چنین فردی در حقیقت مرده است، اگر چه روی زمین راه می رود و آب می آشامد و غذا می خورد. چنین کسی دعوت خدا و پیامبر را اجابت نکرده و دین حق را که عامل حیات حقیقی انسان است، نپذیرفته است. خدای مهربان در قرآن کریم می فرماید:

۱- اصول کافی، ج ۲، باب الذنوب، ص ۲۷۳، ح ۲۰.

۲- نک: آل عمران: ۱۳۵.

۳- وسائل الشیعه، ابواب ذکر، باب ۵، ص ۱۵۵، ح ۵.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ. (انفال: ۲۴)

ای کسانی که ایمان آورده اید! چون خدا و پیامبر شما را به چیزی فراخواندند که به شما حیات می بخشد، آنان را اجابت کنید.

ح) حسرت در قیامت

ح) حسرت در قیامت

از برخی روایت ها پی می بریم مجلسی که در آن یادی از خدا، پیامبر و امامان نشود، مایه حسرت و پشیمانی در قیامت خواهد بود. در حدیثی که امام صادق (ع) از جد بزرگوارش، رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کرده است، می خوانیم:

مَا مِنْ قَوْمٍ اجْتَمَعُوا فِي مَجْلِسٍ فَلَمْ يَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ وَ لَمْ يَصَلُّوا عَلَيَّ نَبِيِّهِمْ إِلَّا كَانَ ذَلِكَ الْمَجْلِسُ حَسِيرَةً وَ وَبَالًا عَلَيْهِمْ. (۱)

هر جمعیتی که در مجلسی جمع شوند، ولی در آن مجلس نام خدای عزوجل را ذکر نکنند و بر پیامبر خودشان صلوات نفرستند، آن مجلس برای آنان مایه حسرت و گرفتاری خواهد بود.

ابوبصیر از امام صادق (ع) روایت کرده است:

مَا اجْتَمَعَ قَوْمٌ فِي مَجْلِسٍ لَمْ يَذْكُرُوا اللَّهَ عَزَّوَجَلَّ وَ لَمْ يَذْكُرُونَا إِلَّا كَانَ ذَلِكَ الْمَجْلِسُ حَسِيرَةً عَلَيْهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، ثُمَّ قَالَ: قَالَ أَبُو جَعْفَرٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ: إِنَّ ذِكْرَنَا مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ، وَ ذِكْرُ عَدُوِّنَا مِنْ ذِكْرِ الشَّيْطَانِ. (۲)

اگر جماعتی در مجلسی جمع شدند، ولی از خدای ذوالجلال و از ما (اهل بیت پیامبر) یادی نکردند، آن مجلس مایه حسرت آنان در قیامت خواهد بود. سپس افزود: امام باقر ۷ فرموده است: یاد ما شاخه ای از یاد خدا و یاد دشمنان ما نیز شاخه ای از یاد شیطان است.

۱- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۳، ص ۱۵۲، ح ۲ (در حدیث های ۱، ۳ و ۵ در همین باب نیز این مضمون به چشم می خورد).

۲- وسائل الشیعه، ج ۷، ابواب ذکر، باب ۳، ص ۱۵۳، ح ۳ و باب ۳۶، ح ۱.

منظور از ذکر در این دو حدیث، همان گونه که از قرائن پیداست، ذکر لفظی و زبانی است و با توجه به این نکته، درمی یابیم ما مسلمانان افزون بر اینکه باید در دلمان به یاد خدا، پیامبر و امامان باشیم، در مجالسمان باید ذکر قلبی را با گفتن ذکر خدا و فرستادن صلوات بر پیامبر و آلش، نشان دهیم.

(ط) ورود به جهنم

(ط) ورود به جهنم

خدای بزرگ، یکی از ویژگی های کافران را که سبب کفر آنان و جهنمی بودنشان شده، استفاده نکردن از چشم و گوش در راه ایمان به خدا و در نتیجه غافل ماندن از یاد خدا معرفی می کند:

عَرَضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرَضًا الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَنِ ذِكْرِي وَ كَانُوا لَا يَسْمَعُونَ سَمْعًا. (کهف: ۱۰۰ و ۱۰۱)

و آن روز، جهنم را آشکارا به کافران بنماییم، [به] همان کسانی که چشمان [بصیرت] شان از یاد من در پرده بود، و توانایی شنیدن [حق] نداشته اند.

در حقیقت آنها مهم ترین وسیله حق جویی و درک واقعیات را از کار انداخته اند، یعنی چشم های بینا و گوش های شنوا را بر اثر اندیشه های نادرست و تعصب ها و کینه توزی ها و کارهایی زشت نابود کرده اند.

جالب اینجاست که درباره چشم می گوید: چشم هایشان در پوششی دور از یاد من قرار داشت که اشاره به این است که چون در پوشش و حجاب غفلت بودند، آثار خدا را ندیدند و او را فراموش کردند. چهره حق آشکار است و جهان با انسان سخن می گوید، تنها چشمی بینا و گوش شنوا لازم است و بس.

به تعبیر دیگر، یاد خدا چیزی نیست که با چشم دیده شود و آنچه دیده می شود، آثار خداست، ولی آثار او سبب یادکرد او می شود. (۱)

۲. پیامدهای اجتماعی غفلت از یاد خدا

اشاره

۲. پیامدهای اجتماعی غفلت از یاد خدا

غفلت از یاد خدا، آثار نامطلوبی هم، برای جامعه در پی خواهد داشت. خطری که به وسیله غفلت از یاد خدا متوجه انسان می شود، بیش از آن است که تصور می کنیم. غفلت، سعادت جامعه بشری را به خطر می اندازد و مانند آتش، خرمن زندگی انسان را می سوزاند و همه امکانات و استعدادهای خدادادی را بر باد می دهد. در این گفتار به برخی از این آثار اشاره می کنیم:

الف) پیدایش بزهکاری و رشد انحراف های اجتماعی

الف) پیدایش بزهکاری و رشد انحراف های اجتماعی

افراد جامعه ای که خدا را از یاد می برند، به قوانین دین خدا توجهی ندارند. در نتیجه، کارهای ناشایستی از آنها سر می زند و ارزش های انسانی و اخلاقی آسیب می بینند.

پژوهش ها نشان می دهد که بیشتر مفسد فردی و اجتماعی و رفتارهای ناپسند، بر اثر بی توجهی به ارزش های دینی و غفلت از یاد خدا، شکل می گیرد. بیشتر بزهکاران و جنایت کاران زندان های کشور افرادی هستند که نماز نمی خوانند یا به صورت جدی، خدا را یاد نمی کنند. این واقعیت در اجلاس سراسری نماز مطرح شده است. (۲) امام خمینی رحمه الله در این باره می فرماید:

این توجهات به خدا .... و ادعیه، برای رسیدن انسان به کمال مطلق کمک می کند، برای اداره کشور هم کمک می کند. کمک کردن یک وقت به

۱- نک: تفسیر نمونه، ج ۱۲، ص ۵۵۶.

۲- حسن راشدی، نماز شناسی، ج ۲، ص ۲۱۷.

این است که انسان می رود دزد را می گیرد، یک وقت دزدی نمی کند. آنهایی که اهل مسجد و دعا هستند، اختلال در اوضاع نمی کنند. این خودش کمک به جامعه است. وقتی جامعه نصفشان اشخاصی باشند که به واسطه اشتغال به دعا و ذکر و امثال ذلک از معاصی اجتناب کنند، جامعه اصلاح می شود. (۱)

(ب) سست شدن بنیاد خانواده

(ب) سست شدن بنیاد خانواده

در همه ادیان، ازدواج جایگاه ویژه ای دارد و دین مقدس اسلام برای آن اهمیت خاصی قائل است. پیامبر اسلام صلی الله علیه و آله در این باره فرموده است:

مَابْتَى بِنَاءٌ فِي الْإِسْلَامِ أَحَبُّ إِلَى اللَّهِ عَزَّوَجَلَّ مِنَ التَّزْوِيجِ. (۲)

هیچ نهادی در اسلام بنیان گذاری نشده است که نزد خدای بزرگ محبوب تر از ازدواج و تشکیل خانواده باشد.

پژوهش ها در این زمینه، این سخن را اثبات می کند که استواری خانواده، با مذهبی بودن پیوند دارد. اسپنراوسکی (۳) و هاگستون (۴) در پژوهش خود یادآوری کرده اند خانواده هایی که برای مدت طولانی با هم زندگی کرده اند، مذهب و به تبع آن رفتار های مذهبی را مهم ترین عامل رضایت مندی در ازدواج و تشکیل خانواده و دوام آن پنداشتند. (۵)

پژوهش پروفیسور هوپه نشان می دهد که حدود هشتاد درصد کودکان گمراه و مجرم، متعلق به خانواده هایی هستند که وضعی آشفته و نابسامان دارند. (۶)

۱- تفسیر سوره حمد، ص ۱۵۴؛ من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۳۸۳.

۲- وسائل الشیعه، ج ۲۰، ابواب مقدمات، نکاح، باب ۱، ص ۱۴، ح ۴.

۳- Spnrawski.

۴- Houghston.

۵- آرامش در پرتو نیایش، ص ۱۳۸، به نقل از: مجله اندیشه و رفتار، ش ۹ و ۱۰.

۶- علی قائمی امیری، آسیب ها و عوارض اجتماعی، انتشارات امیری، ۱۳۶۴، ص ۱۴۲.

زن و شوهری که به خدای بزرگ ایمان دارند و در همه حال به یاد او هستند، افزون بر انجام وظایف عبادی، سیاسی و اجتماعی خود، در رفتار با همدیگر نیز خدا را در نظر می گیرند و بر خلاف رضای او رفتار نمی کنند و با خوش رویی و مهرورزی زندگی می کنند و اگر یکی از آنها اشتباهی کرد، طرف مقابل گذشت می کند؛ چون می داند خدا آمرزندگان را دوست دارد و به آنها پاداش نیکی می دهد.

خداوند یکتا در قرآن فرموده است: «فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ؛ هر کس عفو و اصلاح کند، پاداش او با خداست». (شوری: ۴۰)

پیامبر اسلام حضرت محمد صلی الله علیه و آله نیز در این باره فرموده است: «إِنَّ اللَّهَ عَفُوٌّ يُحِبُّ الْعَفْوَ؛ همانا خدا عفو کننده است و عفو و گذشت را دوست دارد». (۱)

پژوهش های موجود در این زمینه، نشان می دهند، میان استحکام خانواده با مذهبی بودن اعضای آن رابطه مستقیم وجود دارد.

جریگان و ناک، پس از بررسی و تحقیقات بسیار، به این نتیجه رسید که انجام رفتارهای مذهبی، مهم ترین عامل ثبات و پایداری ازدواج و خانواده است. (۲)

کاپلو (۱۹۸۳)، شام، بولمن، جورج (۱۹۷۸)، بورچینال (۱۹۵۷) و کینگ (۱۹۷۸) در پژوهش های خود یافته اند، مذهبی بودن افراد، در استحکام خانواده نقش مهم و مؤثری دارد. این تحقیقات نشان می دهد، مذهبی بودن و رضایت مندی از ازدواج، دارای پیوندی مثبت است و علت دوری از طلاق در خانواده های مذهبی، تنها به دلیل نکوهش طلاق از نظر دین

۱- میزان الحکمه، ج ۶، ص ۳۶۷.

۲- آرامش در پرتو نیایش، ص ۱۳۸، به نقل از: مجله اندیشه و رفتار، ش ۹ و ۱۰.

نیست؛ چرا که افراد مذهبی از روی ناچاری با یکدیگر زندگی نمی کنند، بلکه مذهب، سبب استحکام خانواده می شود. (۱)

بدیهی است که مذهبی بودن حاصل نمی شود، مگر اینکه انسان به یاد خدای بزرگ باشد و به فرمان های او عمل کند.

ج) تجاوز به حقوق دیگران

ج) تجاوز به حقوق دیگران

انسان، موجودی فطرتاً اجتماعی است و در سایه اجتماع می تواند به هدف های والای خود برسد و مشکلاتش را به آسانی رفع کند و به خوش بختی برسد.

برای اینکه بتوان در جامعه زندگی کرد، وظایف و حقوقی برای افراد تعیین شده است که رعایت آن مقررات، سبب راحتی زندگی دنیوی و سعادت اخروی افراد جامعه است.

در جوامعی که افراد به یاد خدا هستند و در همه حال خدا را حاضر و ناظر می دانند، در رعایت حقوق دیگران و مقررات اجتماعی بیشتر مواظبت می کنند. جوامعی که افراد آن از یاد خدا غافل باشند، بیشتر وقت ها در رعایت حقوق دیگران و عمل به مقررات اجتماعی کوتاهی می ورزند.

د) فروپاشی و سقوط جامعه

د) فروپاشی و سقوط جامعه

با توجه به آسیب های اجتماعی غفلت از یاد خدا، پی می بریم جامعه غافل از یاد خدا، رو به فروپاشی پیش می رود؛ زیرا جامعه ای که افراد آن گرفتار بزهکاری، اعتیاد، حرام خواری و... باشد، به حقوق یکدیگر احترام نمی گذارند و به همدیگر اعتماد ندارند و نهاد خانواده در چنین جامعه ای سست است. چنین جامعه ای به طور طبیعی سقوط می کند، به گونه ای که ارزش انسان از بین می رود

و تبدیل به کالا- می شود. حال اگر چنین جوامعی، به دین توجه کنند و به فرمان های خدا عمل کنند، بی گمان نجات می یابند. تدین بی می گوید:

(۱).

بحرانی که بیشتر اروپاییان و امریکاییان در قرن حاضر دچار آن شده اند، در اصل به فقر معنوی آنان بازمی گردد. و تنها راه درمان این فروپاشی اخلاقی که دنیای غرب گرفتار آن است، بازگشت به دین و معنویت است

۱- آرامش در پرتونمایش، صص ۱۵۹ و ۱۶۰.

فصل پنجم: نقش رسانه در ترویج و گسترش یاد خدا

اشاره

فصل پنجم: نقش رسانه در ترویج و گسترش یاد خدا

صداوسیما در جایگاه گسترده ترین و فراگیرترین رسانه ارتباطی، در گسترش آگاهی و رشد جامعه در زمینه های فرهنگی، سیاسی، اجتماعی و اقتصادی نقش فراوانی دارد.

یکی از راه های خدمت گذاری صداوسیما به ملت، این است که مردم را با دین و مذهب آشنا کند و اعتقاد به خدا و به یاد او بودن را میان مردم رواج دهد. و برای انجام این وظیفه مهم، برنامه سازان باید به این نکته ها توجه داشته باشند:

۱. تأثیر یاد خدا در برنامه سازی

۱. تأثیر یاد خدا در برنامه سازی

با توجه به اهمیت صداوسیما و سفارش پی در پی امام خمینی رحمه الله برای اصلاح آن، به این نتیجه می رسیم که برنامه سازان صدا و سیما، باید از میان کسانی انتخاب شوند که مؤمنند و به یاد او هستند تا در همه فعالیت های خود، خدا را حاضر و ناظر بر کار خود بدانند و رضایت خدا را بر رضایت مردم مقدم بدانند.

چنین فردی، نه تنها برنامه ای نادرست و بر خلاف اسلام نمی سازد، بلکه می کوشد از فرصت به دست آمده بهره ببرد و برنامه ای بسازد که مردم را به انجام اعمال موافق اسلام تشویق و ترغیب کند و از انجام اعمال خلاف اسلام، برحذر دارد.

امام خمینی رحمه الله در تاریخ ۲۹/۷/۱۳۵۹، خطاب به اعضای شورای صداوسیما جمهوری اسلامی فرمود:

باید قدم اسلام در همه این دستگاہ‌ها باشد و آن چیزهایی که بر خلاف موازین اسلامی است، بر خلاف جمهوری اسلامی است که همه بر خلاف مصالح ملت است، اگر باشد، اینها باید از بین برود. مثلاً در تلویزیون، این فیلم‌ها باید یک فیلم‌های آموزنده باشد، فیلم‌هایی که وقتی نگاه کنند جوان‌های ما منحرف بشوند، اینها را باید از آن احتراز کرد. اگر چنانچه یک وقتی اشخاصی در آنجا باشند که بخواهند یک همچو اعمالی را انجام بدهند، اگر می‌شود نصیحت بکنید، نصیحت بکنید؛ اگر نه، تصفیه باید بشود. یک مسئولیت بزرگ است مسئولیت شما. (۱)

از سخنان امام خمینی رحمه الله پی می‌بریم که همه دست‌اندرکاران برنامه‌سازی باید مؤمن و متعهد به اسلام باشند تا برنامه‌هایی که تهیه می‌کنند، در مسیر خدا و گسترش دین اسلام و اخلاق اسلامی باشد؛ زیرا انسان به هر چیزی که اعتقاد قلبی داشته باشد، تمام یا بیشتر رفتار و گفتارش نشئت گرفته از آن باور خواهد بود. از این رو، برنامه‌سازان صداوسیما هرچه بیشتر به یاد خدا باشند و خدا را ناظر بر اعمال خود بدانند، در گفتار و کردار خود بیشتر دقت می‌کنند و برنامه‌هایی در جهت آموزه‌های اسلامی می‌سازند، در نتیجه جامعه به سوی خدا پیش می‌رود.

۲. تأثیر یاد خدا در برنامه‌ریزی‌های صداوسیما

۲. تأثیر یاد خدا در برنامه‌ریزی‌های صداوسیما

یاد خدا همان‌گونه که در برنامه‌سازی تأثیر دارد، در برنامه‌ریزی‌های کلان و خط‌مشی‌های کلی صداوسیما که به وسیله رؤسای بخش‌های گوناگون تعیین و به برنامه‌سازان ابلاغ می‌شود نیز تأثیر مهمی دارد؛ زیرا اگر خطوط

اصلی برنامه‌ها به وسیله افراد غیرمتعهد و غافل از یاد خدا ترسیم شود، برنامه‌سازان حتی اگر متعهد هم باشند، چندان تغییری در آن نمی‌توانند ایجاد کنند. از این رو، کار رئیس‌ها و برنامه‌ریزان حساس‌تر است.

باید در گزینش آنها بیشتر از دیگران دقت شود که از افراد مؤمن و آگاه باشند تا برنامه‌ریزی‌های آنان در مسیر اسلام و جمهوری اسلامی باشد و به گونه‌ای تنظیم شود که در صورت ساخت و اجرای آن به دست افراد مؤمن دیگر، بتواند مردم را به راه درست دعوت کند. به همین دلیل است که امام خمینی رحمه الله در مورد ایمان و تعهد رؤسای بخش‌های گوناگون تأکید بیشتری دارند. ایشان خطاب به شورای پنج نفری صداوسیما می‌گویند:

الان شما موظفید که همه این کسانی که در این کارها هستند و رأس کارها هستند در تلویزیون (البته بنگاه بزرگی است) مراقبت کنید که یک اشخاصی که متعهد باشند به اسلام و معتقد به جمهوری اسلامی باشند و بدانند که جمهوری اسلامی یعنی چه، محتوایش باید اسلامی باشد، باید آنها را در رأس کارها قرار بدهید در سرتاسر ایران ... نظارت بکنید، نگذارید دست اشخاصی که متعهد نیستند. اگر پیدا شدند اشخاص، باید به آنها حالی کنید. اگر نمی‌شود، تصفیه کنید و این یک امر ضروری و لازم است. (۱)

از مجموع مطالب، به این نتیجه می‌رسیم در صورتی که برنامه‌ریزان و همچنین برنامه‌سازان صدا و سیما، جزو افراد مؤمن باشند، می‌توانند برنامه‌هایی تهیه و از صدا و سیما پخش کنند که مردم را با خدا و یاد او آشنا سازند و بدین وسیله، جلوی تهاجم فرهنگی دشمن گرفته خواهد شد.

۳. نقد و ارزیابی برنامه های پخش شده در رسانه ملی

اشاره

۳. نقد و ارزیابی برنامه های پخش شده در رسانه ملی

در دنیای امروز، نقش صداوسیما در فرهنگ سازی جامعه و جهت دادن جامعه به سوی جامعه ای خدامحور با جامعه لائیک بر کسی پوشیده نیست. امام راحل رحمه الله در این باره می فرماید:

اهمیت رادیو و تلویزیون بیشتر از همه است. این دستگاه ها دستگاه های تربیتی است. باید تمام اقشار ملت با این دستگاه ها تربیت شوند، یک دستگاه عمومی است که در تمام سطح کشور گسترده است. (۱)

این دانشگاه بزرگ اگر در جهت خداواری بکوشد، می تواند جامعه را به رشد و شکوفایی برساند و مردم را به سوی هدف های بزرگ الهی سوق دهد و تبلیغات ویرانگر دشمنان خارجی و داخلی را خنثا کند و الگوهای رفتاری جامعه را تغییر دهد و ارزش های حاکم بر جامعه ایران اسلامی را تثبیت کند، چنان که می تواند به جای رویارویی با تبلیغات منفی دشمنان اسلام و خشی کردن شایعه های آنان، خود به بلندگوی تبلیغاتی برای گسترش اهداف آنها تبدیل شود و اضطراب و نگرانی را پدید بیاورد و کشور را گرفتار بحران کند.

الف) نقاط قوت در رسانه ملی

رسانه ملی در زمینه تولید برنامه ها و سریال های نمایشی در مورد آثار تربیتی یاد خدا، به رویکردهای مهمی از جمله موارد زیر اقدام کرده است:

یک _ تهیه برنامه های مناسب عبادی، پخش اذان و پس از آن پخش نماز جماعت در مکان های مقدس به ویژه به امامت مراجع دینی و مقام معظم رهبری.

دو _ تهیه سریال ها و فیلم های نمایشی که برای همه افراد جامعه جذاب باشد و گنجاندن صحنه هایی درباره نماز و دعا. همچنین ساختن

سریال های مذهبی و تاریخی، همانند سریال امام علی (ع) و... که چنین برنامه هایی در رسانه ملی وجود دارد.

سه _ تهیه و تولید برنامه های ویژه درباره بزرگان و کارشناسان مذهبی و دینی که دیدن آنان، انسان را به یاد خدا می اندازد. همچنین پخش سخنرانی کسانی چون آیت الله حسن زاده آملی و... به ویژه شرح حال عالمان و عارفان بزرگ و اهل سیر و سلوک که به مقامات معنوی رسیده اند. البته این گونه برنامه ها بسیار اندک است.

ب) نقاط ضعف در رسانه ملی

با وجود فعالیت ها و تولید برنامه های مثبت در زمینه آثار تربیتی یاد خدا در صداوسیما، این رسانه گرفتار کاستی هایی است که به برخی از آنها اشاره می کنیم:

یک _ با گذشت سی سال از پیروزی انقلاب اسلامی، تاکنون برنامه ای مناسب به صورت نمایش، انیمیشن و... درباره آثار تربیتی یاد خدا، تهیه و پخش نشده است. درحالی که با بهره مندی از فرهنگ آموزه های قرآن، سیره معصومان (ع) و شرح احوال بزرگان، سوژه های فراوانی وجود دارد و باید تلاش جدی تری در این راه انجام شود.

دو _ در بیشتر برنامه ها، سریال ها و فیلم هایی که تهیه و پخش می شود، بازیگران، دنیاطلب هستند و تماشاگران را شیفته زندگی تجملی و پر زرق و برق می سازند و با اسراف و بی توجهی به معنویت و ارزش های دینی و مهم تر از همه با فراموشی ذکر و یاد خدای متعال، آشنا می کنند. در این زمینه لازم است دست اندرکاران محترم برنامه ریز و برنامه ساز، به رویکرد دینی رو بیاورند؛ چون دنیاگرایی، ایمان مردم به ارزش های دینی و خدا باوری را سست و علاقه به دنیا و مظاهر آن را در وجود انسان ها

نهادینه می کند. به گونه ای که انسان ها خدا، آخرت و مرگ را فراموش می کنند. مقام معظم رهبری در این باره می فرماید:

«صداوسیما چنان که امام بزرگوار راحل تعبیر کرده است، باید دانشگاهی همگانی باشد که در آن دین و اخلاق و ارزش های اسلامی و راه و روش زندگی و آموخته شود»^(۱).

سه _ در رسانه ملی، از شخصیت های مسئله دار و دارای پیشینه سوء، به عنوان کارشناس پژوهشگر، نویسنده و تحلیلگر، یا جریان هایی که با انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی مخالفند و در برابر اندیشه های امام رحمه الله و مقام معظم رهبری هستند، بارها استفاده شده که اتفاقی نامبارک است.

چهار _ ترویج رقص، غنا و موسیقی مطرب؛ گاهی در صداوسیما به بهانه های گوناگون، مثل معرفی فرهنگ و آداب و رسوم قبیله ها رقص قبیله ای پخش می شود. در حالی که بر اساس فتوای فقیهان؛ هر نوع رقصی حرام است. تنها رقص زن برای شوهرش بر اساس فتوای برخی فقها مجاز شمرده شده است.^(۲) همچنین غنا و موسیقی، اعم از ایرانی، سنتی و غیر آنها، بر اساس فتوای فقیهان بزرگ حرام است. در این زمینه به یک استفتا و پاسخ آن اشاره می کنیم:

آیا موسیقی سنتی که میراث ملی ایران می باشد، حرام است یا خیر؟

پاسخ آیات عظام و مراجع تقلید:

حضرت آیت الله خامنه ای مدظله: «چیزی که از نظر عرف موسیقی لهوی مناسب با مجالس لهو و معصیت محسوب شود، به طور مطلق حرام

۱- علی رضا ذبیح زاده، عرفان سرخ، مرکز پژوهش های صدا و سیما، ۱۳۸۴، چ ۱، ص ۲۲۸.

۲- برای آگاهی از فتاوی فقها درباره رقص، به کتاب مسائل جدید از دیدگاه علما و مراجع تقلید، جلد ۱، مراجعه کنید.

است و در این مورد فرقی بین موسیقی ایرانی و غیرایرانی و موسیقی سنتی و غیر آن نیست».

حضرت آیت الله سیستانی مدظله: «معیار حرام و حلال، سنتی بودن نیست».

حضرت آیت الله بهجت رحمه الله: «موسیقی مطرب حرام است و موسیقی ملهی نیز مورد احتیاط است».

حضرت آیت الله صافی گلپایگانی مدظله: «حرام است».

حضرت آیت الله فاضل لنکرانی رحمه الله: «سنت حرام باید ترک شود».

حضرت آیت الله تبریزی رحمه الله: «موسیقی لهوی حرام است و فرقی بین سنتی و غیر سنتی نیست».^(۱)

۴. پیشنهادهای برنامه ای

۴. پیشنهادهای برنامه ای

الف) در بخش های گوناگون صداوسیمما، مدیریتی، اجرایی، نمایش و... از افراد صالح، دانشمند، پاک دامن و شایسته استفاده شود، یا بدین منظور، افرادی شایسته تربیت شوند؛ چون برنامه ها، فیلم ها و سریال ها به عنوان وسایل آموزشی، فرهنگی و تربیتی می توانند بسیار اثرگذار باشد. تجربه نشان داده که از کودکان خردسال گرفته تا افراد کهن سال، تحت تأثیر قرار می گیرند و این دستگاہ بزرگ، به عنوان عامل نیرومند تربیتی می تواند تغییراتی در اخلاق و رفتار افراد جامعه پدید آورد. بنابراین، می توان در تولید فیلم ها و سریال ها از تهیه کننده خواست که شعائر دینی و اسلامی، از جمله حجاب را رعایت کنند.

۱- مسائل جدید از دیدگاه علما و مراجع تقلید، ج ۳، صص ۹۵ و ۹۶.

ب) رسانه های گوناگون جهان با بهره مندی از پیشرفته ترین دستگاه ها برای شبهه افکنی و سست کردن ارزش های اسلامی می کوشند، در برابر رسانه ملی بایستند و امواج گمراه کننده ای پدید آورند.

ج) تهیه و تولید فیلم و سریال های مستند، با بهره مندی از نظرات کارشناسان دینی؛ زیرا نمایش دادن آنها در رسانه ملی، جامعه اسلامی را به سوی ارزش های دینی سوق می دهد و آنان را به یاد خدا و آخرت می اندازد.

د) تهیه و تولید برنامه های پویانمایی و کارتونی در زمینه دینی که بسیار مورد توجه و علاقه کودکان و نوجوانان است.

هـ) برگزاری نشست های علمی با حضور کارشناسان برای بررسی آثار تربیتی ذکر و یاد خدا.

۵. معرفی سوژه ها

۵. معرفی سوژه ها

اگر در تهیه برنامه ها از زندگانی افراد مؤمن استفاده شود، تأثیر مهمی در تربیت مردم و گسترش یاد خدا در جامعه دارد. از این رو، به نظر می رسد داستان زندگی این افراد، سوژه های جالبی برای برنامه سازان خوش ذوق باشد که در زیر به برخی از آنها برای نمونه اشاره می شود:

الف) داستان زندگی حضرت ابراهیم(ع)، به ویژه هنگامی که حضرت در آتش افتاد. ایشان چنان به یاد خدا بود و توکل به او داشت که حتی از جبرئیل هم یاری نخواست.

در روایات آمده است: هنگامی که ابراهیم(ع) را بالای منجیق گذاشتند و می خواستند در آتش بیفکنند، آسمان و زمین و فرشتگان فریاد برکشیدند و از خدا خواستند که این قهرمان توحید و رهبر آزادمردان را حفظ کند.

در روایت امام صادق (ع) آمده است: جبرئیل آمد و گفت: «أَلَيْكَ حَاجَةٌ؛ آیا نیازی داری تا کمک کنم؟» ابراهیم (ع) گفت: «أَمَّا إِلَيْكَ فَلَا؛ اما به تو، نه.» (۱).

طبق نقلی، در این هنگام جبرئیل به او گفت: «فَأَسْأَلُ رَبُّكَ؛ پس نیازت را از خدا بخواه».

ابراهیم (ع) در پاسخ گفت: «حَسْبِيَ مِنْ سُؤَالِي عِلْمُهُ بِحَالِي؛ همین اندازه که او از حال من آگاه است، کافی است.» (۲).

ب) داستان زندگی حضرت یوسف (ع)، به ویژه زمانی که در برابر درخواست نامشروع زن عزیز مصر قرار گرفت، گفت: «مَعَاذَ اللَّهِ؛ پناه بر خدا.» (۳).

ج) حضرت یونس (ع) در شکم ماهی هم به یاد خدا بود و می گفت: «لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ؛ معبودی جز تو نیست، منزهی تو، راستی که من از ستم کاران بودم.» (انبیاء: ۸۴)

د) امام حسین (ع) روز عاشورا، هنگامی که طفل شیرخوارش، (علی اصغر)، روی دستش بود و بر اثر پرتاب تیر حرمله شهید شد، گفت: «هَيَّوْنَ عَلَيَّ مَا نَزَلَ بِي أَنَّهُ بَعِثَ اللَّهُ؛ هر مصیبتی را که بر من فرود آمده، آسان می کند، اینکه در محضر خداست.» (۴).

همچنین از داستان زندگی بزرگانی چون امام خمینی، علامه طباطبایی، آیت الله بروجردی، آیت الله مرعشی نجفی، قاضی طباطبایی، میرزا جواد ملکی تبریزی، شیخ حسن علی نخودکی اصفهانی، شیخ رجب علی خیاط و... رحمه الله می توان استفاده کرد.

۱- تفسیر المیزان، ج ۱۴، ص ۳۰۸.

۲- تفسیر نمونه، ج ۱۳، ص ۴۴۵.

۳- نك: يوسف: ۲۳.

۴- محمود شریفی و همکاران، موسوعه کلمات الامام الحسین، قم، دارالمعروف، ۱۳۷۴، چ ۲، ص ۴۷۷.

داستان شیخ رجب علی خیاط

شیخ رجب علی خیاط، یکی از انسان های وارسته ای بود که همواره به یاد خدا بود و به فرمان های خدا عمل می کرد. وی به مقام معنوی ویژه ای رسیده و دیده برزخی اش بینا شده بود و بسیاری از حقایق غیبی را می دید. شیخ از معلومات رسمی حوزوی برخوردار نبود. باز شدن دیده برزخی او حکایتی شبیه داستان ابن سیرین دارد که بر اثر یاد خدا و مخالفت با هوای نفس، مورد عنایت خاص الهی قرار گرفته بود. از خود او نقل شده است:

در ایام جوانی، دختری رعنا و زیبا از بستگان، دل باخته من شد و سرانجام در خانه ای خلوت مرا به دام انداخت. با خود گفتم: رجب علی! خدا می تواند تو را امتحان کند. بیا این بار تو خدا را امتحان کن!

سپس به خداوند عرضه داشتم: خدایا! من این گناه را برای تو ترک می کنم، تو هم مرا برای خودت تربیت کن!

آنگاه به سرعت از دام گناه می گریزد و بی درنگ دیده برزخی او روشن می شود و آنچه را دیگران نمی دیدند و نمی شنیدند، می بیند و می شنود. (۱)

۱- محمد محمدی ری شهری، تندیس اخلاص (زندگی نامه شیخ رجب علی خیاط)، مؤسسه دارالحدیث، ۱۳۷۶، چ ۵، ص ۸

کتاب نامه

کتاب نامه

□ قرآن.

□ نهج البلاغه.

۱. آداب الصلوه، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ نهم، ۱۳۷۸.

۲. اخلاق در قرآن، قم، مدرسه الامام امیرالمؤمنین، چاپ اول، ۱۳۸۰.

۳. امام خمینی (روح الله موسوی)، جهاد اکبر یا مبارزه با نفس، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ سوم، ۱۳۷۳.

۴. _____، چهل حدیث، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ چهاردهم، ۱۳۷۶.

۵. _____، سرّ الصلوه (معراج السالکین و صلوه العارفين)، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ دوم، ۱۳۷۲.

۶. _____، صحیفه امام، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی (ره)، ۱۳۷۸.

۷. _____، صحیفه نور، تهران، انتشارات وزارت ارشاد اسلامی، چاپ نهم، ۱۳۶۱.

۸. _____، نقطه عطف، تهران، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ۱۳۶۹.

۹. بهشتی، محمد، فرهنگ امید، تهران، انتشارات فؤاد، چاپ اول، ۱۳۷۰.

۱۰. پناهی، علی احمد، آرامش در پرتو نیایش، قم، مؤسسه آموزشی _ پژوهشی امام خمینی، چاپ اول، ۱۳۸۴.

۱۱. پیام قرآن، قم، مطبوعاتی هدف، چاپ اول، ۱۳۶۹.

۱۲. حسینی، سیدحمید، منتخب میزان الحکمه، قم، دار الحدیث، چاپ اول، ۱۴۲۲ هـ. ق.

۱۳. حسینی دشتی، سیدمصطفی، معارف و معاریف (دائرة المعارف جامع اسلامی)، تهران، مؤسسه فرهنگی آرایه، چاپ سوم، ۱۳۷۹.

۱۴. خلاصه معراج السعاده، قم، مؤسسه در راه حق، ۱۳۷۰.

۱۵. دهخدا، علی اکبر، لغت نامه دهخدا، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ اول، ۱۳۷۳.

۱۶. ذبیح زاده، علی رضا، عرفان سرخ، مرکز پژوهش های صدا و سیما، چاپ اول، ۱۳۸۴.

۱۷. راشدی، حسن، نمازشناسی، تهران، ستاد اقامه نماز، ۱۳۷۸.

۱۸. راغب اصفهانی، حسین، مفردات الفاظ القرآن، تحقیق: صفوان عدنان داودی، بیروت، الدارالشامیه، چاپ اول، ۱۴۱۲ هـ _
ق.

۱۹. رشیدالدین میبدی، ابوالفضل، کشف الاسرار وعده الابرار (معروف به تفسیر خواجه عبدالله انصاری)، تهران، انتشارات
امیرکبیر، چاپ هفتم، ۱۳۸۲.

۲۰. ره عشق (نامه عرفانی امام خمینی)، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ چهارم، ۱۳۷۳.

۲۱. سادات، محمدعلی، اخلاق اسلامی، دفتر مرکزی جهاد دانشگاهی، چاپ اول، ۱۳۶۴.
۲۲. شرح حدیث جنود عقل و جهل، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول، ۱۳۷۲.
۲۳. شریفی، محمود و همکاران، موسوعه کلمات الامام الحسین علیه السلام، قم، دارالمعروف، چاپ دوم، ۱۳۷۴.
۲۴. شیخ حر عاملی، محمد، وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشریعه، قم، مؤسسه آل البیت، چاپ اول، ۱۴۱۰ هـ. ق.
۲۵. طباطبایی، سید محمدحسین، المیزان فی تفسیر القرآن، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ سوم، ۱۳۹۴ هـ. ق.
۲۶. طباطبایی، فاطمه، یک ساغر از هزار (سیری در عرفان امام خمینی)، تهران، مؤسسه نشر عروج، چاپ اول، ۱۳۷۹.
۲۷. طبرسی، فضل بن حسن، مجمع البیان، قم، انتشارات کتابخانه مرعشی نجفی، ۱۴۰۳ هـ. ق.
۲۸. عزیزی، عباس، ۴۲۰ داستان از نماز و عبادت امام خمینی، انتشارات صدر، چاپ اول، ۱۳۷۹.
۲۹. عسگری، ابی هلال، معجم فروق اللغویه، با تنظیم بیت اله بیات، قم، مؤسسه نشر اسلامی جامعه مدرسین، چاپ اول، ۱۴۱۲ هـ. ق.
۳۰. عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ سوم، ۱۳۷۶.
۳۱. فیض کاشانی، محسن، المحجه البیضاء فی تهذیب الاحیاء، تصحیح: علی اکبر غفاری، تهران، مکتبه الصدوق، ۱۳۴۲.
۳۲. قائمی امیری، علی، آسیب ها و عوارض اجتماعی، انتشارات امیری، ۱۳۶۴.
۳۳. قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران.
۳۴. قمی، شیخ عباس، سفینه البحار، ایران، دارالاسوه، چاپ دوم، ۱۴۱۶ هـ. ق.
۳۵. _____، قمی، شیخ عباس، مفاتیح الجنان.
۳۶. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، تهران، دارالکتب الاسلامیه، چاپ چهارم، ۱۴۰۴ هـ. ق.
۳۷. الماسی، علی، ذکر از دیدگاه قرآن و سنت، قم، انتشارات شکوری، چاپ اول، ۱۳۸۴.
۳۸. مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، بیروت، مؤسسه الوفاء، ۱۴۰۴ هـ. ق.

۳۹. _____، مشکاه الانوار، قم، مقدس جمکران، ۱۳۷۹.

۴۰. مجموعه آثار امام خمینی، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ اول، ۱۳۷۸.

۴۱. محمدی ری شهری، محمد، تندیس اخلاص (زندگی نامه شیخ رجب علی خیاط)، دارالحدیث، چاپ پنجم، ۱۳۷۶.

۴۲. محمدی ری شهری، محمد، میزان الحکمه، قم، دارالحدیث، ۱۴۲۲ هـ.ق.

۴۳. مشکینی، علی، المواعظ العدویه، قم، انتشارات صحفی، [بی تا]

۴۴. معین، محمد، فرهنگ فارسی، تهران، انتشارات امیرکبیر، چاپ چهارم، ۱۳۷۶.

۴۵. مکارم شیرازی، آیت الله ناصر و همکاران، تفسیر نمونه، تهران، دارالکتب الاسلامیه، ویرایش جدید، ۱۳۸۴.

بسمه تعالی

هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ

آیا کسانی که می‌دانند و کسانی که نمی‌دانند یکسانند؟

سوره زمر / ۹

مقدمه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان، از سال ۱۳۸۵ هـ. ش تحت اشراف حضرت آیت الله حاج سید حسن فقیه امامی (قدس سره الشریف)، با فعالیت خالصانه و شبانه روزی گروهی از نخبگان و فرهیختگان حوزه و دانشگاه، فعالیت خود را در زمینه های مذهبی، فرهنگی و علمی آغاز نموده است.

مرامنامه:

موسسه تحقیقات رایانه ای قائمیه اصفهان در راستای تسهیل و تسریع دسترسی محققین به آثار و ابزار تحقیقاتی در حوزه علوم اسلامی، و با توجه به تعدد و پراکندگی مراکز فعال در این عرصه و منابع متعدد و صعب الوصول، و با نگاهی صرفاً علمی و به دور از تعصبات و جریانات اجتماعی، سیاسی، قومی و فردی، بر مبنای اجرای طرحی در قالب «مدیریت آثار تولید شده و انتشار یافته از سوی تمامی مراکز شیعه» تلاش می نماید تا مجموعه ای غنی و سرشار از کتب و مقالات پژوهشی برای متخصصین، و مطالب و مباحثی راهگشا برای فرهیختگان و عموم طبقات مردمی به زبان های مختلف و با فرمت های گوناگون تولید و در فضای مجازی به صورت رایگان در اختیار علاقمندان قرار دهد.

اهداف:

۱. بسط فرهنگ و معارف ناب ثقلین (کتاب الله و اهل البیت علیهم السلام)
۲. تقویت انگیزه عامه مردم بخصوص جوانان نسبت به بررسی دقیق تر مسائل دینی
۳. جایگزین کردن محتوای سودمند به جای مطالب بی محتوا در تلفن های همراه، تبلت ها، رایانه ها و ...
۴. سرویس دهی به محققین طلاب و دانشجو
۵. گسترش فرهنگ عمومی مطالعه
۶. زمینه سازی جهت تشویق انتشارات و مؤلفین برای دیجیتالی نمودن آثار خود.

سیاست ها:

۱. عمل بر مبنای مجوز های قانونی
۲. ارتباط با مراکز هم سو
۳. پرهیز از موازی کاری

۴. صرفا ارائه محتوای علمی

۵. ذکر منابع نشر

بدیهی است مسئولیت تمامی آثار به عهده ی نویسنده ی آن می باشد .

فعالیت های موسسه :

۱. چاپ و نشر کتاب، جزوه و ماهنامه

۲. برگزاری مسابقات کتابخوانی

۳. تولید نمایشگاه های مجازی: سه بعدی، پانوراما در اماکن مذهبی، گردشگری و...

۴. تولید انیمیشن، بازی های رایانه ای و ...

۵. ایجاد سایت اینترنتی قائمیه به آدرس: www.ghaemiyeh.com

۶. تولید محصولات نمایشی، سخنرانی و...

۷. راه اندازی و پشتیبانی علمی سامانه پاسخ گویی به سوالات شرعی، اخلاقی و اعتقادی

۸. طراحی سیستم های حسابداری، رسانه ساز، موبایل ساز، سامانه خودکار و دستی بلوتوث، وب کیوسک، SMS و...

۹. برگزاری دوره های آموزشی ویژه عموم (مجازی)

۱۰. برگزاری دوره های تربیت مربی (مجازی)

۱۱. تولید هزاران نرم افزار تحقیقاتی قابل اجرا در انواع رایانه، تبلت، تلفن همراه و... در ۸ فرمت جهانی:

JAVA.۱

ANDROID.۲

EPUB.۳

CHM.۴

PDF.۵

HTML.۶

CHM.۷

GHB.۸

و ۴ عدد مارکت با نام بازار کتاب قائمیه نسخه :

ANDROID.۱

IOS.۲

WINDOWS PHONE.۳

WINDOWS.۴

به سه زبان فارسی ، عربی و انگلیسی و قرار دادن بر روی وب سایت موسسه به صورت رایگان .

در پایان :

از مراکز و نهادهایی همچون دفاتر مراجع معظم تقلید و همچنین سازمان ها، نهادها، انتشارات، موسسات، مؤلفین و همه

بزرگوارانی که ما را در دستیابی به این هدف یاری نموده و یا دیتا های خود را در اختیار ما قرار دادند تقدیر و تشکر می
نماییم.

آدرس دفتر مرکزی:

اصفهان - خیابان عبدالرزاق - بازارچه حاج محمد جعفر آواده ای - کوچه شهید محمد حسن توکلی - پلاک ۱۲۹/۳۴ - طبقه
اول

وب سایت: www.ghbook.ir

ایمیل: Info@ghbook.ir

تلفن دفتر مرکزی: ۰۳۱۳۴۴۹۰۱۲۵

دفتر تهران: ۰۲۱ - ۸۸۳۱۸۷۲۲

بازرگانی و فروش: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

امور کاربران: ۰۹۱۳۲۰۰۰۱۰۹

مرکز تحقیقات رایانگی

اصفهان

گامی

WWW

برای داشتن کتابخانه های تخصصی
دیگر به سایت این مرکز به نشانی

www.Ghaemiyeh.com

www.Ghaemiyeh.net

www.Ghaemiyeh.org

www.Ghaemiyeh.ir

مراجعه و برای سفارش با ما تماس بگیرید.

۰۹۱۳ ۲۰۰۰ ۱۰۹

